

INHOUDSOPGAVE

Aanbiedingsbrief van commissievoorzitter aan CDA-voorzitter	4
Verklaring voorzitters CDA, ARP, CHU en KVP m.b.t. rapport grondslag en politiek handelen	8
Resolutie Unieraad CHU en partijraden ARP en KVP d.d. 9 december 1978	13
0. Verantwoording	14
0.1. Opdracht en commissie	14
0.2. Gespreksbasis	15
0.3. Over de inhoud van het rapport	16
0.4. Voortdurende bezinning en vernieuwing	17
1. Een appèl tot het politieke leven	18
1.1. Evangelische oproep en partij	18
1.2. Het gevaar van ontwaarding van de 'C'	20
1.3. Reacties	23
1.4. Het appèl moet spreken	24
1.5. Het appèl beluisterd	24
1.5.1. kernwoorden	25
1.5.2. vernieuwende werking	26
1.5.3. overheden	27
1.5.4. sociaal en economisch leven	29
2. Wat maakt het CDA tot partij?	30
2.1. De politieke overtuiging als morele band	30
2.1.1. systeem en gedrag	31
2.1.2. hoofdpunten uit onze politieke overtuiging	32
2.2. Andere samenbindende elementen	33
2.2.1. aktiepunt	33
2.2.2. aktieprogram	34
2.2.3. kerkelijke achtergrond	35
2.2.4. maatschappelijke positie	37
2.3. Het functioneren van de politieke overtuiging	38
2.3.1. interne democratie	38
2.3.2. de appellerende werking	41
2.3.3. verval of vernieuwing	43
3. De politieke overtuiging als antwoord	44
3.1. Staat en overheid, kenmerk en taak	44

3.1.1. het eigen karakter van de staat	44
3.1.2. 'de overheid ons ten goede'	45
3.1.3. de Nederlandse staat en zijn mondiale verantwoordelijkheid	46
3.2. Ons democratisch stelsel	49
3.2.1. regering en parlement	49
3.2.2. overheid en burger	51
3.2.3. spanningsvelden	52
3.3. De overheid in de verantwoordelijke samenleving	53
3.3.1. maatschappelijke verbanden	53
3.3.2. onherleidbaarheid in de praktijk	55
3.3.3. grenzen en grensoverschrijdingen	56
3.4. Toetsing aan het appèl	58
3.5. Politieke houding en politieke stijl	59
3.5.1. de geschiedenis als norm?	59
3.5.2. democratische gezindheid	62
3.5.3. het politiek compromis	64
3.5.4. politieke stijl	66
4. Kerkelijk en politiek handelen	69
4.1. Eenheid en verscheidenheid	69
4.1.1. de verscheidenheid in de samenleving	69
4.1.2. boedelscheiding	69
4.1.3. eenheid van het leven	70
4.1.4. de eigen verantwoordelijkheid van het politieke	71
4.2. Confessionalisme en politisering	72
4.2.1. confessionele politiek	72
4.2.2. het spreken van de kerk en van de partij	75
4.2.3. dialoog	76
4.2.4. politisering van de kerk	78
5. Het CDA in de politieke context	82
6. Uitdaging	85
Concluderende samenvatting	86
1. Het appèl vanuit de grondslag	86
2. Het CDA als politieke partij	89
3. De inhoud van een politieke overtuiging	93
4. Kerkelijk en politiek handelen	96
5. Het CDA in de politieke context	99
6. Uitdaging	100
Bijlage: Aanbevelingen	101

AANBIEDINGSBRIEF VAN COMMISSIEVOORZITTER AAN CDA-VOORZITTER

Aan de voorzitter van het CDA,
de heer Prof. Dr. P. A. J. M. Steenkamp

Geachte heer Steenkamp,

Het is mij een groot genoegen u het rapport van de door het bestuur van het CDA ingestelde commissie 'Grondslag en Politiek Handelen' aan te bieden.

Ik doe dit namens een commissie die in een 6-tal vergaderingen in grote harmonie en eenstemmigheid, tekst, conclusies en aanbevelingen heeft opgesteld.

Wij zijn van mening dat wij onze opdracht: het aangeven van de relatie tussen grondslag en politiek handelen, hebben vervuld en dat het rapport voldoende duidelijkheid biedt voor de definitieve besluitvorming te dezer zake van het CDA.

Gaarne wil ik op een enkel aspect nog even ingaan. De commissie is van oordeel dat de politieke overtuiging van het CDA herkend moet kunnen worden als antwoord, vanuit het politieke leven, op de oproep van het Evangelie. Wij hebben enkele hoofdlijnen van dit antwoord in ons rapport aangegeven. Wij waren ons er zeer van bewust dat een tweetal gevaren onze politieke groepering bedreigen, nl.:

- de verwereldlijking van de politiek (secularisatie), waardoor de band tussen het Evangelie en het politiek handelen verzwakt of verbroken zou worden, en
- de onderschikking van de politiek aan kerkelijk gezag en kerkelijke leer (confessionalisering), waardoor de eigen verantwoordelijkheid van de christen-democratische partij zou worden verduisterd of op wezenlijke punten aan haar ontnomen zou kunnen worden.

De commissie verwerpt zeer nadrukkelijk de discussie die zich beweegt rond de vraag 'Kan een niet-christen lid van het CDA zijn?' Wij wezen deze vraag in ons rapport op principiële gronden af. Immers een negatief antwoord daarop zou al te gemakkelijk tot confessionalisme in de boven beschreven zin leiden. Een positief antwoord daarentegen zou in de regel de suggestie wekken, alsof verzwakking of verbreking van de relatie tussen het Evan-

mr. O. W. A. Baron van Verschuer (commissievoorzitter)

drs. A. M. Oostlander (rapporteur)

gelisch getuigenis en het politieke leven toelaatbaar zou zijn.
Het CDA acht zich niet bevoegd om te vragen naar de persoonlijke geloofsovertuiging van haar leden.

De leden van het CDA dienen evenwel persoonlijk aanspreekbaar te zijn op onze politieke overtuiging, waarvan het hart wordt gevormd door de inspiratie van en de toetsing aan de grondslag van het CDA. De vraag 'hoe CDA-leden hun positief antwoord op deze aanspreekbaarheid verenigen met hun overtuiging ten aanzien van andere levensterreinen' kan binnen de grenzen van een politieke partij niet beantwoord worden en verdient derhalve een bespreking op ander niveau.

De vraag, welke wij hierboven nadrukkelijk verwierpen, mag en kan dus niet als sleutelvraag fungeren.

Beantwoording van deze vraag leidt in beide richtingen tot verkeerde ontwikkelingen.

Van doorslaggevende betekenis voor het CDA is dat in de politieke overtuiging, zoals in het rapport omschreven, de grondslag daadwerkelijk functioneert. Dit vergt van ons een voortdurende aandacht.

Grote waarde hecht de commissie aan de relatie tussen uitgangspunt, program en beleid, welke in belangrijke mate de vertrouwensband tussen de leden van het CDA bepaalt.

Tot slot zou ik de wens willen uitspreken dat dit rapport aanleiding zal kunnen zijn voor een voortdurende bezinning op de politieke betekenis van het Evangelisch getuigenis, opdat de inspiratie vanuit de Heilige Schrift werkelijk in ons politiek handelen gestalte zal krijgen.

De commissie meent dat alle geledingen van het CDA bij deze taak betrokken dienen te zijn.

Ik zou het op prijs stellen als deze brief met het rapport openbaar werd gemaakt.

Met vriendelijke groet en hoogachting,

(Mr. O. W. A. Baron van Verschuer) Voorzitter van de Commissie 'Grondslag en Politiek Handelen' namens deze: drs. A. M. Oostlander)

30 oktober 1978

**VERKLARING VOORZITTERS, CDA, ARP, CHU EN KVP m.b.t.
RAPPORT 'GRONDSLAG EN POLITIEK HANDELEN'**

1. De vier voorzitters zijn van oordeel, dat het rapport van de commissie een goed uitgangspunt vormt voor de discussie. Zij kunnen zich in grote lijnen met de strekking ervan verenigen.
2. De voorzitters gaan ervan uit dat het rapport binnen het CDA en de drie partijen indringend zal worden besproken, waarbij met name ook de vragen inzake de verbinding tussen grondslag en politiek handelen aan de orde dienen te worden gesteld.
3. De voorzitters betuigen instemming met het gestelde in de aanbiedingsbrief van de voorzitter der commissie, mr. O. A. W. Baron van Verschuer, en zijn de commissie zeer erkentelijk voor haar werkzaamheden.

*prof. dr. P. A. J. M. Steenkamp, voorzitter CDA
H. A. de Boer, voorzitter ARP
dr. L. M. van Leeuwen, voorzitter CHU
W. J. Vergeer, voorzitter KVP*

prof. dr. P. A. J. M. Steenkamp (voorzitter CDA)

10

H. A. de Boer (voorzitter ARP)

dr. L. M. van Leeuwen (voorzitter CHU)

11

RESOLUTIE UNIERAAD CHU EN PARTIJRADEN ARP EN KVP dd. 9 DECEMBER 1978

Het Dagelijks Bestuur van het CDA heeft zich beraden over de inhoud van het rapport 'Grondslag en politiek handelen'. Het rapport was noodzakelijk geworden nadat partijen in 'Berg en Dal' (30/31 oktober 1975) een verschil van mening over het functioneren van de grondslag hadden geconstateerd.

Het Dagelijks Bestuur spreekt uit:

1. dat het belangrijkste bindende element, waardoor het CDA tot een samenhangende politieke partij wordt gevormd, is de politieke overtuiging, welke vanuit het politieke leven als antwoord op de oproep vanuit de Heilige Schrift tot stand dient te komen;
2. dat op het CDA de verantwoordelijkheid rust te bevorderen dat de leden tezamen hun politieke overtuiging in antwoord op het evangelisch appèl kunnen blijven ontwikkelen;
3. dat deze politieke overtuiging als antwoord op het evangelisch appèl op adequate wijze zijn vertolking moet blijven vinden in het zich ontwikkelend program van uitgangspunten, het politieke beleid en de politieke keuzes van alledag;
4. dat de leden van het CDA persoonlijk aanspreekbaar dienen te zijn op onze politieke overtuiging, waarvan het hart wordt gevormd door de inspiratie van en de toetsing aan de boodschap van de Heilige Schrift voor het politieke leven.

0. VERANTWOORDING

0.1. Opdracht en commissie

De ontwikkeling van de Nederlandse christen-democratie tot één politieke groepering, waarin de drie partijen KVP, ARP en CHU een eenheid vormen, vergt een belangrijke mate van overeenstemming ten aanzien van het karakter dat zo'n nieuwe partij, te weten het Christen-Democratisch Appèl, zal dragen.

Het Algemeen Bestuur van het CDA heeft derhalve op 4 november 1977 besloten een commissie te belasten met de taak om: 'een nadere concretisering van de relatie tussen grondslag en politiek handelen' aan te geven.

De commissie 'dient het Program van Uitgangspunten hierbij te betrekken'.

'In haar werk dient rekening te worden gehouden met de omstandigheid dat de concretisering van genoemde relatie bij voortduring bezinning en vernieuwing vraagt'.

De drie partners in het CDA wezen elk drie leden van de commissie aan, terwijl het Dagelijks Bestuur van het CDA één vertegenwoordiger namens de rechtstreekse leden aanwees. Daarenboven benoemde het CDA-bestuur een voorzitter en een rapporteur, die tevens als secretaris optrad.

Zodoende bestond de commissie uit de volgende leden:

Voorzitter:

Mr. O. W. A. Baron van Verschuer,

Dr. W. Aalders,

Mr. H. K. J. Beernink,

Drs. L. P. J. de Bruijn,

Drs. H. Eversdijk,

Mr. J. J. A. M. van Gennip,

Drs. W. C. M. Klijn,

Drs. A. H. A. Veenhof,

Dr. A. Veerman,

Prof. Dr. A. J. Vermaat,

Prof. Dr. J. P. Versteeg.

Rapporteur:

Drs. A. M. Oostlander.

0.2. Gespreksbasis

De commissie heeft, als commissie van het CDA, met haar werk willen voortbouwen op de grondslag zoals die voor het CDA is aanvaard. Deze luidt:

'Het Christen-Democratisch Appèl aanvaardt het Evangelie* als richtsnoer voor het politiek handelen' (art. 2).

'Het Christen-Democratisch Appèl streeft naar een maatschappij, waarin de Bijbelse gerechtigheid gestalte krijgt, de mens zijn vrijheid en verantwoordelijkheid kan beleven en waarin het welzijn van allen wordt gediend; het legt de concrete doeleinden vast in een politiek werkprogram waarmee het zich uitdrukkelijk richt tot de gehele Nederlandse samenleving zonder onderscheid naar geloofsovertuiging of maatschappelijke groepering' (art. 3).**

De belangrijkste stukken die in een later stadium door het Congres van het CDA als richtinggevend zijn aanvaard, zijn:

- het Program van Uitgangspunten en het Verkiezingsprogram 1977 met toelichting, samengebundeld in 'Niet bij brood alleen', ons politiek werkprogram.

* 'Hieronder wordt verstaan de gehele Bijbel, aangeduid met een in brede kring gangbaar woord'.

De commissie heeft er een voorkeur voor om de noot bij artikel te laten vervallen en het woord 'Evangelie' in artikel 2 te vervangen door 'de Heilige Schrift'.

De commissie gebruikt de beide begrippen Evangelie en Heilige Schrift in dit rapport als volledig synoniem.

** Bijlage:

'Aan het politiek werkprogram bedoeld in artikel 3 van de statuten dienen de volgende overwegingen vooraf te gaan:

- a. het samenbindend element en het herkenningpunt zijn onze politieke strategie, ons actieprogram en ons beleid, zoals wij die als antwoord aan de Evangelische oproep blijvend vorm willen geven;
- b. het CDA aanvaardt het Evangelie als richtsnoer voor het politieke handelen;
- c. het CDA wil streven naar een maatschappij waarin de Bijbelse gerechtigheid meer gestalte krijgt, de mens zijn vrijheid en verantwoordelijkheid beter kan beleven en waarin het welzijn van allen wordt gediend;
- d. het CDA richt zich tot het gehele Nederlandse volk zonder onderscheid naar geloofsovertuiging of maatschappelijke groepering'.

Het is voldoende, volgens de commissie, als het politiek werkprogram wordt voorafgegaan door de artikelen 2 en 3 van de statuten. De huidige bijlage kan derhalve vervallen.

Het DB van het CDA heeft voorts de profielschets, opgenomen in het Verkiezingshandboek 1977, aanvaard.

0.3. Over de inhoud van het rapport

De commissie is zich bewust dat de opdracht die zij van het Algemeen Bestuur van het CDA heeft meegekregen ook betrekking heeft op de grondslagdiscussie zoals deze in het najaar van 1975 in het CDA heeft plaatsgevonden. Destijds is tijdens die discussie de vraag opgeworpen of men elkaar in het CDA op elkaars christen-zijn kan aanspreken, hoe men de openheid van de partij moet opvatten. Deze vraagstelling is in allerlei vormen een rol gaan spelen. De commissie komt in haar rapport tot de conclusie dat deze vraagstelling als zodanig niet aanvaardbaar is. De commissie is, langs andere wegen, gekomen tot duidelijke uitspraken over het karakter van het CDA, over de wijze waarop het zijn leden werft en over de taak die op de leden van het CDA rust.

De commissie heeft in eerste instantie willen ingaan op de betekenis van de grondslag en met name op de beweegredenen die ertoe heeft geleid om in naam en grondslag zo'n duidelijke relatie met de oproep vanuit de Heilige Schrift te leggen.

Een aantal kritische vragen worden behandeld, die ten aanzien van dit punt aan het CDA worden gesteld.

Vervolgens komt een nadere uitwerking en toespitsing naar het politieke leven aan de orde waar wij spreken over de politieke overtuiging als de bindende kracht in het CDA. De commissie heeft gemeend, om ook inhoudelijk over deze politieke overtuiging het een en ander op te merken.

Het betreffende hoofdstuk heeft bepaald niet de pretentie van volledigheid. Wij menen evenwel dat in het kader van dit rapport niet slechts formeel gesproken kan worden, maar dat het gewenst is om tenminste enkele hoofdlijnen aan te geven welke karakteristiek zijn voor het CDA. Als apart, zeer nauw met onze politieke overtuiging samenhangend, vraagstuk wordt de relatie tussen confessie en politiek aan een nadere beschouwing onderworpen.

De commissie geeft voorts een korte uiteenzetting over de vraag naar de rechtvaardigingsgronden voor het CDA als politieke partij naast de andere partijen in dit land.

Op de politieke context zelf wordt in dit rapport verder niet uitvoerig ingegaan.

Het rapport wordt besloten met een concluderende samenvatting. Dit hoofdstuk is met name bedoeld als handreiking voor de bespreking van het rapport. De commissie heeft een aantal organisatorische suggesties in een bijlage verzameld.

0.4. Voortdurende bezinning en vernieuwing

De commissie wil met nadruk opmerken dat het voor het CDA van wezenlijke betekenis is om het inzicht in de Bijbelse gegevens welke ook voor het politieke leven van zulk een doorslaggevende betekenis zijn te verdiepen en uit te breiden.

Ook datgene wat de commissie over de inhoud van de politieke overtuiging van het CDA opmerkt, vergt aanzienlijk meer onderzoek dan dat waartoe de commissie in het korte tijdsbestek in staat was.

Wij zien hier een belangrijke taak weggelegd voor het instituut dat met de organisatie van bezinning en onderzoek binnen het CDA is belast.

De voortdurende vernieuwing en bezinning van onze inzichten ten aanzien van de betekenis van de grondslag van het CDA en ten aanzien van de inhoud van onze politieke overtuiging, is echter een taak die nooit een einde zal nemen maar steeds weer in het centrum van de aktualiteit van het CDA zal moeten staan. Daarvoor zijn de bijdragen vanuit de hele partij en vanuit al haar organen noodzakelijk. De commissie vraagt met name ook aandacht voor die voorstellen welke ertoe moeten strekken dat het voortgaan van dit bezinnings- en vernieuwingsproces met waarborgen wordt omringd.

1. EEN APPÈL TOT HET POLITIEKE LEVEN

Het CDA is ervan overtuigd, dat het voor het politieke leven van wezenlijk belang is, dat de oproep vanuit het Evangelie voortdurend wordt gehoord en toon en inhoud van spreken en handelen bepaalt. Deze overtuiging wil het CDA in praktijk brengen ten behoeve van de behandeling van de problemen van vandaag, maar ook met het oog op de toekomstige opstelling van mensen en groepen in het staatkundig leven. Daarom koos het christen-democratisch appèl zijn naam zoals die is, daarom heeft het in zijn grondslag deze gehoorzaamheid aan het Evangelisch appèl omschreven.

1.1. Evangelische oproep en partij

Het zou een misvatting zijn indien wij meenden, dat onze politieke groepering vanuit een blanco positie tot de keuze van haar grondslag kon komen. Veeleer is het zo dat het motief voor christen-democratische eenheid uitdrukkelijk samenhangt met het karakter, de strekking, van deze grondslag. Het CDA wil als een nieuwe politieke eenheid voortgaan in een lijn, waarvan het verloop al meer dan een eeuw in de Nederlandse politieke geschiedenis is aan te wijzen. Nog wezenlijker is evenwel dat de oproep vanuit het Evangelie het hart van ons bestaan raakt en derhalve een alomvattende betekenis heeft. Het politieke is daarbij, als een aspect van menselijk functioneren, verweven in het grotere geheel. Daarom kan de gerichtheid van onze politieke opstelling niet worden los gemaakt van de motieven waardoor wij ons op andere terreinen laten leiden.

Al voor dat wij tot een politieke opstelling komen, weten we dat het Evangelie een heil brengende en kritische boodschap is voor alle tijden en omstandigheden. Het richt zich tot de schepping en met name tot de mensen daarin, met hun samenleving en de instellingen en groepen die daar deel van uitmaken. Het wil de weg wijzen naar een wereld waarin gerechtigheid en vrede woont en doet daarbij een beroep op mens en samenleving om daaraan meer gestalte te geven. Door heel de Bijbel heen wordt de nadruk gelegd op de eigen verantwoordelijkheid van de mens om steeds weer voor deze opdracht te kiezen.

In de Bijbel wordt de aandacht, naar gelang de daar beschreven omstandigheden daar aanleiding toe gaven, op verschillende as-

pecten van de samenleving gericht. Evenzo zal in iedere periode in de geschiedenis, en zelfs in uiteenlopende maatschappijen van de huidige wereldsamenleving, de aandacht voor het maatschappelijk leven een uiteenlopend karakter kunnen dragen.

Een partij die gehoor wil geven aan de Evangelische oproep, deze als richtsnoer aanvaardt, zal zich derhalve in de hoofdlijnen van haar beleid richten op de noden en behoeften van de maatschappij waarin zij zich bevindt.

Deze inspiratie voedt ons bij het vormen van een passende analyse van, en kritiek op, de maatschappelijke processen en omstandigheden. Van daaruit kan ook een zicht worden gekregen op de vergroeiingen die zich in politieke systemen en in onze eigen opstelling voordoen.

Wij zijn er blij mee dat ook zij die zich niet onder de oproep van het Evangelie stellen, tot inzichten komen, vanuit datgene wat zich in de Schepping voordoet, welke wij kunnen delen. Een partij als het CDA beseft dat bij de vorming van politieke opvattingen de normen en motieven waar onze grondslag naar wijst, de uiteindelijke toets moeten zijn. Een toets, die door mensen wordt gehanteerd. Dat laatste betekent, dat een partij die zich onder deze kritiek stelt, niet gauw zal pretenderen de absolute waarheid ontdekt te hebben.

Steeds zal men er zich van bewust moeten zijn dat de politieke vertaling vanuit de Heilige Schrift naar onze tijd en situatie geleden heeft onder de beperktheden en de neiging tot een verkeerde gerichtheid van de partij en de mensen die haar dienen. In het CDA hebben we er weet van dat de kracht van het Evangelisch appèl teniet wordt gedaan als het in dienst wordt gesteld van de eigen menselijke doeleinden en inzichten. Het heeft dan zijn prikkelende en bevrijdende werking verloren. Het Evangelie kan onze samenleving en de mensen daarin alleen dan vernieuwen als we het als een oproep verstaan die onze menselijke inzichten en handelwijzen voortdurend aan kritische vragen onderwerpt.

Door die oproep te aanvaarden mag een partij, en mogen de mensen daarin een gesprek aangaan, waaruit slechts te leren valt. Hoe vreemd zou het zijn, als het CDA dit niet als een bijzonder voorrecht ervoer. Visies en gedragsmotieven waar het politieke leven dringend behoefte aan heeft, kunnen vanuit die inspiratiebron worden gevormd, mits men dat gesprek niet uit dorre plicht maar met vreugde aangaat.

Deze grondhouding staat in voortdurende spanning met de weer-

barstigheit van de neigingen van de mens en met de eigen richting van de politieke processen, welke in heilzame banen moeten worden geleid. Steeds weer blijkt, dat de grondslag van het CDA en de C in de naam van onze partij ons zeer kwetsbaar maken voor kritiek. Wij achten het evenwel noodzakelijk, dat wij deze kritiek in het politieke leven voortdurend een grote plaats geven. Zo komt in de naam Christen-Democratisch Appèl tot uitdrukking, dat onze partij zich gehoorzaam wil stellen onder de oproep van het Evangelie ten aanzien van het politieke leven. Wij hebben besef van de feilbaarheid van christenen en van de organisaties die aan deze oproep gehoor willen geven.

Dit alles doet ons zien, dat het vertrouwen waarin wij bezig mogen zijn niet aan onszelf, of aan het politieke leven kan worden ontleend, maar buiten onszelf en buiten de engere politieke kaders te vinden is.

1.2. Het gevaar van ontwaarding van de 'C'

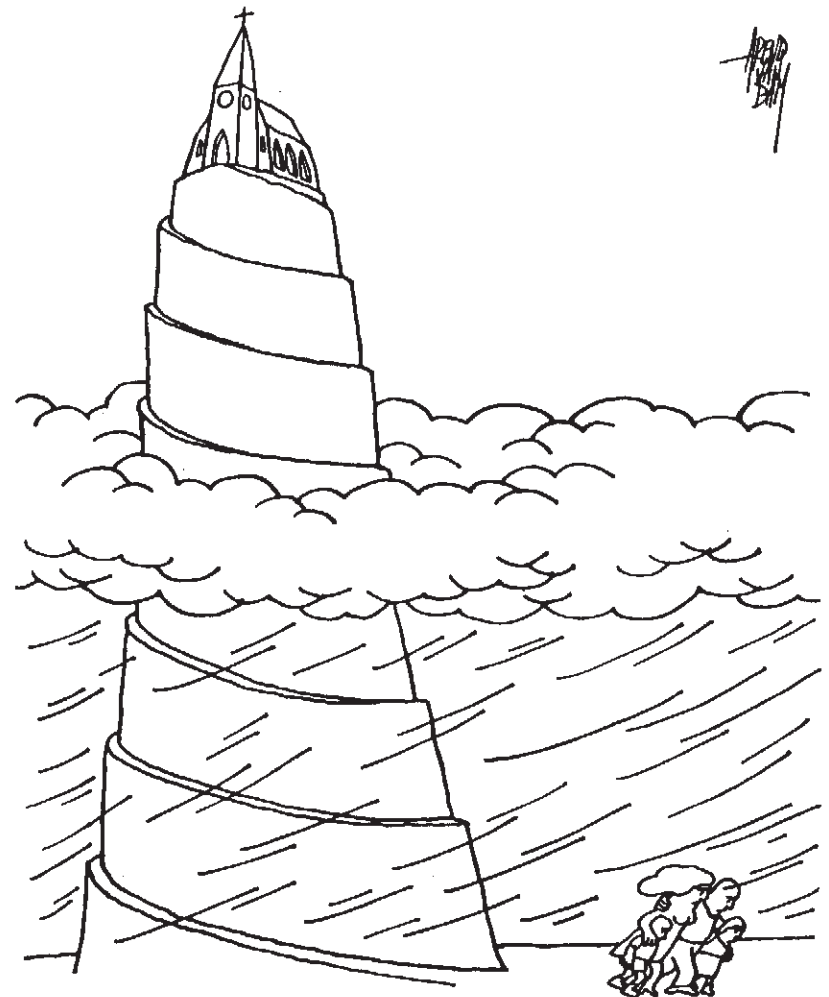
Er is geen enkele idee of handelwijze, die aan misvorming door menselijke hantering ontkomt. Naarmate de zaak ons heiliger is, zullen we ons meer aan zulke misbruiken stoten. Zeker is van zulke gekwetstheid sprake als de misbruiken het Evangelie betreffen. De wijze waarop Evangelische noties zijn misbruikt, zou mensen, die het ernstig menen, er welhaast toe brengen om er voortaan het zwijgen maar toe te doen.

Die schroom berust zowel op waarneming van anderen, als op zelfinzicht. Het politieke leven is minstens zo vatbaar voor ontsporingen als andere terreinen des levens. De, al of niet, 'Bijbels' verantwoorde misbruiken zijn dikwijls en overtuigend beschreven. De volgende uitspraken kunnen op diverse momenten uit de politieke en sociale geschiedenis van onze stroming worden toegepast:

De door belangen of gewoonten bepaalde gedragingen van maatschappelijke groepen werden op uiteenlopende wijze door één beroep op Evangelische normen 'gedekt'.

Het beroep op de Schrift deed vaak dienst als methode om gelijk te krijgen in onderlinge twisten.

De Bijbel werd oppervlakkig gehanteerd als receptenboek. Soms deden Evangelische uitspraken slechts dienst als middel om vertrouwen te wekken bij een daarvoor toegankelijk publiek.

De omgang met het Evangelisch uitgangspunt kenmerkte zich soms door een hoge mate van vrijblijvendheid; na daaraan bezwezen lippendienst ging men gewoon zijn eigen gang.

In andere gevallen bleef het verplichtend karakter van de christelijke inspiratie beperkt tot specifieke problemen van uiteenlopend gewicht, meestal gelegen op delen van het zedelijkheids-terrein of betrekking hebbende op onderwerpen met een zware symbolische lading (bijvoorbeeld het ambtsgebed).

Gelukkig kan in vele andere gevallen worden geconstateerd, dat datgene waar onze grondslag naar verwijst, werkelijk op een vruchtdragende wijze in het beleid zijn uitwerking heeft gehad. Toch moet het menselijk vernuft op het gebied van zelfbedrog niet worden onderschat. Het is van groot belang om misbruiken steeds weer aan het licht te brengen.

De relatie tussen grondslag en politiek handelen wordt nog op andere wijze door slijtage bedreigd. Zo heeft men wel de indruk alsof het bij christen-democratische politiek alleen zou gaan om het verdedigen en behouden van bepaalde culturele waarden, welke christelijk worden genoemd en van de christelijke inspiratie vaak echt de sporen dragen. Hierin ligt de suggestie opgesloten als zou onze 'goede tijd' in het verleden liggen. De verstarring van ons begrip omtrent wat christelijk is, is een vorm van ontwaarding, waardoor het christelijke voor het conservatieve plaats maakt.

Soms schijnt de 'C' als iets afzonderlijks te gaan functioneren, los van de maatschappelijke werkelijkheid ten opzichte waarvan wij een belangrijke taak te vervullen hebben. Een goed bedoeld door-dragen in een abstracte overdenking van het christelijke, het trekken van conclusies zonder voldoende oog voor de gevolgen die deze voor de mensen in deze samenleving hebben, zonder besef dat het kwade ons nabij is als we het goede willen, dit alles leidt tot wantrouwen in de betekenis van het Evangelie voor het praktische leven.

De 'C' van CDA zal moeten functioneren in beleidsvisies die mede gelding hebben voor de middellange en langere termijn. Daarin moet onze opdracht op praktische wijze gestalte krijgen. Voor het CDA geldt dat het steeds kan worden bedreigd door een overgrote belangstelling voor de vraag wat nog net wel en wat net niet meer onder de naam CDA bijeen gebracht, of gerechtvaardigd kan worden.

Deze discussie kan op zichzelf al een teken zijn dat de belangstelling voor het drijvende motief van het CDA verdrongen wordt door middelpunt vliedende krachten.

1.3. Reacties

Het probleem doet zich voor hoe wij de christelijke Boodschap kunnen vrijwaren van de besmettingen die in menselijke activiteiten worden opgelopen. Meestal wordt deze vraag met name met het oog op de politiek gesteld. Kunnen wij echter wel op enig gebied van het menselijk leven een veilige ruimte aanwijzen, waar de vatbaarheid voor misbruik minder is dan in de politiek?

Bij de beantwoording van deze vraag wordt meestal gedacht aan het kerkelijk leven. Wie evenwel de kerkgeschiedenis beschouwt, zal al spoedig tot de conclusie komen, dat juist ook op dat terrein tal van misbruiken te vinden zijn. Kerken en politieke partijen die zich onder het Evangelisch appèl willen stellen, hebben elkaar niets te verwijten als het om ontsparingen gaat. De kansel is niet veiliger dan welk ander spreekgestoelte ook.

Sommige anderen menen dat het publieke leven zonder meer onveiliger is dan het persoonlijke. Toch zal geen mens in ernst kunnen volhouden dat het beantwoorden aan het Evangelie bij hem of haar veiliger is dan in welke, oprecht als christelijk bedoelde, maatschappelijke organisatie ook.

De spanning tussen norm en werkelijkheid, tussen inspiratie en gedrag wordt terecht als pijnlijk ervaren. Sommigen achten deze spanning te groot, zij zouden daarom de verwijzing naar het Evangelie in de grondslag van organisaties en in bijvoorbeeld partijnamen willen vermijden. De schade die door deze spanning ontstaat, zou dan tenminste beperkt blijven. Zo zou men niet meer willen spreken over, maar slechts willen handelen naar het Evangelie. Wij kunnen ons voorstellen dat men tot deze instelling komt. Evenwel wordt daardoor geen oplossing gevonden.

Het probleem wordt slechts aan de waarneming onttrokken. Bovendien wordt de kritiek er niet gemakkelijker op en bergt deze opvatting het gevaar in zich dat men zich 'vrij' voelt. Zou onze politieke groepering door een andere naam en grondslagformule de genoemde spanningen willen ontlopen, dan vermindert de mogelijkheid om elkaar vast te blijven houden en is daarmee tevens het hek van de dam voor het insluipen van menselijke overmoed, die ons allen steeds weer in zelfgenoegzaamheid op verkeerde wegen dreigt te leiden.

Men kan stellen dat het CDA zichzelf wat aandoet door zich in zijn grondslag, over het Evangelie als richtsnoer, uit te spreken. Men maakt zijn beleid daardoor vatbaar voor harde kritiek. Anderzijds bergt dit het voordeel in zich, dat wij van deze kritiek kunnen leren en dat daardoor wordt bijgedragen aan een beter verstaan van het Evangelisch appèl en aan het besef dat wij op weg zijn en het doel niet 'bereikt' hebben.

1.4. Het appèl moet spreken

De enige mogelijkheid om misbruiken tegen te gaan is gelegen in het werkelijk laten spreken van het Evangelisch appèl. Dat veronderstelt het besef dat wij er niet naar geloven over beschikken kunnen, maar dat wij door het appèl in dienst genomen worden. Uit deze instelling kunnen enkele duidelijke consequenties getrokken worden. Het ligt dan minder voor de hand dat een beroep op het Evangelisch richtsnoer steeds 'gelegen' komt. Het Evangelisch appèl roept op tot kritiek, op mens en samenleving, die de criticus zelf in eigen vlees snijdt. Het strookt niet met 'onze belangen'. Het beroep op de grondslag van het CDA verschaft ons geen rust, maar verscherpt onze waakzaamheid. Dit beroep moet niet alleen 'de eigen parochie' overtuigen, maar moet ook zo geschieden, dat zij die zich niet zo bewust als christenen aanduiden, zich daardoor aangesproken weten.

Het Evangelisch appèl zal ten opzichte van het gangbare denken altijd een zeker verrassingselement hebben. Zelfs zal het sommigen kunnen ergeren, omdat het wel voor deze tijd is bedoeld maar daardoor niet is bepaald en er zelfs haaks op kan staan.

De goede verstaander is er op gespist om dat te ontdekken. Alle misbruiken hebben tot doel, of als effect, dat de spanning tussen de Evangelische oproep en de gebroken wereld waarin wij leven, wordt verminderd of tenietgedaan. In het CDA zullen we er op uit moeten zijn om de verdoezeling van deze spanning te voorkomen. Daarin ligt de belangrijkste opdracht van onze politieke groepering. Tevens schuilt hierin de mogelijkheid om als hervormende factor in deze samenleving bezig te kunnen zijn.

1.5. Het appèl beluisterd

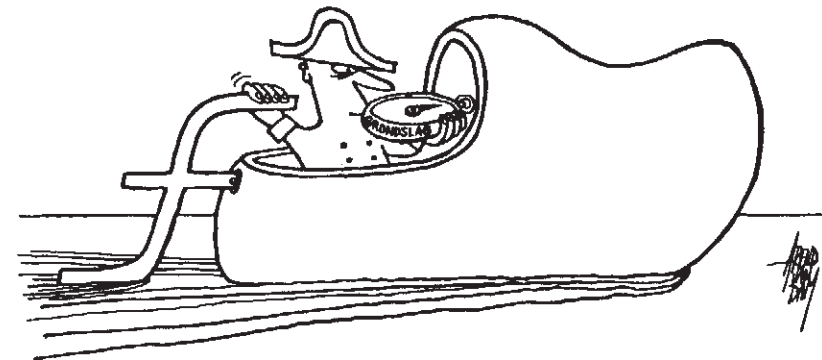
De bekentenis, dat het CDA zich wil stellen onder de oproep vanuit het Evangelie dient uiteraard vergezeld te worden door een

aanduiding omtrent de inhoud van dat Evangelisch appèl. We betreden hiermee een terrein, waarop een bijzondere zorgvuldigheid is vereist.

De commissie merkt hierbij op dat de nu volgende opmerkingen slechts zeer globaal van aard zijn en nadere studie vergen.

Er bestaat terecht schroom om uitspraken te doen, waarvan ieder aanvoelt dat deze mede een cultuurgebonden, feilbaar karakter dragen.

Het beluisteren van het Evangelisch appèl in deze tijd vereist een zekere mate van vertaling. Vaak is een bijzondere kennis nodig van de achtergronden, waartegen het Bijbelse getuigenis tot stand kwam, om werkelijk goed te kunnen beluisteren wat deze boodschap voor vandaag betekent. Voor de aandachtige luis-teraar zal evenwel het Goede Nieuws hoorbaar kunnen worden. Hoewel elke keuze het gevaar in zich bergt dat bepaalde elementen zich daardoor aan ons oog onttrekken, willen we hierna enkele algemene en politiek relevante aanwijzingen noemen.

1.5.1. Kernwoorden

Het gebod om God en de naasten lief te hebben staat in de Schrift centraal. Het kan worden verstaan als het wezenlijke van de Bijbelse gerechtigheid. De beknopte oudtestamentische formulering daarvan vormde het contract dat God met mensen sloot. Dit gebod is niet van mensen afhankelijk, maar heeft zijn eigen autoriteit en kan slechts binnen de context van de Bijbel begrepen worden.

Indien wij het louter een humanitaire of filantropische inhoud geven, of het versmallen tot een streven naar zuiver tussen-menselijke harmonie, dan zal van een ernstige vervlakking sprake zijn. Indien onze opvatting omtrent naastenliefde zich verzelfstandigt, dan kan gemakkelijk een uithollingsproces op gang komen, waarvan de geschiedenis ons voorbeelden laat zien. In onze cultuur blijft dit alles een verrassende zaak. De verleiding is groot om een veiliger weg te kiezen. Om meer de nadruk te leggen op de weerbaarheid en de mondigheid van de zelfstandige mens en om het liefdegebod slechts in dat kader in te passen. Begrippen als zelfverloochening en offer, het accent op de dienstbaarheid en de voorrang voor de ander zijn wezenlijk voor het Evangelisch appèl. Het egoïsme van de mens wordt hiermee in de tang genomen.

De Heilige Schrift onderstreept de herkomst van de wereld waar we in leven door allereerst te spreken over de Schepping, waarin tevens de mogelijkheden tot ontplooiing van de cultuur zijn meegegeven, daarna over de gebrokenheid die door de versterking van de relatie tussen God en mens in de wereld kwam, als gevolg waarvan kwaad en leed in de geschiedenis werkelijkheid zijn geworden; maar bovenal spreekt de Schrift over het Godsrijk, dat eens zijn voltooiing zal ontvangen (eschatologisch aspect). Daarmee hangt de nadruk samen op de bevrijdende werking van het Bijbelse getuigenis.

1.5.2. Vernieuwende werking

Zowel in het Oude als in het Nieuwe Testament is van verrassende tendenzen sprake.

Meestal wordt dat door ons niet meer zo gevoeld, omdat onze culturele omstandigheden door de doorwerking van het Evangelie aanmerkelijk gewijzigd zijn. De Bijbelverhalen zijn in strekking sterk afwijkend van soortgelijke teksten die in omringende culturen werden aangetroffen. De aanwijzingen die men erin vindt, wijken op een opvallende wijze af van de gewoonten die bij de andere volken inzake het levensgedrag golden. Een voorbeeld uit het Oude Testament is de regel 'oog om oog, tand om tand', welke gericht was tegen de verscherping van conflicten. In het Nieuwe Testament wordt vervolgens voortgegaan met het doorbreken van de gangbare gedragspatronen ('de vadersen zeiden . . . , maar Ik zeg u . . .'). Zelfs onderwerpen die wellicht ook in die tijd als on-

oirbaar werden bestempeld worden door Jezus van hun taboe-karakter beroofd en in alle nuchterheid en ernst zo behandeld, dat de mens als beeldrager Gods in zijn waardigheid wordt hersteld en daartoe wordt bekeerd.

In ditzelfde verband staat de grote aandacht die aan het uitgestotene wordt gegeven. Deze categorie omvat naast de 'zwakken in de samenleving', zoals die momenteel eenzijdig in materieel opzicht worden gedefinieerd, ook mensen als prostitués, officieren van de bezettende macht, zichzelf verrijkende collaborateurs (tollenaars), besmettelijk of gevaarlijk zieken, volken waarmee men in onmin leefde (samaritanen). Voor hen die in hoogheid gezeten zijn bestaat aanmerkelijk minder belangstelling. Vrouwen spelen in de Bijbel een vrij grote rol; in het algemeen is in het Nieuwe Testament veel aandacht voor de mensen, die maatschappelijk niet op de voorgrond treden.

Overigens kan men bepaald niet zeggen dat er sprake is van tegenzin tegen intellectuelen en goedgesitueerden. Het komt er helemaal op aan wat zij met hun gaven doen.

Opvallend is de wijze waarop de mens in zijn eigen verantwoordelijkheid wordt gesteld ten aanzien van de richting die hij voor zijn leven kiest. In de regel wordt de toegesprokene de ruimte gelaten om zelf z'n consequenties uit het gehoorde te trekken. ('Wie oren heeft om te horen . . .') Daarnaast komen er momenten voor waarin een fel protest wordt geformuleerd. Vooral als het gaat om mensen 'die het kunnen weten', dat wil zeggen mensen die hun geweten afgesloten hebben voor lastige vragen.

Bij de aard van het Evangelie behoort onverbrekkelijk dat nieuwe wegen worden gewezen, dat het voortouw genomen wordt bij de ontwikkeling van het denken en het praktisch handelen, dat er geen vanzelfsprekende aanvaarding van het gangbare wordt gepredikt, dat er gewaarschuwd wordt tegen 'wereldgelijkvormigheid'. ('Bezig geen versleten praat, maar als u iets opbouwends hebt, zegt dat'.) De nadruk valt voorts op de daadwerkelijke navolging. ('Niet alleen hoorders van het Woord zijn, maar daders'.)

1.5.3. Overheden

De verscheidenheid aan teksten die op de houding ten opzichte van de overheid betrekking hebben, omspant de oudtestamenti-

sche psalmen, die het recht van de koning en zijn afhankelijkheid van God bezingen, via Romeinen 13 tot de zeer negatieve kijk die in Openbaring 13 te vinden is. Het is duidelijk dat het karakter van de overheden waarover het daar gaat, sterk uiteen loopt. De waardering van de overheid is steeds volstrekt afhankelijk van de houding die deze ten opzichte van haar door God gegeven opdracht inneemt. De Heilige Schrift verstrekt ons geen gedetailleerde, los van de praktische omstandigheden opgebouwde, overheidsvisie. Toch zijn enkele elementen van belang voor onze overheidsopvatting. Zo spreekt uit de gedachte, dat de overheid regeert bij de gratie Gods, enerzijds de overtuiging dat deze structuur zeer ernstig genomen moet worden en dat indien mogelijk een respectvolle houding daartegenover op zijn plaats is. Anderzijds stelt dit het handelen van de overheid onder kritiek en weet de onderdaan zich geroepen om het overheidsoptreden aan de Evangelische toets te onderwerpen, opdat van gratie Gods gesproken kan worden. De reikwijdte van Gods Genade omvat evenwel de hele Schepping, zodat in deze gedachte de betrekkelijkheid van de plaats van de overheid wordt aangeduid.

In de Heilige Schrift wordt trouwens voortdurend voor absolute-ring, verafgoding van ondermaanse instellingen of van aspecten van het geschapene, dan wel van datgene dat aan de mens is geschonken (eigendom) gewaarschuwd. De overheid is dus geen doel op zichzelf, maar een instrument in Gods hand.

Volgens de Heilige Schrift is de overheid ons ten goede en is zij vooral een schild voor het zwakke. Hierbij speelt de Bijbelse gerechtigheidsidee, die geen beperkt juridische strekking heeft, een doorslaggevende rol. Het gaat er daarbij om, dat de mens als enkeling en in de samenleving in staat wordt gesteld om zijn bestemming te bereiken en in zijn leven iets tot uitdrukking te brengen van het beeld Gods. Het elkaar niet menswaardig bejegenen is een bron van Bijbelse verontwaardiging.

Veelal wordt in de Bijbel het woord tot een heel volk of een groep gericht, maar daarnaast blijkt de aandacht voor en de waardering van het detail en van de enkeling. Zo wordt gesteld, dat Gods zorg zich uitstrekt tot het bestaan van alledaagse vogels en van de haren op ons hoofd. In het Evangelie blijkt bovendien sterk de waarde die aan de bekering van de enkeling wordt toegekend. De betekenis van het concrete leven staat voorop; mensen mogen nooit het slachtoffer worden van menselijke inzichten of van

idealen.

Alleen de verhouding tussen God en mens gaat al het andere te boven.

Zowel in het Oude als in het Nieuwe Testament valt de nadruk op de normering van de macht. (Wie onder u de grootste wil zijn, moet uw aller dienaar zijn.) Onderdanen konden onverwacht geroepen worden tot het uitoefenen van frontale kritiek op het beleid van de vorst. Wel steekt daarachter steeds de hoop dat de overheid haar leven betert en wordt in dat geval uitzicht op vergeving geboden.

Een aparte betekenis wordt gehecht aan de persoonlijke ethiek van overheidsdienaren. Misbruik van macht, corruptie en andere ontsporingen in de levenswandel worden hen zwaar aangerekend. Het voorbeeld van de overheidspersonen kan een heel volk doen zondigen. Sommige vorsten zijn dan ook met deze vernietigende beoordeling de (Bijbelse) geschiedenis ingegaan.

1.5.4. Sociaal en economisch leven

De zorg voor de materiële bestaansvoorwaarden neemt in de Heilige Schrift een gewichtige plaats in. De mens wordt in zijn beroep ernstig genomen. Dit levensterrein heeft vanuit het zicht op de bestemming van de mens een diepe betekenis.

Diegenen die niet door een beroep in hun levensonderhoud konden voorzien dienden door degenen die dat wel konden van het nodige te worden voorzien.

De Bijbel spreekt over het recht der armen.

Deze visie past in de opvattingen over de eigendom. De voorschriften over het sabbatjaar en het jubeljaar wijzen op de betrekkelijkheid en tijdelijkheid van de eigendom. Ook de voorschriften tegen het nemen van rente voor leningen matigden de neiging om bezit op bezit te stapelen. Voorts wordt opgemerkt om met de ontvangen gaven (goederen, vermogen, natuurlijke hulpbronnen) als een goed rentmeester om te gaan. Planmatig, met verstand te werk gaan geldt als een deugd.

Bij dit alles dient de mens niet alleen op het eigenbelang, maar ook op dat van de ander te letten. Anderzijds mag men gerust van z'n voorspoed genieten. Als men er maar afstand van kan doen als het nodig is.

2. Wat maakt het CDA tot partij?

Overeenstemming over de grondslag van het CDA is een noodzakelijke voorwaarde voor de inhoudelijke bepaling van onze politieke groepering. Er is evenwel meer nodig voordat werkelijk van één politieke partij gesproken kan worden. Mede geleerd door de ervaringen, menen wij dat het belangrijkste bindende element waardoor het CDA een partij is, gevormd wordt door de politieke overtuiging, welke als antwoord op de grondslag vanuit het politieke leven tot stand komt. De politieke overtuiging omvat de principes, de visies op staat en samenleving, welke wij in het politieke veld volgen. In de politieke overtuiging wordt getracht om door bezinning op de grondslag, de daarin vervatte normen en drijfveren politiek te laten functioneren. Het gaat daarin dus steeds om de relatie tussen grondslag en politiek handelen. Het omvat de resultaten van de wisselwerking die door bezinning, of in confrontatie met elkaar, worden bereikt. De politieke overtuiging is derhalve geen statisch geheel, maar is begrepen in een voortdurende bewustwording omtrent datgene wat tot haar inhoud dient te behoren.

Hieronder willen wij ingaan op een aantal karakteristieken van de politieke overtuiging.

2.1. De politieke overtuiging als morele band

Het streven naar christen-democratische éénwording is gericht op de vorming van een politieke partij, die wordt gekenmerkt door samenhang en duurzaamheid. Dit streven is te verwezenlijken als de politieke overtuiging waardoor het CDA wordt gekenmerkt, zelf een hoge mate van samenhang en duurzaamheid bezit. Bovendien moet deze overtuiging een verplichtend en verbindend karakter dragen voor de partij en haar leden. Dat is de basis voor het onderlinge vertrouwen dat binnen onze groepering nodig is, opdat wij een effectieve bijdrage aan de politiek kunnen leveren. Wij noemen de politieke overtuiging de morele band in de partij, juist omdat deze de gemeenschappelijke toewijding, in onderling vertrouwen, aan de uitgangspunten en aan de met name langere-termijn-doeleinden van de partij gestalte geeft. Dat is meer dan een wettische binding aan formules, welke op zichzelf een onvoldoende waarborg is voor de levende eenheid van de partij.

Deze politieke overtuiging maakt het mogelijk dat nieuwe proble-

men op een herkenbare wijze kunnen worden aangepakt. Daardoor bestaat er in de christen-democratie een eigen politieke cultuur. Deze geeft meer weerstand tegen de verleidingen van het opportunisme. De herkenbaarheid, duurzaamheid, de samenhang van en de levende band met de overtuiging, maken dat van 'karakter' gesproken kan worden. En een politiek met karakter is juist datgene wat ook het CDA nastreeft.

2.1.1. Systeem en gedrag

De partij zal er op uit zijn om haar politieke overtuiging te (doen) systematiseren. Het is immers weinig 'verbindend' om zich over de opvattingen van de partij slechts in vage formules uit te laten. Systematisering, waarbij een wetenschappelijke benadering van dienst kan zijn, kan het opsporen van van gebreken in de samenleving vergemakkelijken. Bovendien wordt hierdoor bevorderd, dat kenmerkende opvattingen geconfronteerd worden met nieuwe verschijnselen, waardoor tot uitbreiding en hervorming van visies kan worden gekomen.

De morele band in een partij kan uiteraard niet door theorieën alleen worden gevormd. Even onrealistisch is het te beweren, dat daden voor zichzelf spreken. Politiek gedrag behoeft altijd de nodige toelichting en politieke theorie moet zich van concrete voorbeelden bedienen.

Sluitende systemen zijn nooit te bereiken. Door veranderende omstandigheden worden eenmaal ontworpen visies bovendien steeds weer onder de druk van de praktische toetsing gesteld. Door deze toetsing wordt nagegaan of de effecten die uit de toepassing van onze visies voortkomen nog wel stroken met datgene waardoor wij als CDA ten diepste bewogen worden. In dit proces is nooit rust te verwachten. Positief gezegd: er komen steeds weer nieuwe perspectieven in zicht.

De duidelijkheid die het CDA hiermee wil nastreven, is van een geheel ander karakter dan de duidelijkheid die in politieke opvattingen welke van pure tegenstellingen uitgaan wordt aangetroffen. Duidelijkheid die gebaseerd is op eenzijdigheid en op de voorliefde voor een extreme politieke positie heeft weinig praktische betekenis. De duidelijkheid zoals die in het CDA wordt bedoeld, kan ook de eerlijke erkenning inhouden dat op bepaalde politieke punten overeenstemming met anderen bestaat.

2.1.2. Hoofdpunten uit onze politieke overtuiging

In de politieke overtuiging staat voorop dat zij een antwoord wil zijn op de oproep vanuit het Evangelie, zoals in de grondslag van het CDA is geformuleerd. Zij zal daar een onvolmaakte politieke gevolgtrekking van zijn en zich aan de hand daarvan verder ontwikkelen. Daardoor kunnen wij zeggen, dat de politieke overtuiging het karakter draagt van een christen-democratisch appèl in de inhoudelijke betekenis van het woord. De politieke overtuiging bevat voorts:

- Een visie op de staat, mede in verband met zijn mondiale verantwoordelijkheid, en op de taak die de overheid in het maatschappelijk leven heeft te vervullen. Hiermee zal een visie op gerechtigheid samenhangen en zal een aanduiding moeten worden gegeven van datgene wat bescherming behoeft.
- Een visie op het politieke stelsel, waarbij de taken van regering en parlement en de relatie tussen overheid en burger aan de orde zijn.
- In nauw verband hiermee staat de visie op de verantwoordelijkheid, vrijheid en gezag van mensen, instellingen, samenlevingsverbanden en politieke overheden. De competenties en de taak van de overheid en de delen en de diensten daarvan, zulks in verband met haar functie in een verantwoordelijke samenleving, verdienen daarbij de aandacht.
- Een en ander veronderstelt een kritische visie op de opbouw van de maatschappij en op de processen die door mensen, groepen en instellingen op gang worden gehouden. Hierdoor worden de sporen blootgelegd van het onrecht dat mens en samenleving van hun bestemming afhoudt. Een zeer praktische betekenis heeft voorts de visie op de taak van de partij tegenover groepsbelangen en ten opzichte van het algemeen belang (inclusief de wijze waarop dit wordt gedefinieerd).
- De wijze waarop wordt omgegaan met de macht en waarop deze wordt gehanteerd in het kader van een politieke democratie, vormt een belangrijk onderdeel van de ethiek betreffende het omgaan met politieke tegenstanders.

Het Program van Uitgangspunten is binnen het CDA de eerste poging om deze politieke overtuiging in een aantal uitspraken samen te vatten. De verdere ontwikkeling van dit program is een taak die ook in de toekomst de nodige aandacht dient te verkrijgen.

2.2. Andere samenbindende elementen

De vraag doet zich voor of in plaats van een politieke overtuiging, waarvan bijvoorbeeld de kernpunten op een samenhangende wijze in een algemeen politiek program zouden kunnen worden neergelegd, andere factoren als herkenningpunt zouden kunnen fungeren. Zulke andere herkenningpunten hebben we in de geschiedenis van de christen-democratie inderdaad zien optreden. Soms hadden ze een uitgesproken politiek karakter; in andere gevallen waren ze van niet-politieke aard.

Steeds waren het echter elementen, waarvan we nu moeten erkennen dat zij de samenhang en de duurzaamheid binnen de christen-democratie onvoldoende garandeerden.

In hun vorm weerspiegelden ze het stadium waarin de partijvorming verkeerde (bijvoorbeeld het aktiepunt bij het begin van de politieke organisatie). De nadruk die later op aktieprogram rustte hing veelal samen met de aard van het gangbare denken (positivisme). Ook had deze nadruk te maken met het feit dat de politieke overtuiging min of meer in verval was geraakt. In andere gevallen waren ze van niet-politieke aard, zoals kerkelijke achtergrond of maatschappelijke positie. Deze konden het herkenningpunt bij uitstek zijn dankzij het feit dat ze het politieke karakter van de partij overheersten.

2.2.1. Aktiepunt

In onze politieke geschiedenis heeft het anti-schoolwet-verbond een bepaalde rol gespeeld. Het betrof hier een volksbeweging, die zich verenigd had rond een beperkt, nauwkeurig omschreven doel. De vereniging 'Unie School en Evangelie' en ook de ARP en CHU zijn hieruit ontstaan. In feite ging het om een soort aktiegroep van enorme afmetingen. Ook het rooms-katholiek 'Centraal Bureau voor Onderwijs en Opvoeding' is vanuit deze achtergrond ontstaan.

Al spoedig werd ingezien, dat voor een echte politieke partij wel meer nodig was.

Zowel bereik als middelen en mogelijkheden van de politiek bleken een eigen aard te bezitten. Is het doel van de aktie bereikt dan verliest de beweging meer en meer haar politieke voedingsbodemp. Andere vraagstukken dienen zich aan waar opnieuw een houding tegenover bepaald moet worden. Het is niet vanzelf-

sprekend dat de homogeniteit van de beweging ook ten aanzien van die andere vraagstukken zal bestaan.

Een soortgelijk beperkt doel is de emancipatie van een bevolkingsgroep (de katholieken, de kleine luiden, de arbeidersklasse). Voor het bereiken van deze doelen heeft men wel meer tijd nodig gehad, maar weer geldt, dat voorzover een politieke groepering een emancipatie-partij was, z'n bestaansrecht vervaagde met het bereiken van het doel. Het feit dat socialistische partijen nu nog bestaan, bewijst op zichzelf al dat de 'emancipatie van de arbeidersklasse' maar een deel van hun politieke streven was. Het ging en gaat hen om de organisatie van staat en maatschappij volgens een bepaalde politieke overtuiging. Op dezelfde grond kan worden gesteld dat de typering van bijvoorbeeld de ARP als een emancipatie-beweging een uiterst beperkte en eenzijdige benadering verraaft. Ook de KVP was meer dan een emancipatie-beweging, hoewel dit accent in haar politiek positiever werd gewaardeerd op grond van het feit dat de acceptatie van de kerkelijke gezindheid van de betreffende bevolkingsgroep lange tijd veel te wensen overliet. In deze tijd wordt veelal gesteld, dat de emancipatie der katholieken als politiek doel in hoge mate verwezenlijkt is.

2.2.2. **Aktieprogramma**

Grote populariteit geniet de gedachte dat politieke partijen door hun actieprogramma worden getypeerd. Uiteraard is zo'n programma zeer wezenlijk voor de verwerkelijking van inzichten in het praktisch beleid. Het actieprogramma kan als eventueel herkenningspunt hoger worden gewaardeerd dan de beperktere doeleinden die zojuist werden beschreven. Toch kleven ook aan deze keuze grote bezwaren. Een actieprogramma is noodzakelijkerwijs tamelijk omvangrijk. Het CDA-actieprogramma 1977 bevat 200 artikelen. Voor de gemiddelde lezer (die vrijwel nooit door een actieprogramma wordt bereikt!) is het moeilijk om het 'waarom' van de artikelen te overzien. De hoofdlijnen van het beleid, de politieke achtergrond van waaruit gewerkt wordt, zijn slechts door kenners uit zo'n programma te destilleren. Het was bijzonder nuttig dat 'Niet bij brood alleen' een uitvoerige toelichting bevatte op het actieprogramma, maar ook die is niet voldoende om de samenhang in de politieke benadering op de langere termijn aan te duiden. Een ander bezwaar is de hoge mate van tijdgebondenheid van zo'n programma. Doelen worden ge-

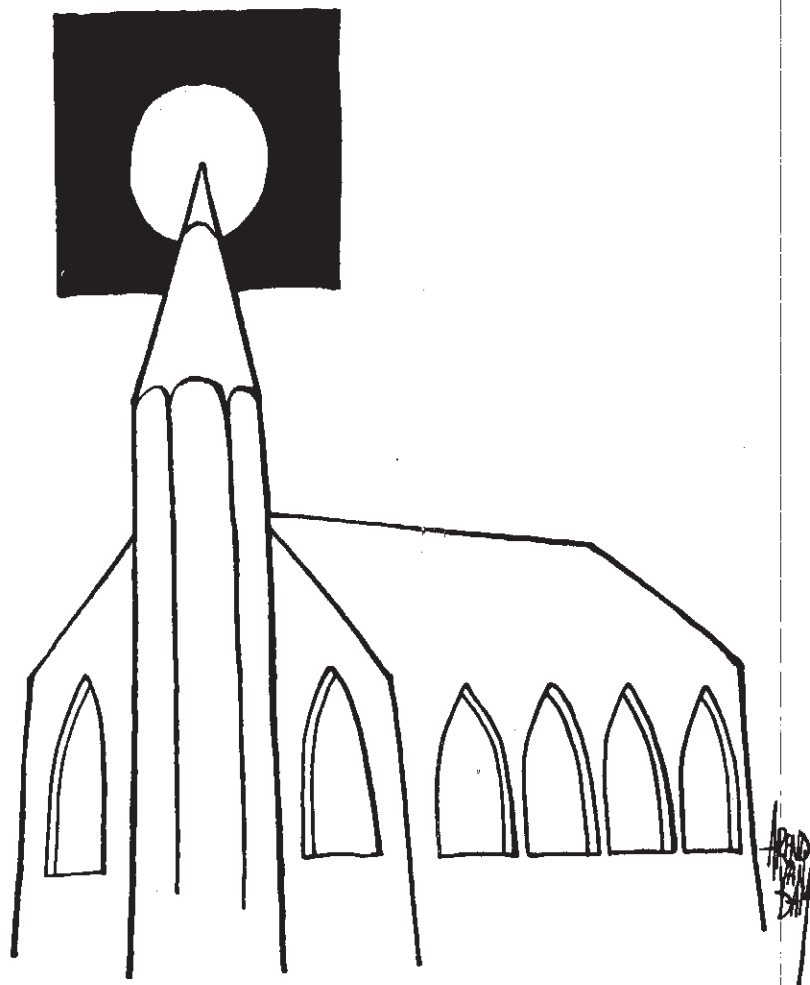
realiseerd of verouderen; nieuwe problemen en noden komen aan het licht. Van alle politieke activiteiten gedurende een zittingsperiode wordt slechts een deel door het actieprogramma gedekt. En toch moet, zowel over de zittingsperioden heen als bij confrontatie met nieuwe vragen, de morele band in de partij aanknopingspunten kunnen vinden mede in het politiek handelen van de volksvertegenwoordigers. Dat kan alleen als er een kompas, een karakteristieke benaderingswijze, gegeven is die een algemenere en duurzamere geldigheid bezit dan de actiepunten van verkiezingsprogramma's.

2.2.3. **Kerkelijke achtergrond**

Voorheen was de kerkelijke achtergrond in vrij hoge mate bepalend voor de partijkeuze van christen-democraten. Vandaar het bestaan van een drietal grote of middelgrote christelijke partijen en nog enkele kleine. Reeds geruime tijd wordt ingezien, dat de neiging om het zwaartepunt van de partij-eenheid te leggen bij de gemeenschappelijke kerkelijke achtergrond, een belemmering kan vormen voor een goede ontplooiing van de politieke overtuiging, welke in de partij bestaat. Voorzover er een afhankelijkheid bestond van de politiek ten opzichte van het kerkelijk leergezag, werd dit meer en meer als negatief ervaren. Zowel vanuit kerkelijke als vanuit politieke organen werd de eigen verantwoordelijkheid, die men in het staatkundig leven draagt, onderstreept.

De kerkelijke achtergrond speelt in het CDA uiteraard een geheel andere rol. Juist de verscheidenheid en de onderlinge confrontatie van groeperingen van uiteenlopende kerkelijke achtergrond kan een groot voordeel zijn. De leden van het CDA zullen zich immers daardoor steeds sterk bewust moeten zijn van de eigen motieven, omdat zij zich regelmatig moeten verantwoorden, zich nader verklaren moeten.

Een positieve verwerking van de kerkelijke gescheidenheid veronderstelt een echte wederzijdse waardering van en belangstelling voor elkaars geloofsovertuiging in kerkelijke zin. Is die waardering er onvoldoende dan zal deze verscheidenheid in het CDA buiten haken worden geplaatst en zal men ze, om de lieve vrede, dood zwijgen. Daarmee zal dan een belangrijk deel van ons eenheidsstreven mislukt zijn. Het CDA aanvaardt bewust de kerkelijke veelkleurigheid, waardoor het op politiek gebied een parallel kan zijn van de oecumenische discussie die op allerlei terreinen

gaande is. Wij kunnen nog niet bevroeden waar dit alles toe leidt, maar in deze periode van fusie hopen wij dat de positieve resultaten daarvan steeds meer zichtbaar worden.

Wij miskennen de mogelijkheid niet, dat de kerkelijke verscheidenheid ook problemen met zich meebrengt. Met de verschillende kerkgenootschappen zijn tevens verschillende sub-culturen gegeven. Dat speelt een rol, zowel in de manier waarop men daaraan vasthoudt als in de wijze waarop elementen daarvan losgelaten worden. Zowel confessionele trouw als secularisatie dragen de kenmerken van de kerkelijke sub-cultuur.

Zelfs kan het zijn dat de grotere mate van politieke bewustwording, die mede door het CDA wordt gestimuleerd, tot spanningen binnen kerkelijke gemeenten aanleiding geeft.

Voorheen had de afhankelijkheidsverhouding tussen partij en kerk tot resultaat dat de kerkelijke verscheidenheid leidde tot een verscheidenheid aan christen-democratische partijen. Wij hopen dat deze afhankelijkheidsverhouding die wij in het CDA afwijzen, in de komende tijd niet zal worden omgedraaid. Tendenzen die in zo'n richting wijzen zullen tijdig moeten worden onderkend en afgewezen.

Het is dus duidelijk dat de overeenkomst in kerkelijke achtergrond voor het CDA het samenbindend element niet kan zijn. Dit betekent evenwel allerm minst dat de inbreng vanuit de kerk niet in hoge mate zou worden gewaardeerd. Al lang is men immers tot de conclusie gekomen, dat daar zaken van politiek belang aan de orde worden gesteld, evenals dat het geval is in het economische, sociale en culturele leven en in de filosofie.

2.2.4. Maatschappelijke positie

Partijvorming op basis van overeenkomst in maatschappelijke positie is van meetaf aan in de christen-democratie afgewezen. De gerichtheid op de hele samenleving, ongeacht de maatschappelijke achtergrond van de burgers, leidt in het CDA tot een grotere mate van onderling begrip tussen mensen die in dat opzicht van elkaar verschillen. Het CDA kiest niet op voorhand voor één bepaalde groep. Wij kunnen ons voorstellen, dat er maatschappelijke situaties zijn waar wel een dusdanige beperking van de aandacht gewenst en zelfs geboden kan zijn. Naarmate evenwel van een meer evenwichtige verdeling van rechten en plichten

gesproken kan worden is een bredere aandacht voor de verscheidenheid van groepen nodig. Een eenzijdige benadering is soms nodig om een verstoord evenwicht te herstellen.

In een maatschappij als de onze zijn de tegenstellingen ook niet zo groot en de krachtsverhoudingen niet zo onevenwichtig, dat een dergelijke keuze gerechtvaardigd zou zijn. De vereenzelviging met een sociale groep vernauwt de blik dusdanig, dat velen daardoor stilzwijgend terecht komen in de hoek waar de slagen vallen, terwijl geen analyse van hun situatie voorhanden is, die zoiets ook maar een schijn van rechtvaardiging geeft.

Evenals ten aanzien van de kerkelijke verscheidenheid is opgemerkt, dient ook van de sociale verscheidenheid in het CDA te worden gezegd, dat deze een uitdaging betekent voor onze partij. Door anderen is al opgemerkt, dat de confrontatie van de verschillende sociale groepen een waardevolle invloed kan hebben op de ontwikkeling van politieke visies binnen een christen-democratische partij. Het CDA zal dus een uitdrukkelijke vereenzelviging met een bepaalde sociale groep afwijzen en zal tevens een politieke koers kiezen welke vermijdt dat bepaalde maatschappelijke groepen ten onrechte worden bevoordeeld.

2.3. Het functioneren van de politieke overtuiging

2.3.1. Interne democratie

In het CDA is de vraag aan de orde geweest: 'Waarop kunnen wij elkaar aanspreken?' Deze vraag staat ook in dit rapport centraal. Uit het voorgaande blijkt dat dit 'elkaar aanspreken' op verschillende wijzen gestalte kan krijgen. Het 'elkaar aanspreken' kan betrekking hebben op de grondslag, de politieke overtuiging, of het aktieprogramma.

Het aktieprogramma is onontbeerlijk voor een gemeenschappelijk optreden van christen-democratische volksvertegenwoordigers. Vandaar ook dat van hen gevraagd wordt om het betreffende programma te onderschrijven. Toch hebben wij daarvan opgemerkt dat het geen voldoende basis verschaft voor een duurzame en hechte partijvorming.

In dit rapport stellen wij, voor het CDA als partij, de politieke overtuiging centraal.

Deze schept duurzaamheid en samenhang in de partij en bindt de leden onderling.

De vertrouwensband die daardoor in de partij heerst, kan uiteraard alleen ten volle worden gevoeld door diegenen die de politieke overtuiging van de partij delen. Voor de partijleden is dat de basis voor gemeenschappelijke bezinning, het ontwerpen van doelstellingen en voor onderling gesprek. Men moet van elkaar mogen aannemen dat de politieke overtuiging persoonlijk aanvaard wordt. Van hieruit kunnen leden van de partij hun vertegenwoordigers in politieke organen en hun partijbestuur met een beroep op deze gemeenschappelijke overtuiging tot de orde roepen. Voorheen stelde men dat zo: 'De dorpsdespoten worden door de beginselen onttroond'. Daarmee gaf men in een kernachtig beeld aan hoezeer de interne partijdemocratie door een gemeenschappelijk aanvaarde overtuiging wordt versterkt. In de tijd waarin onze partijen tot stand kwamen, moet deze uitspraak wel zeer opgevallen zijn. In die periode, van het censuskiesrecht, was men er als van nature aan gewend, dat plaatselijke, regionale en nationale leiders het voor het zeggen hadden.

In de christen-democratie wordt de democratische betekenis van de politieke overtuiging onderstreept.

Ten aanzien van de betekenis van de grondslag willen wij het volgende opmerken:

De grondslag is datgene waaraan de politieke overtuiging van het CDA, z'n aktieprogramma en de praktische effecten van deze beide in het politieke beleid, worden getoetst.

Aangezien de politieke overtuiging de morele band tussen de partijleden vormt, kan de verdere ontwikkeling en toetsing van die overtuiging niet worden overgelaten aan een bepaalde groep binnen de partij. Een discussie over de relatie tussen grondslag en politiek handelen dient derhalve niet tot een partij-elite beperkt te worden. Elitevorming is in het algemeen gevaarlijk voor het functioneren van een morele band in een partij. Het ontstaan van een onderscheid in eerste- en tweederangs leden moet worden voorkomen.

Het functioneren van de politieke overtuiging betekent dat de partij-organisatie zich niet beperken kan tot het zijn van een kiezersorganisatie.

Het behoort tot de verantwoordelijkheden van de leden om creatief, kritisch en opbouwend mee te denken over de politieke koers en de relatie daarvan tot de grondslag van de partij.

Ook zullen de leden van het CDA, ieder vanuit de positie waarin hij of zij is geplaatst, zich geroepen zien om de resultaten van deze bezinning in de praktijk tot uitdrukking te brengen. Door mee te doen in het CDA zijn de leden derhalve mede verantwoordelijk voor het beleid, voor het aktieprogram en voor de politieke overtuiging waardoor deze gedragen worden.

De consequentie van deze redenering is dat ook de uiteindelijke toetsing van een en ander aan de grondslag van het CDA door ieder voor zijn rekening dient te worden genomen. Belangrijke elementen van de politieke overtuiging hebben in het CDA een neerslag gevonden in het Program van Uitgangspunten. Dat Program van Uitgangspunten moet op diverse wijzen nader worden ontwikkeld en verrijkt. Anders dan met de grondslag, maar evenals het geval is met het aktieprogram, moet ten aanzien van de formulering van het Program van Uitgangspunten het recht van gravamen worden toegestaan. Het bestuur van het CDA zal de aanvaardbaarheid van zo'n gravamen moeten toetsen. Soms zal deze toetsing in een verwerping kunnen resulteren. In elk geval zal een eerlijke afweging van het betreffende bezwaar moeten plaatsvinden. Deze kan er aanleiding toe zijn dat in de partij een discussie op gang komt welke tot vernieuwing en correctie voert. Bij de toetsing aan de grondslag vraagt de partij derhalve de medewerking van alle leden. Hiermee wordt aan de leden niet gevraagd om een uitspraak te doen over eigen of anderer christen-zijn.

Wij menen dat deze vraagstelling voorheen niet op een, voor een politieke partij, passende wijze is gesteld. Dat geldt zeker voor de karikaturale vormen waarin deze probleemstelling de ronde is gaan doen.

Er zijn tal van overwegingen op grond waarvan mensen zich als christen willen aanduiden of niet. Deze overwegingen zijn vaak van gevoelsmatige aard, dan wel ze houden verband met de mate waarin een levensovertuiging is uitgekristalliseerd. Ieder mens heeft recht om wat dit betreft in de ontwikkeling van zijn levensvisie te worden gerespecteerd.

Anderen kunnen van mening zijn dat hun godsdienstige ontwikkeling niet zal leiden tot een christen-zijn in de betekenis die men daaraan hecht, terwijl zij zichzelf toch als volwaardig lid van het CDA willen beschouwen *aangezien de overtuiging van het CDA met inbegrip van het hart daarvan, de toetsing aan de grondslag, de hunne is.*

Om dat laatste gaat het ons in het CDA. Dat is het wat tussen

leden en niet-leden onderscheidt.

Het kan zijn dat mensen die zichzelf niet als christen willen aanduiden daar ja op zeggen. Het kan ook zijn dat mensen die zich wel zo willen noemen, dat niet aanvaarden kunnen. Hoe men zichzelf ook bestempelt, steeds gaat het erom dat wij elkaar als leden van het CDA door deze toetsing aan de grondslag de spiegel voorhouden. Dat is een omschrijfbaar taak waartoe alle CDA-leden in principe in staat moeten zijn. Het is een taak waarvoor het CDA de medewerking van z'n leden vraagt.

In het CDA beseffen wij dat dit werk niet door individuen afzonderlijk kan worden ondernomen. Slechts in gemeenschap met anderen, ook met hen die vóór ons over hun politieke verantwoordelijkheid dachten en daaruit handelden, kan hiervan iets terecht komen. Vandaar dat we ons verbonden weten met de reeds gevormde overtuigingen, die onder invloed van de christelijke inspiratie in de politieke cultuur hun weerslag hebben gevonden.

2.3.2 De appellerende werking

De morele band die gevormd wordt door een gemeenschappelijke toewijding aan de grondmotieven van de partij, schept een geest van solidariteit tussen de leden en de bereidheid om door de verbreiding van de politieke visies de macht van de partij te versterken. De wervende activiteit van het CDA zal derhalve gericht worden vanuit het statutair vastgelegde karakter van de partij. Bovendien zal het CDA aan het hele volk zo goed mogelijk duidelijk moeten maken wat de inhoud en de strekking van zijn politieke overtuiging en beleid zijn. Alleen zo kan een bewuste keuze voor het CDA een kans krijgen. Bij de wervende activiteit gaat het immers niet puur om vergroting van het aantal leden, maar het gaat er daarbij vooral om mensen te overtuigen van de waarde van de politieke opvattingen die in het CDA functioneren. Als men onze oproep beantwoordt met 'het zegt ons niet veel', dan is dat voor ons een aansporing om meer en beter te zeggen waarom het bij het CDA gaat. De relatie tussen het Evangelisch appèl en het politieke leven, is voor velen nog geen sprekende zaak. Soms evenwel kan onverwacht de vonk overspringen. Het CDA zal de kansen moeten aangrijpen om de kiezers werkelijk voor innerlijke keuzes te stellen. Een samenhangende politieke visie heeft evenwel ook een onderscheidende werking. In de praktijk van het leven blijkt, dat niet alle christenen zich zo met onze overtuiging kunnen ver-

eenzelvigen dat hen een voluit deelnemen aan het CDA mogelijk zou zijn. De politieke gescheidenheid die daarvan het gevolg is, voelen wij als pijnlijk aan. De wervende activiteit van het CDA wordt daardoor wel bemoeilijkt, maar bepaald niet onmogelijk.

Men zou zich kunnen voorstellen, dat men de macht van het CDA zou kunnen versterken door het bindend vermogen van de overtuiging af te zwakken. Dan zou er een reeks van min of meer uiteenlopende opvattingen en grondmotieven in de partij een plaats krijgen. Er zou dan teveel aan de macht worden opgeofferd. Het CDA wil een volkspartij zijn; wij willen evenwel voorkomen, dat het slechts een bundeling van afzonderlijke stromingen zal worden.

Dit verschijnsel draagt immers bij aan het verlies van identiteit van de partij en leidt op den duur tot uitholling van de overtuigingskracht van het CDA. Bovendien is zo'n partij uit gouvernementeel standpunt bezien een weinig stabiele factor in de politiek. Bij de formatie van kabinetten moet de ingewikkeldheid van een eventuele interne problematiek de onderhandelingen niet gaan overheersen. Het CDA wil een betrouwbaar element in de Nederlandse politiek zijn. Het opofferen van een wel omschreven politieke overtuiging ten bate van successen op de korte termijn, zal aan zo'n betrouwbaarheid geen bijdrage kunnen leveren.

Het stemmen op een politieke partij, betekent lang niet altijd dat men de grondslag van de betreffende partij accepteert. Veelal brengt men slechts zijn stem op een partij uit, omdat men gedurende een bepaalde periode met het gevoerde beleid instemt en voor de komende tijd verwacht dat het zo zal blijven. Het zich als lid aansluiten bij een partij is een beslissing van andere orde. Men wordt pas lid als men zich interesseert voor, of zich solidair voelt met de politieke overtuiging van een partij en als men aan de daarin te vinden taken op het vlak van de ontwikkeling van die overtuiging en de verbreiding daarvan wil deelnemen, danwel zich voor de uitvoering van deze taak mede verantwoordelijk acht. De nieuwe leden welke het CDA tot zich trekt, ook diegenen die zich niet via een van de drie christen-democratische partijen bij het CDA voegen, zijn zich zeer wel bewust van karakter en grondslag van het CDA. Dat er in deze tijd zovelen zijn die deze serieuze beslissing vóór het CDA nemen, achten wij van grote betekenis. Daarmee rust op het CDA de verantwoordelijkheid om zijn leden alle kans te bieden om hun politiek bewustzijn in antwoord op het Evangelisch appèl te verhogen.

2.3.3. Verval of vernieuwing

Gedurende de laatste tientallen jaren is er wantrouwen gegroeid ten opzichte van de geldigheid van politieke overtuigingen van de boven omschreven aard. De vaardigheid in het ombuigen van visies naar eigen behoefte, het 'alle kanten op kunnen' met politieke opvattingen, ja zelfs de vervalsing waaraan deze ten slachtoffer vielen, hebben de status van politieke idealen ondermijnd. We hebben hier te maken met een tekort aan interne discipline dat de deur openzet voor politieke zelfzucht en opportunisme. Wordt de morele band op deze wijze aangetast, dan vervalt de vertrouwensbasis die de eenheid van de partij waarborgt.

De huidige periode vereist dat er *andere vragen* in de politieke opvattingen van de partij worden beantwoord dan vroeger. Wij hebben in de christen-democratie tijden gekend, waarin politieke standaardwerken van indrukwekkende allure tot stand kwamen. Deze hebben vaak blijvende waarde, maar mogen niet de suggestie wekken dat het laatste woord met hen voorlopig wel gesproken is. In de afgelopen jaren zijn er zoveel nieuwe vragen opgedoken waartegenover men met de oude opvattingen vaak inderdaad 'alle kanten op kon', dat een partij, wil zij een levende partij zijn, geroepen is om haar visies met nieuwe antwoorden aan te vullen. Doet men dit niet, dan corrupteert men de morele band die in de partij gevonden wordt. Er is dan nauwelijks een mogelijkheid om de volksvertegenwoordigers en de partijleiding op de diverse niveaus op de gemeenschappelijke overtuiging aan te spreken. De speelruimte wordt voor hen veel te groot. Het gaat hen ontbreken aan een hanteerbaar kompas; zij zullen zich alleen gelaten voelen onder een verantwoordelijkheid die in feite alleen maar gezamenlijk gedragen kan worden.

Het gevaar dreigt, dat hun die een eerste verantwoordelijkheid hebben voor de aktuele politiek, weinig tijd wordt gelaten voor principiële bezinning. Zij die niet door de dagelijkse politiek worden overstelpt, moeten zich geroepen weten om kritisch voort te bouwen op de door vorige generaties, vaak door schade en schande, verworven inzichten. Door deze bezinning kan het anticiperend vermogen van de politieke overtuiging, waardoor tijdig op te verwachten problemen en noden wordt gereageerd, worden versterkt. In samenwerking met hen die op de diverse niveaus met de praktische politiek zijn belast, kan een politieke koers met toekomstwaarde worden ontworpen. Het aanreiken van een praktisch bruikbaar kompas is een belangrijke dienst die wij aan onze politieke representanten kunnen verlenen. Het is effectiever dan applaus.

3. DE POLITIEKE OVERTUIGING ALS ANTWOORD

Een politieke partij ontleent haar bestaansredenen aan het feit dat burgers betrokken zijn bij en verantwoordelijkheid dragen voor het staatkundig leven. Derhalve zal in een politieke overtuiging de visie op staat en overheid, op het functioneren van de democratie en op de relatie tussen overheid en samenleving voorop staan. Bovendien zal men zich moeten uitspreken over de plaats van de partij in het politieke leven en over haar stijl en doelstellingen. Voorts maakt de visie op de status van de politieke overtuiging zelf deel uit van die overtuiging. In dit alles zal een visie op de maatschappij als zodanig doorklinken. Deze visie heeft evenwel een wijdere strekking dan het politieke leven als zodanig.

3.1. Staat en overheid, kenmerk en taak

3.1.1. Het eigen karakter van de staat

Voor alle mensen geldt dat zij inwoners zijn van een staat. Het is iets waar men zich niet aan onttrekken kan. Vandaar wellicht de grote belangstelling en soms zelfs de vrees die de staat wekt. Iedere staat is een historisch verschijnsel dat de politieke verbondenheid tot uitdrukking brengt, die een samenleving op een bepaald grondgebied verkregen heeft. Een staat wordt als zodanig 'de facto' erkend, als er sprake is van een monopolie ten aanzien van de gewapende macht binnen zijn grondgebied. Dat wil niet zeggen dat interventie van buitena: in alle gevallen ontoelaatbaar zou zijn. Ook kan de rechtmatigheid van het ontstaan van een staat worden betwist door daaraan de 'de jure' erkenning te onthouden.

Dit monopolie van de 'zwaarmacht' speelt niet alleen een rol in praktische zin, maar heeft ook een principiële betekenis. Het voorkomt een chaotische aanwending van geweld binnen het gebied van de staat en biedt de staatsoverheid het instrument om haar primaire taak, handhaving van een stabiele rechtsorde, zonedig met kracht uit te oefenen en naar buiten toe te verdedigen. De staat heeft een belangrijke functie bij het bestrijden van het kwaad dat zich vanwege de gebrokenheid van het bestaan in onze samenleving openbaart.

Deze functie heeft zij ook ten aanzien van de internationale samenleving. Statelijke beslissingen hebben immers ook gevolgen

voor anderen. Het streven naar een internationale rechtsorde kan een erkenning van het eigen recht van bovenstatelijke overheden niet ontberen.

3.1.2. 'De overheid ons ten goede'

Het beleid en de wetgeving van de overheid is van grote betekenis voor de bescherming van de samenleving als geheel. De verdediging en bevordering van de publieke gerechtigheid, en daarmee van de bestaansvoorwaarden van de samenleving en haar leden, dient als een wezenlijke taak van de overheid te worden beschouwd. De overheid mag niet verworden tot het machtsinstrument van een bepaalde bevolkingsgroep, waardoor deze zichzelf zou kunnen bevoordelen boven anderen, danwel de eigen bevoorrechte positie veilig stellen. Vanuit dit beroep op de gerechtigheid kan een *genormeerd* beleid tot stand komen, zodat 'het vrije spel der machten' de uitkomst niet gaat overheersen.

De christen-democratie heeft zich van meet af aan kritisch opgesteld ten opzichte van de opbouw van de samenleving. Deze was aanvankelijk van dien aard, dat bepaalde godsdienstige en maatschappelijke groepen niet tot ontplooiing konden komen. In onze verregaand door joods-christelijke motieven beïnvloede samenleving wordt de bescherming van het zwakke in brede kring als opdracht aanvaard. De overheid behoort zich te wijden aan de opbouw van wettelijk gegarandeerde structuren, die de ellende welke het gevolg is van aan-zich-zelf-overgelaten economische processen, moet opheffen.

Sociaal-economisch zwakken zijn er helaas nog steeds. Wij noemen de 'niet-actieven', vele van de middenstanders, gastarbeiders. Zeker bij deze laatsten gaat het om meer dan sociaal-economische problemen. Ook sociaal-culturele knelpunten spelen een rol. Het is trouwens nogal onwaarschijnlijk dat sociaal-economische vragen steeds aan alle moeilijkheden ten grondslag zouden liggen. In het Evangelie is het zwakke een categorie van datgene wat uit de samenleving werd *uitgestoten*. Onze aandacht wordt derhalve voor een bredere groep gevraagd dan veelal verondersteld wordt. Gemeten met deze maat, blijkt dat er nog weinig sprake is van een voldoen aan de norm van het Evangelie. Ieder mens en iedere groep zit het uitstoten in het bloed. De ene doet dat op grond van de overweging dat slechts de geschiktsten waard zijn te overleven. De ander stoot uit vanwege een opgeschroefd klassebewustzijn met daarbij behorende strijd en polarisatie.

Nog weer anderen hanteren een benepen moraal, die mensen in de kou laat staan.

Meestal wordt het zedelijk laakbare van deze verhoudingen door degenen die ze in praktijk brengen niet erkend. Integendeel, deze houdingen vloeien voort uit verschillend gerichte sociale ethieken. Dit is er een aanwijzing voor dat het geen zin heeft om te spreken over sociale ethiek in het algemeen, evenmin als over godsdienstigheid of overtuigd zijn in het algemeen. Het gaat er steeds om welke richting men daarmee inslaat, hoe deze zich tot het Evangelisch appèl verhouden. Juist nu op sociaal-economisch gebied de verantwoordelijkheden van de overheid vrij algemeen worden erkend (hoewel niet altijd gerealiseerd) is het van belang om de breedheid van de betrokken verschijnselen onder ogen te nemen. Het gaat erom datgene te zoeken, wat overschreeuwd wordt, wat geen machtige vertegenwoordiging heeft op politiek of sociaal-economisch gebied. Het gaat ook om het matigen van datgene wat openlijk of ongemerkt een niet-gerechtigde macht uitoefent. Positief houdt een ander in dat het werk van onderwijs- en welzijnsinstellingen van overheidswege wordt ondersteund, dat de private levenssfeer van de burgers wordt beschermd, dat het leven wordt beschermd, ook het beginnende, het mismaakte en het naar het einde neigende, dat de niet-statelijke organisaties op diverse terreinen in hun functioneren worden beschermd, dat minderheidsculturen in de Nederlandse samenleving een kans krijgen. De overheid zou haar doel voorbij schieten als zij lichtvaardig verantwoordelijkheden vanuit de maatschappij zou overnemen. Ook is zij niet geroepen om een assimilatie van minderheden in een Nederlandse 'eenheidscultuur' te bewerkstelligen. Het publieke klimaat moet mede door de overheid dusdanig worden beïnvloed dat nieuwe uitstotingsneigingen tijdig worden onderkend.

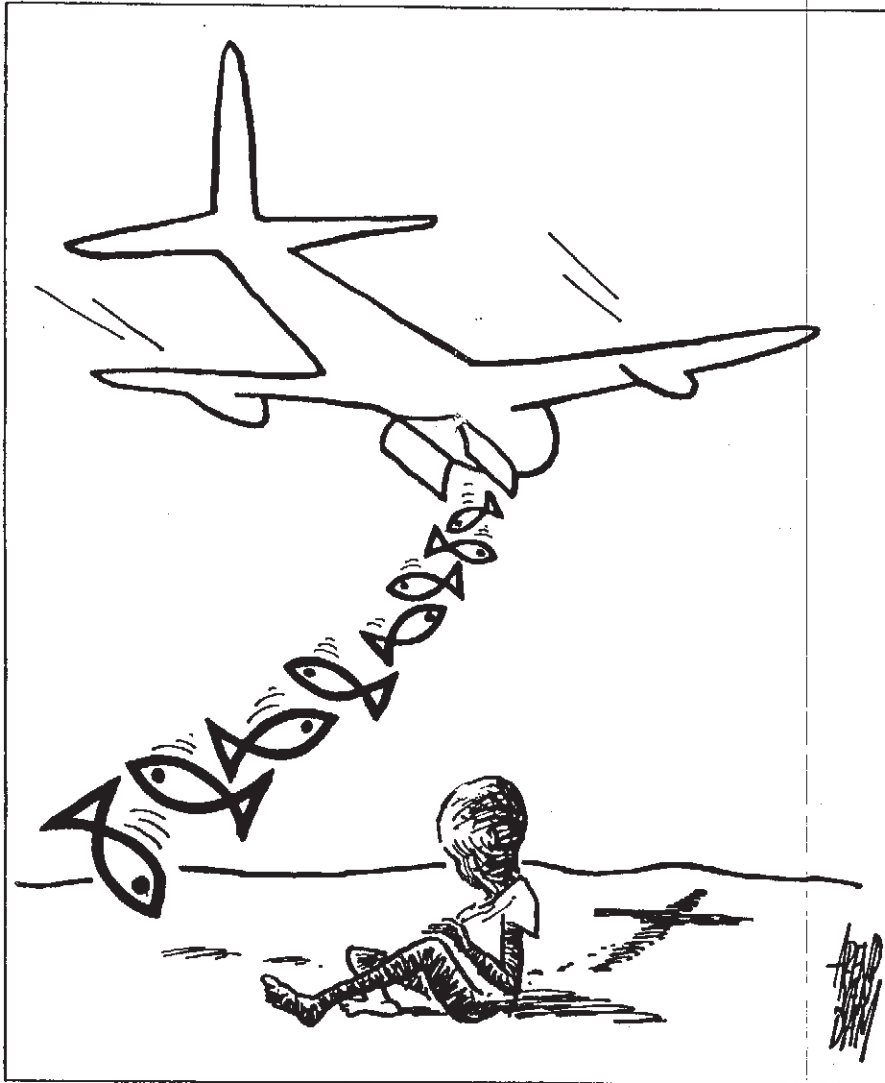
De overheid zal erop uit dienen te zijn om diegenen die zich door hun gedrag tegen de samenleving keren weer tot een aanvaardbare deelname aan de maatschappij te bewegen. In het uiterste geval, bij een ernstige inbreuk op de rechtsorde, zal zij haar macht gebruiken om tenminste aan het ontstane conflict een einde te maken.

3.1.3. De Nederlandse staat en zijn mondiale verantwoordelijkheid

Het CDA onderkent in onze maatschappij zeer veel kenmerken, die tot stand zijn gekomen onder invloed van Evangelisch geïn-

spireerd denken en handelen. In velerlei opzichten verkeert de nederlandse burger in een bevoorrechte positie wat betreft zijn mogelijkheden tot het dragen van verantwoordelijkheden op diverse terreinen. Vanaf het begin van onze onafhankelijkheid als natie werden gedachten over de taak van overheid en vorst, als dienstbaar aan het welzijn van de bevolking, geuit. Deze boden voor een positieve ontwikkeling van de maatschappij gunstige perspectieven. Daardoor kon een samenleving ontstaan waarin de verantwoordelijkheid en de vrijheid van de burgers in hoge mate tot hun recht kunnen komen. Ook het welvaartsniveau is in ons land tot zeldzame hoogte gestegen. Door dit alles behoort Nederland, met een relatief klein aantal andere landen, tot die staten waar de menselijke waardigheid tot een naar verhouding

unieke ontplooiing kan komen. Deze situatie legt verplichtingen op tegenover landen die in financieel-economisch opzicht van het welvarender deel der wereld afhankelijk zijn. Het geeft ons ook een taak ten opzichte van die samenlevingen waar de menselijke waardigheid in ernstige mate wordt gekwetst. Wij hebben daardoor bovendien de opdracht om een rechtvaardige internationale ordening na te streven opdat recht en veiligheid worden gewaarborgd. De schaarse instellingen die kunnen dienen voor de opbouw van een internationale rechtsorde (de Europese Gemeenschap, het Noord-Atlantisch Bondgenootschap, de Verenigde Naties) moeten zo goed mogelijk worden benut. De nederlandse staat is alleen al door zijn kleine omvang aangewezen op samenwerking met al die landen die kunnen worden beschouwd als steunpunten van waaruit de bevordering van de mensenrechten en de internationale rechtsorde wordt nagestreefd.

Dit alles is dan ook een belangrijke reden waarom deze staat zorgvuldig moet worden beheerd en beveiligd.

Het CDA meent dat de mondiale verantwoordelijkheid, gericht vanuit de Evangelische inspiratie, gebruikmakend van datgene wat aan positiefs in onze traditie op dit vlak te onderkennen is, duidelijk vorm moet krijgen.

3.2. Ons democratisch stelsel

3.2.1. Regering en parlement

Wij leven in Nederland in een democratische rechtsstaat met een parlementair stelsel in de vorm van een constitutionele monarchie onder het Huis van Oranje. Dit is het politiek systeem – de politieke orde – waarbinnen het overheidsbeleid wordt gevoerd.

Uitgaande van de 'trias politica' – de driedeling in wetgevende, uitvoerende en rechtsprekende macht – is aan de Nederlandse politieke orde een historische vorm gegeven, die naar de mening van het CDA aanspraak mag maken op de naam democratisch systeem.

Het accent voor wat betreft de beleidsvoorbereiding en het beleidsontwerp ligt bij de regering. Dit betreft mede het doen van wetsvoorstellen en het ontwerpen van maatregelen, gebaseerd op bestaande wetgeving. Het parlement vervult een duidelijk onderscheiden functie, waarbij het accent ligt op (mede)wetgeving en vooral op het controleren en stimuleren van de regering. Het

CDA hecht aan deze dualistische opzet binnen de politieke orde, al moet erkend worden dat er sprake is van een wisselwerking en soms van vloeiende grenzen, onder meer door de neiging om wetgeving vooral kaderwetgeving te doen zijn.

Het parlement zal, door de wijze waarop het tot stand komt en optreedt, zo goed mogelijk uitdrukking moeten geven aan de verantwoordelijkheid, welke de staatsburgers hebben voor het gevoerde beleid. Het CDA hecht aan het onderscheid in taak en functie tussen parlement en regering, zodat de een niet gereduceerd kan worden tot de ander. Maar het voortbestaan van een kabinet hangt in een democratie af van het vertrouwen dat het in de volksvertegenwoordiging weet te wekken.

Het CDA meent dat dit vertrouwen geschonken kan worden naarmate in het overheidsbeleid de beoefening van de Bijbelse gerechtigheid kan worden ervaren. Deze geldt zowel de huidige samenleving, als ook de levenskansen daarvan in de toekomst. Wij gaan ervan uit dat de voortdurende openheid ten opzichte van datgene waar onze grondslag van spreekt het politieke onderscheidingsvermogen vergroot. Wanneer wij stellen dat christen-democratische politiek voor ons een opdracht is, dan drukt dit onze overtuiging uit, dat wij voor de beoordeling van deze politiek boven onszelf uit verwijzen naar normen die de menselijke autonomie te boven gaan.

De juistheid van het beleid (even uitgaande van een juiste analyse op het punt van het inhoudelijke beleid) vindt derhalve geen garantie in het feit dat een meerderheid dit beleid steunt, zelfs niet binnen de kring van gelijkgezinden, maar in het gezag van het Evangelisch appèl.

Dit is de betekenis van de bekende christen-democratische uitdrukking: 'niet de majoriteit, maar de Autoriteit'. Dit vereist een nadere opmerking over de aard van de democratie.

De term democratie kent vele betekenissen. Het CDA meent dat niet het blote feit van een meerderheid bepalend is voor de juistheid van het standpunt dat de overheid dient in te nemen. De overheid kent een eigen aard. De overheid is geen sequeel van een of ander historisch of theoretisch 'sociaal contract'. Het CDA heeft daarom weinig belangstelling voor ontstaansmythen, welke overheden beschrijven als het resultaat van zo'n sociaal contract. Deze hebben voor het CDA inspirerende noch normatieve waarde, omdat het ons gaat om in het politieke leven antwoord te geven op het appèl vanuit de Bijbel. Op grond van dit laatste appèl houdt het CDA vast aan de eigen aard van de overheid, welke niet her-

leidbaar is tot 'de wil van het volk' of van 'de meerderheid'. Centraal staat hierbij de eis van een genormeerd handelen van de overheid als overheid. Dit vindt men terug in uitdrukkingen als 'dienaressen Gods' en 'bij de gratie Gods'. Het bestellen van het recht in de samenleving, het tot hun recht laten komen – ook en zelfs vooral van minderheden – is de primaire taak van de overheid. In een echte democratie kan het daarom zó zijn dat de minderheid gelijk krijgt.

3.2.2. Overheid en burger

Wil een democratie als boven beschreven een levende zaak zijn, dan dient er een voortdurende wisselwerking te zijn tussen het parlement en de bevolking. Dat verschaft de nodige kracht aan het parlement in diens plaats tegenover de regering. Voor die wisselwerking dragen de partijen een belangrijke verantwoordelijkheid. Zij organiseren de betrokkenheid van de bevolking bij het politieke bestuur.

Het CDA wil een politieke visie ingang doen vinden bij de bevolking en deze via zijn vertegenwoordigers in praktijk brengen op de diverse niveaus van het overheidsbeleid.

Wij willen derhalve een beginselpartij zijn en geen belangengroepering, welke bijvoorbeeld exclusief voor het 'christelijk belang' zou opkomen. Veeleer is het zo dat ook de kerken en vele christelijke organisaties zich krachtens hun roeping tot de hele samenleving richten. Het CDA voelt zich ten diepste met hen verbonden en stelt zich mede ten doel om hun functioneren, voorzover dat vanuit de politiek mogelijk is, te bevorderen en te beschermen. Het CDA richt zich evenwel tot de maatschappij als geheel, met een open oog voor de verscheidenheid aan noden, gaven en mogelijkheden die daarin te vinden zijn.

Om een betrouwbaar rechtsbeschermend beleid te kunnen voortzetten zal het CDA steeds naar vernieuwing van de maatschappelijke verhoudingen en structuren moeten streven. Deze algemene doelstelling maakt het noodzakelijk dat het CDA zich niet eenzijdig op de belangen van een bepaalde bevolkingsgroep richt. Zo'n houding belemmert immers het inzicht in de nationale verantwoordelijkheid van onze politieke groepering en remt de ontwikkeling van daaruit voortkomende initiatieven. Het CDA is een brede volkspartij, niet in de eerste plaats omdat de sociale samenstelling daarop zou duiden, maar vooral omdat wij het hele maat-

schappelijk leven naar zijn politieke zijde willen dienen, daarbij rechtdoende aan de maatschappelijke en culturele verscheidenheid welke in ons land te vinden is.

Zo wil het CDA als politieke groepering pogen om aan het Evangelisch appèl voor het politieke leven in een gemeenschappelijke overtuiging en een gemeenschappelijk gedragen praktijk gestalte te geven voor heel het volk.

3.2.3. Spanningsvelden

In de betrekkingen tussen overheid en burger wordt vaak een zekere spanning ervaren. Deze wordt aangegeven door te spreken over 'vrijheid' tegenover 'gebondenheid aan het gezag' en wordt ook gevonden in het begrippenpaar individu - gemeenschap. In politieke visies wordt veelal een keuze gemaakt ten aanzien van de mate waarin gezag of vrijheid dan wel gemeenschap of individu benadrukt worden. Daarin wordt dan een richtsnoer voor het politiek handelen gezocht. Wat betreft de begrippen individu en gemeenschap moet worden opgemerkt dat de gedachte als zou de Nederlandse samenleving één gemeenschap vormen, waarbinnen veeleer van eenstemmigheid dan van verscheidenheid sprake zou zijn, niet strookt met onze opvattingen en ook niet met wat in de praktijk ervaren kan worden. Het zal dus nooit mogelijk zijn om namens de 'gemeenschap' te spreken. Anderzijds wordt in de nadruk op het individu te zeer voorbijgegaan aan het sociale karakter van de menselijke persoon.

De nadruk op het individu hangt in de regel samen met het vooropstellen van de vrijheidsgedachte. Noch uit het individualistisch vrijheidsideaal, noch uit de verheerlijking van de collectiviteit kan de christen-democratie zijn inspiratie ontleenen. In beide gevallen wordt de toets voor goed en kwaad, recht en onrecht in de mens zelf gelegd, als verondersteld autonoom wezen.

Gezag en vrijheid zijn in wezen twee kanten van de verantwoordelijkheid die de mens voor de Schepping en wat daaruit is voortgekomen heeft ontvangen. Men zou kunnen zeggen dat zowel gezag als vrijheid derhalve 'bij de gratie Gods' zijn. Dit betekent dat men ze zich niet mag toeëigenen. We kunnen met deze gaven niet zomaar onze gang gaan. Vandaar dat gezagdragers en zij die onder hun gezag staan verantwoordelijk zijn voor de juiste uitoefening van dat gezag. Gezagdragers zijn verantwoordelijk voor de instandhouding van de vrijheid, mede opdat hun beleid openblijft

voor opbouwende kritiek.

Anderzijds zal door deze gezagsopvatting de burger niet gemakkelijk tot het opgeven van de loyaliteit behoren te komen. Zeker niet in een maatschappijvorm die democratische trekken vertoont welke de uitoefening van de burgerlijke verantwoordelijkheid garanderen. De betekenis die het gezag heeft voor de handhaving van de rechtsorde en voor de bescherming van het zwakke in de samenleving kan als vrijheidsbevorderend worden gekenmerkt. Een rechtvaardige wetgeving voorkomt dat individuele belangen elkaar verdringen en beschermt de burger ook tegen eventuele willekeur van de zijde van de overheid. Soms ook wordt het gezag van de overheid benut om mensen en organisaties naar hun eigen verantwoordelijkheid terug te jagen. Op deze wijze wordt steeds weer bijgedragen aan een rechtvaardiger verdeling van rechten en plichten in deze samenleving.

Het getuigt van wijs beleid om de afstand tussen bestuur en burger zo klein mogelijk te maken. Het CDA staat dan ook het beginsel van de subsidiariteit voor volgens hetwelk politieke taken die op een lager niveau kunnen worden behartigd, niet door een hoger bestuursniveau worden overgenomen, hierbij rekening houdende met de gewenste doelmatigheid. Uitgangspunt is dus een decentrale taakuitoefening en een centralisatie naar hogere niveaus voorzover noodzakelijk. Deze visie sluit aan bij de wens om het eigen karakter van de gemeenschappen in dit land zo goed mogelijk tot hun recht te laten komen en om een relatie tussen overheden en burgers in de meer directe levenssfeer mogelijk te maken.

De huidige inzichten in het aanvullende karakter van de gezagsuitoefening op verschillende niveaus sluit hierbij aan.

3.3. De overheid in de verantwoordelijke samenleving

3.3.1. Maatschappelijke verbanden

Conform het subsidiariteitsbeginsel en het beginsel van de soevereiniteit in eigen kring erkent de christen-democratie de verscheidenheid aan bevoegdheden van de verschillende samenlevingsverbanden, welke op het terrein van geloof, wetenschap, sociaal-economisch leven, van opvoeding en ontwikkeling e.d. te vinden zijn. Het gaat hier om organisaties en instellingen die toegelegd

zijn op een bepaalde functie en daaraan de zin van hun bestaan ontleen. Deze functies zijn niet tot elkaar te herleiden of aan elkaar ondergeschikt te maken.

Soms bestaat er een neiging om deze maatschappelijke factoren slechts onder hun machtsaspect te beschouwen. Deze reductie wordt door de christen-democratie afgewezen. Immers in zulk duister denken zijn alle katten grauw. Het biedt geen ruimte voor een erkenning van de eigen aard van samenlevingsverbanden, aangezien er geen criterium bestaat op grond waarvan grensoverschrijdingen kunnen worden gesignaleerd. Het getuigt niet van vruchtbaar inzicht als ongelijksoortige zaken, als waren ze gelijk, in één categorie worden ondergebracht. Het belemmert ook een verdieping van het inzicht in de verschillende maatschappelijke verschijnselen. Belangrijker evenwel is dat zo'n reductie leidt tot een gevaarlijke overschatting van één aspect van de werkelijkheid. Het verleidt de mens ertoe om zijn vertrouwen te stellen op iets dat een het-hele-leven bepalende betekenis wordt toegeschreven en derhalve een afgodische betekenis krijgt.

De toewijding aan het politieke leven zal, voor hen die zich onder het Evangelisch appel willen stellen, een voorwaardelijk karakter moeten dragen. Enerzijds is het politieke onlosmakelijk met het menszijn verbonden, heeft het een grote invloed op de levensomstandigheden van mensen en op de ontwikkeling van de cultuur, heeft het derhalve een belangrijke functie bij de verwerkelijking van naastenliefde waartoe het centraal Evangelisch gebod ons verplicht, anderzijds is het ook niet meer dan één van de aspecten van het menszijn, zodat we er wijs aan doen om er niet alles van te verwachten, niet te veel op deze kaart te zetten. Zouden we dat laatste wel doen, dan komen wij gemakkelijk tot een verwaarlozing van andere aspecten van het leven en de daarvoor geldende opdrachten. Het is typerend voor organisaties en stromingen die zich door het Evangelie wilden laten inspireren, dat zij bij de behartiging van taken in de sfeer van opvoeding, onderwijs, zorg voor de kwetsbare mens, e.d. de oplossing van noden nooit eenzijdig van de politieke overheid hebben verwacht. Zij hebben altijd ingezien, dat het werk van vrije organisaties van burgers voor de behartiging van deze taken essentieel was. Tot vandaag toe ziet men dat in deze verzorgende sectoren van het maatschappelijk leven de inbreng van het christelijk particuliere initiatief in de besturen nog in overwegende mate tot uitdrukking komt. Levensbeschouwelijke stromingen die zich te veel richten op de politiek blijken na verloop van tijd de boot gemist te hebben wat

betreft hun beïnvloedingsmogelijkheden op andere terreinen. De soorten engagement die tot uitdrukking komen in het boven omschreven particuliere initiatief vinden geen vruchtbare voedingsbodem in visies die lijden aan een overschatting van de politiek. De gevolgen daarvan worden momenteel bij deze stromingen ingezien. Dat is laat, hoewel niet te laat, aangezien onze samenleving terecht open staat voor elke nieuwe creatieve inzet van levensbeschouwelijke krachten.

3.3.2. Onherleidbaarheid in de praktijk

Onze visie op de betekenis van de politiek in verhouding tot andere maatschappelijke verschijnselen brengt met zich dat wij het streven om de zeggenschap over maatschappelijke structuren in laatste instantie bij politiek onder te brengen, afwijzen.

De volgende bezwaren zijn aan zulk streven verbonden:

- Het is een illusie te menen, dat de democratisch gekozen organen van de overheid, door zo'n toeschrijven van extra verantwoordelijkheden werkelijk de inspraak van velen kunnen garanderen. Veeleer is het zo, dat slechts de invloed van de overheidsbureaucratie daardoor toeneemt.
- De overheidstaken zullen door een toenemende gecompliceerdheid van de samenleving op zichzelf al een uitbreiding moeten ondergaan. Het is onverstandig om, waar dat niet nodig is, deze taken met meerdere te belasten. Niet alleen in financiële zin zijn er grenzen aan de capaciteiten van de politieke overheid, ook in organisatorische en democratische zin.
- Met name als de levensbeschouwelijke motivatie voor het werk van opvallende betekenis is, verdient het aanbeveling om de verantwoordelijkheden niet bij de overheid te leggen. De betreffende overheidsdienst kan en mag zich immers niet met één bepaalde levensbeschouwing vereenzelvigen. Dit belemmert de mogelijkheid om motieven van een bepaalde kleur in het werk zichtbaar te maken. Daarmee wordt een eigen dynamiek uit de samenleving weggesneden.
- De politieke democratie is in principe gericht op allen. De overheersende richtingen in onze samenleving bepalen daar de koers. Een andere maatschappelijke beheersvorm waarin de verantwoordelijkheid van de mens wordt erkend, met name één waarin minderheden zelf vorm gaan geven aan hun maatschappelijke visie en verantwoordelijkheid, moet de vrijheid bieden om eigen inzichten in de maatschappelijke realiteit om te zetten,

- ook al worden ze niet door de meerderheid gedragen.
- De organisatie van het bestuur op uiteenlopend maatschappelijk gebied moet uiteraard toegesneden zijn op de verantwoordelijkheid van de mens. De bestuursvorm kan daardoor van gebied tot gebied uiteenlopen en het is zeker niet vanzelfsprekend dat de politieke vorm noodzakelijk de beste is voor elk terrein.

Bij al deze overwegingen staat centraal dat de betrokkenheid van de burgers bij maatschappelijke activiteiten moet worden vergroot. De overheid kan van haar zijde bevorderen dat deze betrokkenheid in allerlei samenlevingsverbanden op passende wijze gestalte krijgt.

3.3.3. Grenzen en grensoverschrijdingen

Dit alles houdt allerm minst in, dat wij een beleid van overheidsont-houding zouden bepleiten. Integendeel, de overheid moet waken over de rechtsorde en moet wettelijke en beleidsvoorwaarden scheppen die de uitoefening van diverse bevoegdheden van mensen en organisaties ondersteunen, stimuleren, aanvullen en zo nodig rechtsordelijk beperken. Met name dient de overheid zorg te dragen voor de handhaving van de rechtsorde, de verzekering van de bestaansvoorwaarden van burgers en samenleving en zal zij de mogelijkheden voor het beleven van een eigen verantwoordelijkheid van de burger en zijn organisaties moeten verzekeren. Doet zij dit niet dan ontstaan er misstanden welke duidelijk maken dat zij in haar taak tekort geschoten is. Dit is in onze geschiedenis meermalen voorgekomen en het komt ook nu, hier en zeker elders op soms dramatische wijze aan het licht. De overheidstaak is niet voor eens en altijd duidelijk te omschrijven. Vaak ontdekt men in de praktijk, in veranderende omstandigheden, dat bepaalde aspecten van het maatschappelijk leven overheidsingrijpen kunnen vereisen. Wij zien zo'n ontwikkeling in de groei van de rechtsstaat naar de verzorgingsstaat en in de onvrede die daarover weer ontstaat. Vanuit ons gezichtspunt betekent dit niet dat de overheidstaak alléén maar in omvang groeit. Het is zeer wel mogelijk, dat bepaalde diensten die zij aan de maatschappij verleent, te zijner tijd weer worden afgestoten, óf omdat ze niet meer zo'n hoge prioriteit hebben, danwel omdat inmiddels andere maatschappelijke verbanden hun verantwoordelijkheid op zich (kunnen) gaan nemen.

Dit laatste is het gevolg van het soms aanvullende karakter van de overheidsbemoedienis. In de hele maatschappij zal een mentale instelling ontwikkeld moeten worden, waarin geen plaats is voor een al te uitbundige uitbuiting van de overheid als instantie die het allemaal wel voor ons zal regelen. In feite staat deze oproep haaks op de gemakkelijk opkomende neiging bij hogere en lagere overheidsorganen om taken naar zich toe te trekken. Deze neiging vormt, samen met de gemakzuchtige houding waarin diverse problemen eenvoudig naar de overheid worden afgeschoven, het mechanisme dat tot een overbelasting van de overheid voert. Bij de dienst aan mens en samenleving gaat het er steeds om dat adequate keuzen worden gedaan óf voor een noodzakelijk ter hand nemen van taken voor de overheid, óf voor het voeren van een overheidsbeleid dat ertoe leidt dat het nodige door de daartoe geëigende maatschappelijke instellingen wordt behartigd. De uitoefening van die eigen bevoegdheden van maatschappelijke verbanden, kan niet als slechts-een-middel worden beschouwd voor het verwelijken van een doel. Veeleer is het een wezenlijk kenmerk van de maatschappijvorm die wij nastreven. Zoals de overheid een wijze zelfbeperking in acht moet nemen wat betreft het ingrijpen in andere gebieden, zo dient zij er evenzeer tegen te waken dat vanuit maatschappelijke organisaties, beroepsgroepen en economische machten een invloed wordt uitgeoefend die slechts aan de politiek verantwoordelijken toekomt. In landen waar de overheidsmacht nog weinig is ontwikkeld, is duidelijk te voelen hoezeer zulk een grensoverschrijding vanuit de maatschappij naar het staatkundig leven de overheid belemmert in het beantwoorden aan haar opdracht om een schild voor de zwakken te zijn. Ook in de nederlandse samenleving kunnen zulke grensoverschrijdingen vanuit de maatschappij voorkomen.

Een aparte betekenis in dit alles hebben de huidige actiegroepen. Door hun optreden kunnen zij op specifieke punten van het beleid tot een kwalitatieve verbetering van het bestuur leiden. Het bestaan van actiegroepen waarderen wij als een uitdrukking van de politieke betrokkenheid van de burgers. Evenwel hebben wij er voorkeur voor dat deze politieke betrokkenheid in politieke partijen wordt georganiseerd, aangezien het beleid daar in breder perspectief kan worden beoordeeld. Niet elke actie kan evenwel binnen politieke partijen worden geïntegreerd.

3.4. Toetsing aan het appèl

De politieke stellingnames die in de Heilige Schrift worden aange- troffen, houden verband met de culturele omgeving waarin men zich bevond. Dat wil bepaald niet zeggen, dat deze de genoemde stellingnames geheel bepaalden. Steeds is er het leidende prin- cipe van de gehoorzaamheid aan datgene wat van Godswege werd geopenbaard. Deze openbaring heeft echter nooit een ab- stract karakter. Het Ware Woord wordt steeds te rechter tijd ge- sproken. Waarheid en tijdigheid horen bij elkaar. Er is altijd sprake van een geadresseerde. Het Woord heeft betrekking op de con- crete werkelijkheid, op de dingen waar mensen rechtstreeks mee te maken hebben. Als men zich op de uiterlijkheid verkijkt zou men kunnen menen dat de Heilige Schrift zichzelf op diverse plaatsen tegenspreekt. De opvatting dat zij zouden moeten leiden tot overal en altijd geldende abstracte uitspraken is een produkt van al te woestijn is de duivel een meester op het punt van mis- leidende abstracties en dito 'eeuwige beginselen'. Het is dus be- paald geen uiting van modieus relativisme als wij stellen dat de christelijke inspiratie een verschillende uitwerking heeft naar ge- lang de culturele omgeving waarin deze werkt.

Daarnaast is er van ontplooiing van de overtuiging sprake, naar- mate de cultuur zichzelf verder ontwikkelt. Dit proces strekt zich ook tot onze tijd uit. In dat proces dient een samenhang herken- baar te blijven, welke bepaald wordt door de blijvende geldigheid van de Bijbelse geboden. Vanuit dit gezichtspunt is de culturele bepaaldheid die vaak achteraf kan worden aangewezen, een ge- volg van een noodzakelijke actualisering van het Evangelisch appèl in de politieke werkelijkheid. Helaas is in die culturele be- paaldheid anderzijds ook steeds de invloed te onderkennen van de klein-menselijke neiging om gewoon de eigen gang te gaan. Vanuit onze opvatting over de status van een overtuiging, moet het CDA wel ideologie-kritisch zijn. Deze overtuiging heeft slechts voorlopig het laatste woord. Periodiek zal een herijking en zuive- ring nodig zijn. Vanuit deze ervaring komt het CDA er toe om het 'monopoliseren van de waarheid' af te wijzen. De christen-demo- cratische politiek wint aan diepte en waarde, naarmate van een kritische openheid voor de bijdrage van binnen en buiten de eigen kring sprake is.

Inmiddels mogen wij dankbaar gebruikmaken van de resultaten van het denkwerk dat vroegere generaties hebben verricht. Met

name als daarin de afhankelijkheid van de christelijke inspiratie werd beseft, mag verwacht worden dat zeer veel goeds daarin te vinden is. Het is dan ook van groot belang dat de politiek-filosofi- sche verworvenheden van de christen-democratie op een kriti- sche wijze worden bestudeerd, benut en samengebracht. Er zal in elk geval geen leegte mogen ontstaan op het punt van de maat- schappijvisie. Zo'n leegte zou zich snel met elders aangetroffen gangbaar denken vullen. De nederlandse christen-democratie heeft trouwens heel wat materiaal opgeleverd, waaraan de nood- zakelijke instrumenten kunnen worden ontleend voor de opbouw van een maatschappijanalyse. Ook onze generatie zal op haar beurt bijdragen aan de ontwikkeling van dit denken, al was het alleen maar omdat aan een eenmaal ontworpen filosofie geen eigen leven gelaten mag worden. De begrippen en visies die in vorige stadia werden ontwikkeld waren bedoeld als antwoorden op vragen van die tijd. Nieuwe vragen dienen zich aan en derhalve zullen ook nieuwe antwoorden moeten worden ontworpen opdat onze politieke overtuiging ook werkelijk als een bruikbaar kompas voor het functioneren in deze samenleving kan dienen. De dyna- miek in het denken van een partij zoals het CDA dient te worden bepaald door openheid ten opzichte van nieuwe inzichten die van- uit het Evangelie kunnen worden aangereikt en door de toetsing van de uitwerking van onze politieke overtuiging, in het leven van mens en samenleving, aan het Evangelisch liefdegebod.

3.5. Politieke houding en politieke stijl

3.5.1. De geschiedenis als norm?

De christen-democratie is vanaf haar historische oorsprong in debat geweest met personen en stromingen die wat betreft hun maatschappijvisie een overwegende waarde hechten aan datgene wat bereikt was, danwel die vanuit een optimistisch vertrouwen in de mens hun geloof uitspraken in een algemene vooruitgangs- idee. In beide gevallen wordt gepoogd om de normen voor het politieke handelen te ontleen aan historische gebeurtenissen en processen zelf. De mens en de menselijke verworvenheden en wensen zijn hier de maat waaraan alle dingen gemeten worden. Diverse uitwerkingen van deze overtuiging zijn mogelijk. De aan- vaarding van de status-quo kan leiden tot een hoge mate van po- litieke traagheid inzake het scheppen van nieuw recht om aan on-

aanvaardbare omstandigheden een eind te maken.

In een ander geval kan een vooruitgangsidee leiden tot een kritiekloze aanvaarding van processen welke in de geschiedenis gaande zijn. De vraag naar de richting wordt dan niet meer gesteld.

Anderen hebben juist een volstrekt wantrouwen in datgene wat in de loop der geschiedenis tot stand is gebracht. Zij achten een breuk in de ontwikkeling noodzakelijk, dan wel zij constateren de aanwezigheid van een breuk tussen de huidige situatie en een geïdealiseerd verleden. In de laatste visie is het nodig om terug te grijpen naar maatschappelijke verhoudingen uit het verleden (restauratie). In het andere geval verwacht men alles van de machtsaanwending van de groep met het 'ware' maatschappelijke bewustzijn, welke in staat zal zijn om de ideale samenleving te scheppen.

Vanuit de grondslag van het CDA kan over deze geschiedenisopvattingen wel het een en ander gezegd worden. Het belangrijkste is wel dat de geschiedenis voor ons geen onaantastbaar proces kan zijn, aangezien elke menselijke activiteit onder de kritiek van het Evangelie staat. Ook is het zo, dat het Evangelisch appél oproept tot verandering ten aanzien van de richting van het leven, zowel van personen als van samenlevingen. Dat moet onze ogen openen voor de wanorde en de gebrokenheid van de maatschappij waarin wij leven. De veranderingen die daarbij nodig zijn betekenen zeker geen teruggrijpen op een vorige situatie; het idealiseren van het verleden wordt in de Heilige Schrift bepaald niet als wijsheid aangemerkt. Ook ten aanzien van de wijze waarop de veranderingen in de maatschappij moeten worden doorgevoerd, kan men in de Heilige Schrift geen aanknopingspunten vinden voor een dogmatische instelling ten opzichte van het tempo waarin zulks zou moeten geschieden. Veranderingsprocessen moeten slechts worden genormeerd door het streven naar gerechtigheid en veiligheid in de samenleving en moeten worden getypeerd door een liefdevolle en zorgvuldige houding ten opzichte van mensen en groepen. Een christen-democratie die deze naam waard is, zal dan ook voorzichtig met mensen moeten zijn. Dit brengt een voorbehoud met zich tegenover gewelddadige revolutie. In het algemeen moet reeds worden gezegd, dat naar ons inzicht de politiek het heil der mensheid niet zal voortbrengen. Het gaat volgens de Heilige Schrift trouwens om veel meer dan politiek. De veranderingen die daar worden gevraagd zijn veelomvattender en gaan veel dieper dan het politieke alleen. Voorts worden wij op

verschillende plaatsen gewaarschuwd tegen het stellen van een onvoorwaardelijk vertrouwen in de mens en in mensen. Dit is stellig ook van toepassing op de revolutionair met het 'ware' maatschappelijke bewustzijn.

In de politiek gaat het om het op zich nemen van een hoogst serieuze verantwoordelijkheid door gewone mensen. De grondslag van het CDA geeft aan deze verantwoordelijkheid een buitengewone lading. Wij worden daardoor tevens behoed tegen een houding van zelfoverschatting alsof de problematiek van dien aard was dat ze in principe door de mens zou kunnen worden opgelost. In feite kunnen we slechts aanzetten geven in de hoop dat deze aanstekelijk zullen werken en in de hoop dat wij daarmee voor toekomstige generaties mogelijkheden scheppen om verder te gaan. Hier raakt ons politieke bewustzijn aan de geloofshouding.

Toekomstgericht politiek gedrag vindt vaak zijn verantwoording in utopisch denken. Daarin gaat het om blauwdrukken betreffende een ideale maatschappijvorm. Wij treffen hier een absolute ring, een overschatting, aan van het menselijk voorstellingsvermogen. Gezien de beperktheid van onze capaciteit om de werkelijkheid en haar toekomst te doorzien en te schatten, verschaft dit denken altijd een drastische vereenvoudiging van de werkelijkheid. Daarin is ook vaak zijn overtuigingskracht gelegen. Tevens ligt daar één van de oorzaken waardoor de mens zich ernstig bekneld en tekort gedaan zal voelen als gepoogd wordt deze utopische voorstellingen te realiseren. Het geloof in deze utopieën is vaak aanleiding om er een alibi in te zoeken voor onmenswaardig handelen in het heden. Vanuit de Heilige Schrift kan deze 'uitgestelde goedheid' nooit gerechtvaardigd worden.

De maatschappij der toekomst zal alle kenmerken vertonen van de methode waarmee men deze gestalte heeft willen geven. De Evangelische normen gelden niet alleen voor de toekomst, maar gelden nu. Naastenliefde die beperkt is tot diegenen die in ruimte of tijd ver van ons verwijderd zijn, kan moeilijk serieus genomen worden.

Het niet kunnen realiseren van deze utopieën heeft trouwens eveneens een ernstige terugslag. Zij kunnen de volharding die van de mens wordt gevraagd ondermijnen en zodoende zijn verantwoordelijkheidsbesef ten opzichte van het politieke leven schaden. Het CDA wijst de overmoed af waarin de toekomst wordt overgeleverd aan het toekomstontwerp van de nu levende generatie. Wel zal de politieke overtuiging van het CDA zelf tot een aan-

tal duidelijke keuzen voor het beleid aanleiding moeten geven, om de levensmogelijkheden van de toekomstige generaties mogelijk te maken.

Vanuit deze overwegingen kan worden gesteld dat het CDA een voortdurende hervorming van de samenleving noodzakelijk acht. De hoofdvraag daarbij is welke de richting van deze verandering zal moeten zijn. In 'Niet bij brood alleen' treffen wij een begin van de beantwoording van deze vraag aan.

De methode van maatschappijverandering en -hervorming hangt sterk af van politieke omstandigheden. In de Nederlandse situatie biedt de parlementaire weg uitstekende mogelijkheden om tot maatschappijhervormingen te komen. Maar ook langs andere wegen wordt de inrichting van de samenleving beïnvloed. Dit is ook nodig omdat een aanpak uitsluitend via de politieke weg onvoldoende zou zijn. Vandaar dat wij een passende uitoefening van verantwoordelijkheden door allerlei samenlevingsverbanden, zoals dat in Nederland mogelijk is, van grote betekenis achten.

In landen waar de democratische mogelijkheden aanzienlijk geringer of zelfs afwezig zijn, bieden de methoden die wij voor Nederland voorstaan uiteraard minder perspectief. In situaties van onderdrukking zal christen-democratische politiek, aangezien het Evangelisch appèl het bevel van mensen te boven gaat, bij het nastreven van gerechtigheid voorbij gaan aan de wetten en aan het beleid van de heersende regimes. Ook de Nederlandse christen-democratie herinnert zich noodsituaties waarin zulk handelen geboden was.

3.5.2. Democratische gezindheid

Onze visie op democratie verplicht ons tot een open houding ten opzichte van waardevolle elementen in het denken en streven van anderen. Gezien het feit dat leden van een christen-democratische partij de politieke activiteiten in een veel breder kader plaatsen, dat ten diepste bepaald wordt door het Evangelisch appèl, dienen zij meer gericht te zijn op datgene wat de partij voorstaat dan op de partij als zodanig. Vandaar dat samenwerking met anderen voor het bereiken van concrete doeleinden voor de hand ligt. Er bestaat onzerzijds een uitgesproken voorkeur voor het overtuigen van brede lagen van de bevolking, boven het via kleine meerderheden afdwingen van politieke maatregelen zoals het

momenteel in de organisatie van het lokaal- en regionaal bestuur hier en daar praktijk geworden is. Formele benaderingen via politieke dictaten hebben weinig kans op succes, aangezien de medewerking van de samenleving nodig is om het beleid werkelijk te laten functioneren.

Maakt men de politiek los van deze maatschappelijke realiteit, zoals dat in totalitair geregeerde staten gebeurt, dan treedt te zijner tijd een hardnekkige stagnatie op in de ontplooiing van het maatschappelijk leven.

De mens komt in de knel en dit uit zich in aangepaste vormen van verzet, verlies aan toekomstperspectief, de neiging om zich in eigen beperkte leefwereld terug te trekken. Onze visie op de overheid houdt in dat het CDA er naar streeft dat zoveel mogelijk mensen hun overheid als hoedster van het welzijn van allen aanvaard kunnen. Dit houdt voor het CDA allerm minst in dat het politiek gedreven zou moeten worden door de behoefte om bij de bevolking in de gunst te komen. Een partij dient de politieke betrokkenheid van de burgers te organiseren en dient daarbij tevens een gidsfunctie ten opzichte van de bevolking, ten aanzien van politieke kwesties, in te nemen. Dit eist de grondslag van het CDA van onze partij. Juist ook in dit opzicht dient de christen-democratie zich meer te richten op datgene wat zij voorstaat dan op het korte termijnbelang van de betreffende politieke organisatie.

De politieke strijd kan, vanwege het karakter van het CDA als beginselpartij, soms fel van aard zijn. De politiek is immers voor ons geen zaak van pragmatiek en opportuniteit, maar is geworteld in diepe overtuigingen welke ten bate van mens en samenleving in praktijk moeten worden gebracht. Het past ons evenwel niet om te vervallen in simpele tegenstellingen tussen bevolkingsgroepen alsof de mensheid te verdelen was in zij die deugen en zij die niet deugen. Het aanhangen van deze stelling zou ons er al te gemakkelijk toe verleiden om het kwade buiten onszelf te zoeken. Het doet bovendien de werkelijkheid schromelijk geweld aan. Het vooropstellen van eenvoudige tegenstellingen tussen bevolkingsgroepen laat altijd belangrijke groepen van de samenleving buiten beschouwing. Deze worden van zulk denken onmiskenbaar het slachtoffer.

Heeft het conflict als methode voor ons slechts een betrekkelijke betekenis, dit houdt anderzijds niet in, dat de conflicten in de maatschappij worden ontkend of verdoezeld.

Dat zou een op gerechtigheid gericht beleid zeer kunnen schaden.

De diepere achtergronden van conflicten dienen te worden blootgelegd, teneinde te kunnen komen tot een rechtvaardige harmonie tussen mensen en groepen. Naar onze opvatting is het vooropstellen van conflict, wantrouwen en verkettering een belangrijke oorzaak voor politieke stagnatie. Goede trouw en respect zijn noodzakelijk om, in een volk van minderheden, tot werkelijke hervormingen van de samenleving te komen.

3.5.3. Het politiek compromis

Het politiek compromis heeft in de publieke opinie, ten onrechte, een hoofdzakelijk negatieve betekenis gekregen.

Toch hebben wij hier te maken met iets dat zeer wezenlijk is voor het politieke handelen. In het staatkundig leven stuiten wij voortdurend op grenzen en obstakels. De vrijheid van handelen voor de Nederlandse overheid wordt bijvoorbeeld uitdrukkelijk begrensd door datgene wat in het kader van internationale verhoudingen bereikt kan worden.

Voorts is het zo dat binnen de Nederlandse samenleving, zolang daar de mogelijkheden aanwezig zijn voor een vrije meningsvorming, voor het nastreven van bepaalde belangen en voor het toepassen van uiteenlopende opvattingen, minnelijke schikkingen tussen vertegenwoordigers van politieke stromingen noodzakelijk zullen zijn. Derhalve hangt het bestaan van het politiek compromis uitdrukkelijk samen met het democratisch karakter van deze samenleving.

Besturen bestaat in vele gevallen uit een afwegen van recht tegen recht en van belang tegen belang. Derhalve is het onvermijdelijk dat groepen met uiteenlopende opvattingen of belangen slechts ten dele in hun rechtsgevoel worden bevredigd. Kennelijk geldt niet alleen voor de overwegingen die aan beleid vooraf gaan het gezegde: 'Als ik het goede wil, staat het kwade mij bij'; ook in de gevolgen van gewetensvol tot stand gekomen beleid, wordt iets van deze uitspraak weerspiegeld. De gebrokenheid van het bestaan gaat aan het politieke leven niet voorbij.

Conflicten kunnen soms worden opgelost door een uitruil van politieke punten, of door een wederzijds elkaar toegeven op details. Dit proces dient met nauwgezetheid en gewetensvol te worden gestuurd en gevolgd. Lichtvaardig gedrag, waarbij gemakkelijke oplossingen worden gezocht, zou de politieke onderhandeling tot 'koehandel' doen verworden.

De stagnatie die door beleidsconflicten wordt veroorzaakt heeft

in de regel dusdanig negatieve gevolgen, dat onderhandelingsresultaten waarin de betrokken partijen zich slechts ten dele kunnen herkennen, aanvaardbaar moeten worden geacht.

Soms kunnen uiteenlopende visies op een ander niveau tot een vruchtbare synthese worden verwerkt, maar in lang niet alle gevallen zal zoiets mogelijk zijn.

Een andere reden waarom soms tot een schikking (compromis) moet worden gekomen, is gelegen in het feit dat het bestuur rekening moet houden met de zedelijke draagkracht van de bevolking. Politieke gezagsdragers kunnen daardoor soms in gewetensconflict geraken.

Een belangrijke vraag is of aan onderhandelingen ook grenzen gesteld moeten worden. Is elk verschil in opvatting toegankelijk voor het sluiten van een compromis? Is er een minimum pakket aan eisen waaraan niet getornd kan worden? Bij elke kabinetsformatie, en niet alleen daarbij, wordt deze vraag opnieuw aktueel. Uit de politieke geschiedenis zijn enkele voorbeelden daarvan te noemen. Zo heeft de voorlopige SDAP geruime tijd uit gebrek aan vertrouwen in de mogelijkheden van het politieke proces deelname aan kabinetten geweigerd.

Men achtte het niet mogelijk om de eigen visie in de gewenste radikaliteit in een coalitie met anderen door te voeren. Meer mogelijkheden zag men dan nog in het voeren van oppositie. Later zag men in dat men toch alleen als regeringspartij een wezenlijke dienst aan het volk zou kunnen leveren.

Ook overwegingen van beperktere politieke strekking kunnen ertoe leiden dat partijen hun medewerking aan de totstandkoming van kabinetten onthouden (de houding van de ARP ten aanzien van de Indië-politiek, de houding van de CHU ten aanzien van de krachtsverhoudingen in het vorige kabinet). In zulke gevallen gaat het om zaken die, op de middellange termijn gezien uit de weg geruimd kunnen worden.

Steeds gaat het evenwel om een afwegen van de positieve en negatieve kanten van de gesloten of te sluiten compromissen, waarbij het perspectief dat zich na een positieve dan wel negatieve beslissing aftekent, in rekening wordt gebracht.

In een enkel geval staan de principes van de partijen dusdanig tegenover elkaar dat bij het sluiten van een compromis de iden-

titeit van de partijen op het spel staat.

De vraag rijst ook dan of de perspectieven voor een toekomstige deelname aan het beleid in de overwegingen mogen worden betrokken.

Het CDA meent dat vooral door deelname aan de regering een effectieve dienst aan de samenleving kan worden geboden. Vandaar zijn principiële bereidheid om regeringsverantwoordelijkheid te dragen.

Perspectieven voor deelname aan de regering blijven aanwezig als de principiële conflicten problemen betreffen die in de komende periode eens en voor al worden opgelost, hoe dan ook. Er zijn evenwel ook problemen die na een voor ons zeer onbevredigende behandeling, ook in de toekomst blijven knagen.

Er wordt dan een fundamentele weeffout in de wetgeving aangebracht, die niet als definitief kan worden beschouwd.

Een compromis dat wegens de invloed van de hoofdstromingen in de samenleving, ernstig met onze principes in strijd komt, zal dus nooit als een definitieve behandeling kunnen worden aangemerkt. De betreffende vraagstukken zullen steeds in gedachten moeten blijven en op de geëigende momenten opnieuw aan de orde worden gesteld.

Zulke momenten kunnen zich voordoen als na verloop van tijd de opvattingen in de maatschappij zich dermate wijzigen, dat ook op parlementair niveau tot een andere benadering kan worden gekomen.

Hier blijkt hoezeer de politiek slechts een aspect is van het maatschappelijk leven en in zijn mogelijkheden ook wordt beperkt door wat zich aan invloeden binnen dat grote maatschappelijke geheel openbaart. De kracht van een politieke stroming op zijn eigen terrein, wordt derhalve bepaald door de vraag of deze stroming ook 'verwanten' heeft in andere gebieden van het maatschappelijk leven.

Een volstrekt afdoend antwoord ten aanzien van de grenzen van het politiek compromis is in het kader van dit rapport niet te geven.

3.5.4. Politieke stijl

De politieke overtuiging welke het CDA ingang wil doen vinden en van waaruit zijn politiek beleid wordt gevoerd, zal uiteraard

ook weerspiegeld worden in de organisatie van het CDA, in zijn interne verhoudingen en in de persoonlijke stijl van christen-democraten. Indien dit niet het geval zou zijn, zou de tweeslachtigheid die daarvan het gevolg is, stellig twijfel wekken aan de integriteit waarmee de politieke overtuiging wordt beleefd en beoefend.

Zo zal het begrip 'gespreide verantwoordelijkheid' in de structuur van het CDA moeten worden toegepast. Daardoor wordt zowel de nadruk gelegd op de creatieve bijdrage die ieder vanuit de eigen positie kan inbrengen, als op de noodzaak dat ieder vanuit de eigen positie de toetsing aan de grondslag van het CDA moet kunnen uitvoeren. Dit is het kernpunt van de interne partijdemocratie die wij voor het CDA voorstaan. Tevens betekent dit dat binnen het CDA moet worden gestreefd naar een zo goed mogelijke spreiding van functies en naar een tegengaan van cumulatie van functies.

Tevens zal de waardering voor de politieke overtuiging kunnen worden afgelezen aan de steun die wordt verleend aan die instanties welke belast zijn met de verdere ontwikkeling, de verandering en de verspreiding van die overtuiging. De organisatie van wat er aan talent in het CDA wordt aangetroffen en de vorming en toerusting van partijleden tot politiek bewuste burgers, zal de vorming van min of meer besloten elites kunnen voorkomen en een gunstige voedingsbodem kunnen scheppen van waaruit steeds weer nieuwe vertegenwoordigers van de politieke overtuiging van het CDA naar voren kunnen komen.

Deze verdere ontwikkeling en brede verankering van de christen-democratische opvattingen maken het beter mogelijk dat men elkaar in de partij ook op de gemeenschappelijke overtuiging, welke in antwoord aan het Evangelisch appèl tot stand komt, kan aanspreken. Ook binnen de partij zal daardoor het vrije spel van de machten binnen de perken gehouden moeten kunnen worden.

Het omgaan met de macht is zowel naar binnen als naar buiten toe in vele gevallen typerend voor de politieke stijl. Binnen het CDA zal men zich steeds goed moeten realiseren dat macht eerst zin krijgt, als van genormeerdheid sprake is en als zij haar plaats krijgt tussen het geheel van andere factoren.

De uitspraak 'macht corrumpeert' is gericht tegen het losmaken van het verschijnsel macht, tegen het op zichzelf stellen ervan tegenover het Bijbels liefdegebod en tegenover andere aspecten van de samenleving. Genoemde uitspraak heeft niet alleen be-

trekking op het bezitten van macht maar ook op het krampachtig streven naar macht.

Wij kunnen dit machtsbederf in bredere zin opvatten als een verleiding die aan de politiek eigen is.

Het eerste slachtoffer van dit bederf is de integriteit van onze politieke overtuiging, het beste wat wij in de politiek kunnen inbrengen. Macht functioneert dan pas voluit als deze gericht is niet op heersen maar op dienen.

Alweer duikt hier een besef op dat haaks staat op het gangbare denken, waarin macht juist niet als dienst wordt opgevat, maar waarin macht des te sterker wordt beleefd naarmate meer mensen daaraan onderworpen kunnen worden.

Wij ontveinzen ons niet dat het begrip 'dienst' evenals andere waardevolle begrippen wordt misbruikt als een vlag welke de betreffende lading niet dekt.

In het CDA zal men zich steeds bewust moeten zijn van de gevaren welke aan een lichtvaardig gebruik van termen verbonden zijn.

Het is van belang dat de consequenties van onze politieke overtuiging ook in het persoonlijke leven hun weerslag vinden. Met name door de voorbeeldwerking, die van hen die op de vertrouwensposten zijn geplaatst, uitgaat, kan het Christen Democratisch Appèl aan geloofwaardigheid krachtig worden versterkt, dan wel in zijn werking evenzeer worden geschaad.

4. KERKELIJK EN POLITIEK HANDELEN

4.1. Eenheid en verscheidenheid

4.1.1. De verscheidenheid in de samenleving

In onze cultuur kende men aanvankelijk niet het onderscheid tussen organen met kerkelijke en statelijke opdracht. Vanuit de oudheid waren cultisch, politiek en maatschappelijk gezag in hoge mate verstrengeld. Veelal had daarbij het politiek element de boventoon. De opkomst van het christendom doorbrak deze verstrengeling door aan de kerk een eigen positie in de samenleving toe te kennen.

Dit lag temeer voor de hand aangezien het wezen van de kerk in die tijd zeker niet met het wezen van de politieke overheid te verzoenen was.

Na de kerstening van het politieke gezag werd deze differentiatie in zekere zin in zijn ontplooiing geremd door aan de politieke autoriteit een specifiek godsdienstige rol toe te delen, welke bijvoorbeeld zijn uitdrukking vindt in de stelling dat het staatshoofd 'de verdediger van het geloof' is. In latere fasen ontstond, door een gebrekkig inzicht in eigen aard en mandaat van kerk en staat, strijd om de suprematie in de samenleving tussen kerkelijk en statelijk gezag. Het publieke leven zou tussen deze beiden kunnen worden verdeeld, waarbij dan de vraag rees, wie over de aard van de verdeling besliste.

De koppeling van kerk en staat bleek voorts uit de veronderstelling dat de nationale eenheid in hoge mate afhankelijk was van de geloofseenheid in de natie. Zodoende werd tijdens en na de reformatie politieke macht ingezet ten behoeve van kerkelijke doelen. In de Vrede van Augsburg werd deze strijd beëindigd met de veelzeggende stelling: 'Wiens gebied, diens godsdienst'. Mede onder invloed van Reformatie en Verlichting zijn de probleemstellingen op dit gebied aanmerkelijk gewijzigd en veelal in gunstige zin.

In Nederland vinden we in gematigde vormen deze discussie terug in de tegenover elkaar staande ideeën van de protestantse volkskerk en de kerkelijke emancipatie der katholieken.

4.1.2. Boedelscheiding

De ontvouwing van de samenleving in kerkelijke, politieke en

andere structuren biedt intussen wel aanknopingspunten voor andere misverstanden en ontsporingen.

Immers dreigt hierdoor de maatschappij verknipt te worden in delen die geen boodschap hebben aan elkaars grondmotief. Met name komt het voor dat men zich in beschouwingen over de relatie tussen kerk en staat graag beroept op een bepaalde uitleg van de Bijbelse uitspraak: 'Geef de keizer wat des keizers is en Gode wat Gods is'. In deze interpretatie wordt de keizer als een autonome macht aanvaard, tegenover God.

Zij worden als concurrerende grootheden gezien. Voor zowel 'keizer' als 'god' zou een eigen terrein kunnen worden aangewezen waarmee de ander zich niet dient bezig te houden. Het is duidelijk dat vanuit een dergelijke redenering rechtstreekse lijnen lopen naar een lijdelijke houding van christenen en zelfs naar de collaboratie van de zogenaamde 'Duitse christenen' in de nazitijd. Ook nu nog kan deze ontsporing een tekort aan strijdvaremdigheid tengevolge hebben ten opzichte van de bevordering van burgerlijke vrijheden en sociale rechten.

Wel wijzen wij een dweepzieke vermenging van kerk en staat, waarbij de mondigheid van het Evangelisch appèl voor de samenleving wordt verwaarloosd, af.

4.1.3. Eenheid van het leven

De authentiek christelijke opvatting betreffende de eenheid van het leven en van de menselijke persoon heeft ook in het CDA zeggingskracht. De gedifferentieerdheid waartoe de cultuur zich ontplooit en de diversiteit van het functioneren van de persoon doen daaraan geen afbreuk. Het Evangelisch appèl blijft dan ook niet beperkt tot een compartiment van het bestaan, maar dringt door in het hele menselijk leven. Het heeft zowel kerk als staat het een en ander te zeggen.

De kerk als geloofsgemeenschap van hen die deelhebben aan Christus en die zich schuldig weten om deze gave ten nutte van anderen aan te wenden en zo het Evangelisch appèl te beluisteren, wordt hier het eerst genoemd. Het Evangelisch appèl wordt daar beantwoord met een confessie, een belijdenis van het geloof. Bij de formulering van dat geloof en de daarbij behorende benadering van de Heilige Schrift verleent de theologie haar diensten. Vanuit kerkelijk en theologisch standpunt uit wordt het hele leven in een bepaald opzicht overzien. In de kerkelijke gemeenschap

pen zijn immers ambten te vinden, die mens en samenleving op bepaalde wijze als hun werkterrein hebben.

Men kan echter niet zeggen dat de christelijke benadering daarmee samenvalt. Immers ook naar die aspecten en functies van de samenleving, die in eerste instantie tot de verantwoordelijkheid van andere samenlevingsverbanden behoren, gaat het Evangelisch appèl uit.

Diegenen die daarnaar luisteren willen, zullen zich in hun specifieke taak geïnspireerd weten tot het functioneren vanuit hun christelijke roeping. Daarbij zal in het algemeen geen directe bemiddeling via de confessie nodig of wenselijk zijn, maar wel zal Gods openbaring, die tot deze belijdenis inspireert, tevens het levend oriëntatiepunt zijn voor het verstaan van het appèl dat tot het politieke leven wordt gericht.

Vanuit de beoefening van de exegese van de Heilige Schrift kan de verstaanbaarheid van dit Evangelisch appèl worden ondersteund. Het getuigenis van de Heilige Schrift richt zich bij dit alles op de totaliteit van de mens en zijn samenleving en fundeert daarmee de eenheid van het leven.

4.1.4. De eigen verantwoordelijkheid van het politieke

De eigen verantwoordelijkheid van politieke organen wordt, met inachtneming van het hiervoor behandelde idee van de eenheid van het leven, in het CDA krachtig onderstreept. Het Evangelisch grondmotief heeft voor het politieke leven een eigen en directe uitwerking. Uiteraard is het zo dat de verschillen in culturele omstandigheden tussen de periode waarin het Oude en het Nieuwe Testament tot stand kwamen en de huidige tijd bijzonder groot zijn. De ontplooiing van het maatschappelijk bestel, en de doordringing van onze cultuur met christelijke geïnspireerde motieven bieden andere mogelijkheden voor een praktisch handelen in de lijn van het Evangelisch appèl dan voorheen. Men moet bij het leggen van relaties tussen dit grondmotief en de huidige praktijk steeds de culturele context van het gesprokene in rekening brengen. Zo komt deze Boodschap niet via een confessie tot de politiek, maar via een politieke overtuiging betreffende de taak van de overheid, de waardering van het gezag, de kritiek op de opbouw van de samenleving e.d. Op deze wijze werkt de christelijke inspiratie door naar een systematische beoefening van de politiek. Maar niet alleen via deze bemiddeling, ook bij een toetsing van

de effecten van een politiek, hoezeer ook bewust gepoogd is deze via een christelijke benadering tot uitdrukking te laten komen, zal de Bijbelse norm niet ontweken kunnen worden.

De voortdurende ontwikkeling die het leven kenmerkt, maakt het enerzijds noodzakelijk om zeer voorzichtig en terughoudend te zijn in het spreken van 'eeuwige beginselen', anderzijds dwingt het ons om, waar van 'christelijk normen en waarden' sprake is, die te behoeden voor afsterving van de Evangelische wortel, waardoor een slijtageproces op gang zou komen, dat wel moet voeren tot een versecularisering en verstarring van zulke normen en waarden. Deze normen en waarden kunnen derhalve nooit een 'eigen leven' gelaten worden. Daarom is een voortdurend beluisteren van het Evangelisch appèl door hen die politieke verantwoordelijkheid dragen, dringend noodzakelijk.

4.2. Confessionalisme en politisering

4.2.1. Confessionele politiek

Geruime tijd is aan de christen-democratie het verwijt gemaakt, dat politiek en kerk (confessie) door haar werden verward. Bij het politieke karakter van onze partijvorming werden en worden zelfs vraagtekens gezet.

Nu is het inderdaad zo dat een zuiver, of overwegend, kerkelijke basis voor partijvorming het politieke karakter van een partij ernstig te kort kan doen. Men heeft dan in zo'n partij de neiging om diep in te gaan op aspecten die niet direct met het politieke leven zelf samenhangen. Het maakt, zoals we tevoren zagen, de afhankelijkheid van de politieke partij ten opzichte van de kerken zo groot dat de eigen verantwoordelijkheid van politieke gezagsdragers daardoor wordt ondermijnd. Met name zal het dan minder voor de hand liggen dat van een creatieve inzet, welke op goede initiatieven uitloopt, gesproken kan worden. De verwaarlozing van het politieke door een confessionalistische benadering kan in de praktijk op verstarring of op andere vormen van onberaden beleid uitlopen.

De emancipatie van het politieke leven is met name in andere Europese landen als een bevrijding ervaren. Evenwel is men soms nog niet zover dat het zelfstandig verstaan van het Evangelisch appèl voor de politiek wordt erkend. In dat opzicht schijnt menig

relatie geloof & politiek....

christen zich nog volledig afhankelijk te beschouwen van het gezag van de kerk. Zelfs zodanig, dat waar de kerk niet spreekt ook het luisteren naar het Evangelisch oproep wordt gestaakt. Het confessionalisme verschijnt hier in een nieuw gewaad en gaat gepaard, niet zozeer met een de-confessionalisering (losmaken van de kerk) maar met een secularisering van grote delen van het leven. Voor de richting, die men in die gebieden voorstaat, wordt dan eenvoudig uit het voorhanden gangbare denken een keuze gemaakt. Op zijn best blijft men staan bij een politieke overtuiging die ooit uit christelijke inspiratie tot stand is gekomen. Men laat deze dan evenwel, zoals boven beschreven, zo zeer een eigen leven leiden, dat de verdere ontplooiing en toetsing van die overtuiging in feite achterwege blijft.

Door misvatting van de eigen verantwoordelijkheid van het politieke leven kan op deze wijze het onderscheid tussen het kerke-lijke gebied en andere gebieden van het leven in een ongunstige zin worden uitgelegd. Namelijk in die zin dat er gebieden in het leven zouden bestaan welke losgemaakt zouden kunnen worden van de inspiratie waardoor ook het CDA zich wil laten leiden.

Dit is een, voor het praktische leven, zeer misleidende interpretatie. Er zijn ook velen die vanuit een zelfstandig christen-zijn bewust niet kiezen voor één van de partijen die een christelijke grondslag voor hun politiek handelen willen aanvaarden. Ook bij hen kan sprake zijn van een niet-confessionalistische opvatting over het maatschappelijk functioneren van mensen en groepen. Indien dat zo is, wordt de betreffende partijkeuze niet gegrond op de gedachte, dat waar de kerk niet spreekt, ook het Evangelie niet spreekt, maar op de opvatting dat de christen, niet als zodanig georganiseerd maar individueel, een eigen politieke verantwoordelijkheid draagt.

Vaak zijn de christenen, die niet voor een – als boven omschreven – christelijke partij kiezen, lid-onder-voorbehoud van hun partij.

Immers, hoewel de grondslag van de partij waartoe zij behoren zulks niet erkent, is nochtans voor hen het laatste woord aan het Evangelie. Bij diegenen die zich minder voorwaardelijk aan de doelstellingen van hun partij kunnen wijden, kan dat terecht twijfel wekken aan hun solidariteit met de partij. Voor hen die zich bij een partij als het CDA aansluiten kan eveneens van een voorbehoud worden gesproken. Dit voorbehoud is evenwel binnen het CDA volstrekt legitiem en noodzakelijk en is derhalve gegrond op het statuut van de partij zelf.

4.2.2. Het spreken van de kerk en van de partij

Politieke activiteit wordt niet altijd in partij-verband bedreven. Ook in vakverenigingen, werkgeversorganisaties, organisaties op cultureel gebied e.d. worden politieke stellingnames aange-troffen, waarbij weliswaar het politieke vanuit de eigen belangen-positie wordt beschouwd.

Een andere onderschikking treft men aan bij de politieke activi-teit, die vanuit kerkelijke organen wordt ondernomen. Het CDA erkent dat de kerken een opdracht hebben welke hen ertoe noopt om ten aanzien van bepaalde wezenlijke maatschappelijke ver-schijnselen een duidelijke getuigenis af te leggen.

In een aantal gevallen raakt dat de politiek maar zijdelings, bij-voorbeeld als gesproken wordt over gezin, huwelijk, zeden, op-voeding en andere vragen van niet primair-politieke aard. Er zijn echter ook andere kwesties waarmee het kerkelijk pastoraat en diakonaat uitdrukkelijk te maken heeft. We noemen de onvrede over de bewapeningswedloop, de ellende van de werkloosheid, de huisvestingsnood, de nood in de derde wereld, de rechts-bescherming voor ongeboren en naar het einde neigende leven, de bedreiging van de menselijke waardigheid door discriminatie, onderdrukking en terreur. Kerken kunnen, door hun uitspraken op deze gebieden weliswaar het gedrag van hun leden niet ge-detailleerd voorschrijven, maar wel kunnen zij daaraan richting geven. Daarnaast kunnen zij de noodzakelijke aandacht wekken voor onderwerpen, die vanuit hun visie te weinig aan bod komen. Ze kunnen politieke partijen waarschuwen dan wel een hart onder de riem steken als deze in bepaalde acties verwickeld zijn. Kerken kunnen tot gebed oproepen voor de overheid en zij kunnen de overheid op haar verantwoordelijkheid wijzen.

Wij mogen er bijzonder blij om zijn dat de Nederlandse kerken in dit opzicht hun taak in hoge mate serieus hebben genomen. De wijze waarop zij een beroep hebben gedaan op het geweten van hun leden en op dat van de bevolking in het algemeen is een krachtige ondersteuning voor een politiek beleid dat gericht is op zorg voor de medemens veraf en dichtbij.

Evenals de politiek niet alles kan, zo kan ook de kerk niet alles. Het spreken van een kerk, voorzover het terreinen van politiek, wetenschap of het bedrijfsleven etc. betreft, heeft zijn beper-kingen. De kerk zal met name spreken als van ernstige misstanden sprake is. Maar niet alleen dan, ook voor het zover is zal het waarschuwend woord van de kerk worden gehoord. Spreekt zij

echter te vaak, dan zal de zeggingskracht van haar uitspraken snel slijten. Ten aanzien van het politieke leven zou ze niet anders dan één van de machtsfactoren worden.

Uiteraard is de kerk wel een machtsfactor, maar dan niet zozeer op het politieke vlak. Terecht ziet de kerk in, dat politici hun eigen verantwoordelijkheid hebben. Daardoor kan de kerk hen niet 'de wet voorschrijven'.

De politieke beslissingsrechten liggen immers uiteindelijk bij regering en parlement.

De kerk zal krachtens haar aard, zich niet op een beroepsmatige wijze op het politieke terrein willen bewegen. Voor de zakelijke kennis en het inzicht in het politieke proces dat tot wetgeving en beleid voert, moet men niet een beroep op de kerk doen. De maatschappij-analyse welke het politiek beleid ondersteunt, is in wezen niet-kerkelijk van aard.

En indien zij, op grond van deskundige bijstand vanuit een bepaalde politieke richting, wel tot uitspraken komt, dan dreigt de kansel daardoor tot een instrument te worden gemaakt van het gewone politieke debat.

Er is dus een goede reden om de eigen verantwoordelijkheid van politieke organisaties en politieke ambtsdragers te erkennen en te onderstrepen.

Bij deze relatie kerk-politiek is niet noodzakelijk van éénrichtingsverkeer sprake. Ook politieke partijen kunnen kerken waar-schuwen of ondersteunen in hun werk.

Soms faalt de kerk, of de kerkleiding dusdanig dat de organisaties, die met dit falen het meest geconfronteerd worden, spreken moeten. Zulke situaties kunnen bijvoorbeeld voorkomen als de kerk(en) zich te zeer verbonden acht(en) met politieke machten die het welzijn van brede lagen van de bevolking schaden. Ook in Nederland waren maatschappelijk of politiek georganiseerde katholieken en protestanten hun kerkleiding soms voor, met hun inzichten in maatschappelijke noden. Kritiek op een aldus falend pastoraat zal nodig zijn, aangezien in de politiek duidelijk wordt ervaren dat de verzorging van het welzijn van mensen een taak is die de politieke mogelijkheden alleen verre te boven gaat.

4.2.3. Dialoog

In de Nederlandse maatschappij, waarin de rechten van de mens in hoge mate worden gerealiseerd, waar de communicatie onder-

ling, de doorstroming van ideeën, zeer soepel verlopen kan, bestaan er, naast een officieel spreken, tal van andere mogelijkheden die voor een onderlinge beïnvloeding van kerk en partij gebruikt kunnen worden.

De standpunten die in de kerk leven dringen gemakkelijk door in het politieke milieu en omgekeerd. Dat ligt te meer voor de hand, daar de leden der partijen en de politieke vertegenwoordigers in grote getale tevens kerklid zijn en in hun kerken (voor-zover het de Nederlandse situatie betreft) tot de actieven behoren. Christenen welke de politiek ter harte gaat, zullen trouwens rechtstreekse deelname aan en beïnvloeding van het politieke leven verkiezen boven een indirecte, meer afstandelijke benadering vanuit de kerk, welke zich immers slechts van tijd tot tijd tot politiek spreken geroepen weet.

Wij hebben voorkeur voor een intensieve dialoog tussen kerk en partij. Indien de communicatiekanalen tussen diegenen die primair op kerkelijk gebied bezig zijn en zij die zich in primair politieke activiteiten onder het Evangelisch appèl willen stellen, goed worden gebruikt en niet verstopt raken, kan men elkaar tijdig op elkaars verantwoordelijkheden wijzen.

Daardoor zal kunnen worden voorkomen dat het ernstig bedoeld spreken van de één bij de ander niet tot het verwachte resultaat leidt. Als de partij naar de kerk luistert, is zij vaak niet in staat om het gehoorde in politieke termen te vertalen. Het politieke afwegingsproces omvat in de regel meer factoren dan bij het kerkelijk spreken voorzien was. Soms ook is de analyse van de maatschappelijke situatie op grond waarvan de kerk tot spreken overgaat, gebrekkig. Anderzijds zal het spreken vanuit een politieke partij als de onze over of tot de kerk met name daar tekort schieten waar de analyse van de kerkelijke mogelijkheden te beperkt is.

De kerkelijke gezagsdragers zouden bijvoorbeeld in het ene geval de indruk kunnen krijgen dat hun boodschap in de politiek eenvoudigweg wordt genegeerd, in de andere gevallen, zal het lijken alsof deze slechts halfhartig in praktijk wordt gebracht.

Door al deze verschillen kunnen tal van misverstanden ontstaan, die in een werkelijke dialoog achterwege blijven. Het echte pastorale gesprek geeft kansen om tot elkaars hart door te dringen.

De dialoog met de kerk draagt een geheel eigen karakter naast de andere contacten die vanuit de christen-democratie met georganiseerde maatschappelijke verbanden en hun leden worden

onderhouden. De politicus is voor de kwaliteit van zijn werk in hoge mate van zulke contacten afhankelijk; deze zullen voor hem de nodige prioriteit moeten hebben.

4.2.4. Politisering van de kerk

Nu de confessionalisering van de politiek vrijwel verdwenen is, schijnt er anderzijds een behoefte te ontstaan aan politisering van de kerk. Wij hebben hier het oog op organisaties welke uitdrukkelijk een (inter)kerkelijke signatuur willen hebben. Zij hebben tot doel om kerkelijk Nederland voor bepaalde politieke stellingen namen te interesseren. In zekere zin wijst het bestaan van deze organisaties op een tegenbeweging tegen het streven naar emancipatie van het politieke leven, los van het kerkelijk gezag. Gemakkelijk ontstaat hier het misverstand als zou een politieke organisatie op basis van Evangelische grondmotieven niet serieus,

dat wil zeggen niet naar zijn christelijk motief genomen worden, aangezien het Evangelisch appél slechts dan gehoord zou kunnen worden indien dit via een kerkelijke organisatie tot ons komt.

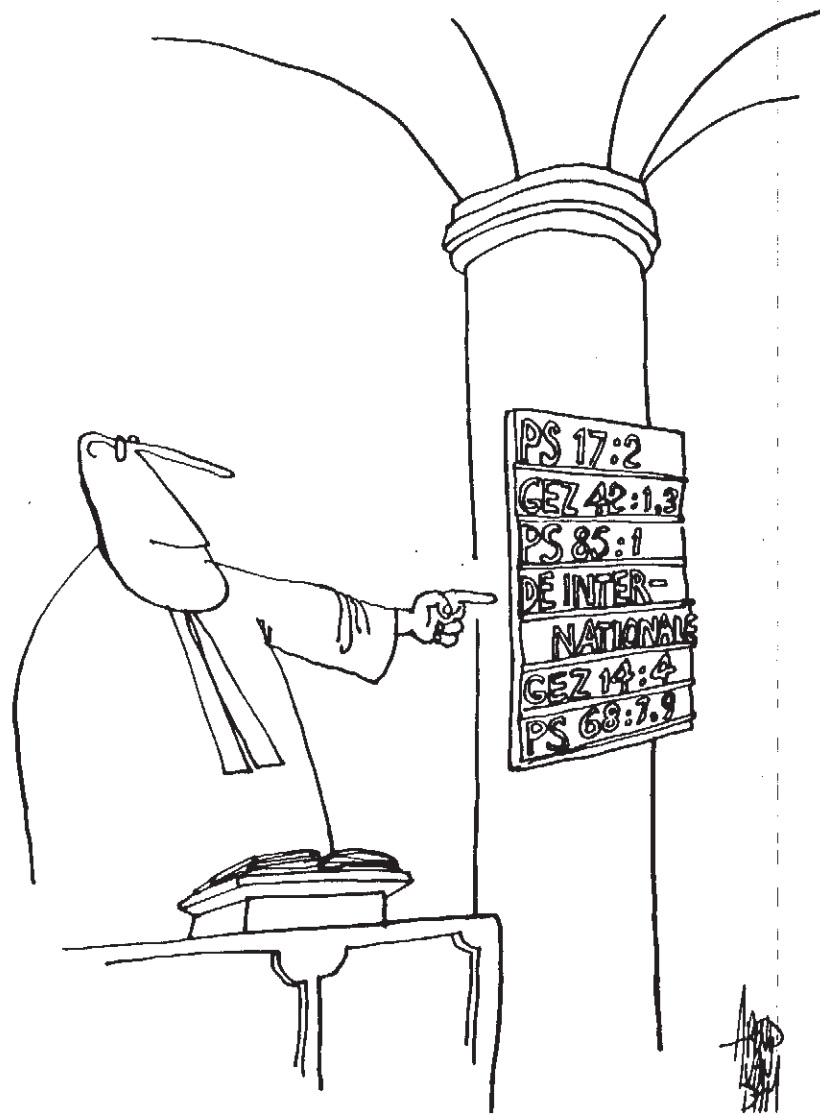
Naar onze begrippen is het zuiverder als organisaties met een overwegend politiek doel geen officiële bindingen met kerken hebben. Het bestaan van zulke organisaties (op christelijke basis, hoe dat ook geformuleerd mag zijn) naast politieke partijen kan evenwel zinvol zijn.

In ieder geval zal het CDA op grond van het nodige onderscheid in verantwoordelijkheden, zelf geen (inter)kerkelijke organisatie zijn. De fouten van politieke organisaties en van politieke ambtsdragers mogen niet aan de kerken kunnen worden toegeschreven. De kerk wordt helaas dikwijls bedreigd door het niet denkbeeldig gevaar van misbruik dat bepaalde groeperingen van kerkelijke legitimatie maken, om hun particuliere of speciale partijpolitieke standpunten uit te dragen. Het is wederom een goede zaak dat christenen ook in speciale organen van de kerken, uitdrukking willen geven aan hun bezig zijn met de samenleving, nationaal of internationaal.

Men realiseerde zich echter dat de politieke meningsvorming binnen deze al dan niet officiële kerkelijke groepen slechts een bijdrage kan zijn aan de gewetensvorming van de christenen. Een grote voorzichtigheid moet worden betracht met het dogmatiseren en sanctioneren van deze soms particuliere opvattingen. Het feit dat zovele politieke en maatschappelijke groeperingen zich beijveren om de kerk te winnen voor hun standpunt, moge wijzen op hun inzicht in de belangrijke taak die de kerken hebben ten aanzien van de meningsvorming in onze samenleving, maar moet ook de kerken en de officiële en officieuze kerkorganen voorzichtig doen zijn en doen letten op de zuiverheid van de motieven waarom hun medewerking wordt ingeroepen.

Op dezelfde gronden heeft het CDA bezwaar tegen stemadviezen welke door kerkelijke ambtsdragers of door (inter)kerkelijke organen zouden kunnen worden uitgebracht.

Politisering komt ook daar tot uitdrukking waar getwijfeld wordt aan de eenheid van de kerkelijke gemeente op grond van het feit dat daar grote politieke verschillen gevonden worden. Zelfs zou deze kerkelijke eenheid slechts schijn zijn omdat de maatschappelijke verschillen tot politieke tegenstellingen zouden moeten worden verklaard. Het CDA vindt het een verwerpelijke zaak als politieke tegenstellingen zo sterk op alle sectoren van het leven

worden doorgetrokken alsof zij bepalend zouden zijn voor het hele menselijke bestaan. Het valt niet te ontkennen dat politieke tegenstellingen, en met de tegenstelling tussen rijk en arm hebben we op dat punt ervaring, doorwerken tot in de kerkelijke gemeenschappen toe. Dit mag echter niet als iets natuurlijk of vanzelfsprekends worden aanvaard.

In de kerk dient de eenheid in Christus dan ook niet als 'de mantel der liefde' die de 'reële tegenstellingen aan het oog onttrekt'. Veeleer is die eenheid essentieel voor het kerk-zijn en moet daardoor zorg voor elkaar en de gemeenschap in het geloof worden verwerkelijkt.

Het CDA wil de partijpolitiek niet over de kerk laten heersen. Derhalve mogen ook de partijpolitieke tegenstellingen de kerk niet verdelen. Uiteraard betreuren wij het dat christenen op het politieke vlak nog niet tot eenheid van overtuiging zijn opgekomen.

Wij achten het onjuist als kerken, kerkelijke organisaties of kerkelijke ambtsdragers op bepaalde politieke partijen toegespitste stemadviezen uitbrengen. Wij moeten er evenwel op kunnen rekenen dat kerken het in hun leden respecteren dat zij actief zijn in christelijk geïnspireerde organisaties van niet-kerkelijke aard.

5. HET CDA IN DE POLITIEKE CONTEXT

We komen nu op de politieke cultuur temidden waarvan het CDA zijn overtuiging praktiseert. De verschijningswijze van een politiek die een antwoord wil zijn op het Evangelisch appèl hangt uiteraard nauw samen met de factoren waarmee deze politiek te maken heeft. Onze overtuiging, geworteld als ze moet zijn in de Evangelische grondslag, is tevens een antwoord op de noden en vragen van deze samenleving, zoals wij die zien en reageert daarbij ook op de antwoorden die vanuit andere politieke stromingen gegeven worden.

De vraag doet zich voor of de christen-democratie werkelijk een eigen rol kan spelen in het politieke krachtenveld. Op zichzelf is dat begrijpelijk, aangezien de maatschappij-analyse die vanuit andere stromingen ondernomen wordt, tevens het verschijnsel van het CDA tot object heeft.

De beide andere grote partijen in Nederland hangen een één-dimensionale visie op het partijleven aan. Zulks vanuit de wens om hun onderlinge tegenstelling te verheffen. Iedere partij tracht nu eenmaal haar politieke visie te verbreiden door de bevolking ervan te overtuigen dat de door haar gestelde vragen de echte grondvragen zijn waarom het in het leven gaat. Het CDA maakt ten aanzien van dit pogen geen uitzondering.

De propagandistische betekenis van een hardnekkig vasthouden aan het spreken in termen van links-rechts, socialistisch-liberaal, conservatief-progressief, moet derhalve naar z'n beperkte waarde worden geschat. Partijpolitiek gezien moet dit spreken als legitiem worden beoordeeld. De realiteitswaarde ervan wordt evenwel steeds geringer naarmate grotere delen van het politieke leven zich daarin niet onder laten brengen. Merkwaardig is hoezeer het bestaan van partijen die niet in deze eenvoudige schema's te passen zijn de ergernis en verontwaardiging oproept van hen die de betreffende modellen hanteren. Dit verschijnsel doet zich bijvoorbeeld bij wetenschappelijke analyses niet voor.

De aantastbaarheid van bepaalde modellen is daár een aanleiding om deze modellen te verwerpen of te herzien teneinde de voortgang der wetenschappen te bevorderen.

In sommige partijpolitieke 'analyses' gaat het blijkbaar veeleer niet om echte analyses maar om het ontwerpen van een beeld van de maatschappij dat weliswaar niet op de werkelijkheid is geënt, maar dat juist door z'n afwijking daarvan bedoeld is om een

andere, gewenste, situatie te bereiken. Het is als een bezweringsformule. Voor de christen-democratie zou het onwijs zijn om aan de suggesties van anderen tegemoet te komen. Per definitie zou daardoor grote verwarring in eigen kring ontstaan. Men spreekt dan van 'identiteitscrisis'. Het CDA zal de verleiding om zichzelf te rechtvaardigen, in het kader van de vraagstelling van anderen, moeten weerstaan.

Het bestaan van een behoorlijk omschreven politieke overtuiging, waarvan de fundering duidelijk is en welke tot een overeenkomstig patroon van politiek handelen leidt, is voldoende grond voor partijformatie.

De partijgrondslag van het CDA is zeer verschillend van die der andere grote stromingen. De politieke overtuiging die daaruit voortvloeit in antwoord op de problemen van deze samenleving treft men niet elders aan.

Wel zijn er tal van mogelijkheden voor samenwerking-op-punten met verschillende partijen. Dat is niet zozeer reden tot verontusting. Veeleer mag men zich daarover zeer verheugen. Het zou nogal treurig zijn als opvattingen welke wij in het CDA als heilzaam voor mens en samenleving beschouwen nergens buiten onze partij zouden bestaan. Blijkbaar geven die punten van overeenstemming geen aanleiding tot vaste bondgenootschappen. Het is ook zeer onwaarschijnlijk dat partijen met sterk afwijkende grondmotieven door iets als een 'onzichtbare hand' generaties lang tot overeenkomstig politiek handelen zouden komen. Dat is slechts tot op grote hoogte het geval geweest met de drie christen-democratische partijen.

Maar daar was dan ook het reeds lang bestaande besef op dezelfde wortel te stoelen reden om tenslotte tot vorming van het CDA over te gaan.

In de partijpolitieke geschiedenis neemt de christen-democratie een eigen plaats in. Als politieke uitdrukking van hen die zich door christelijke inspiratie willen laten leiden is deze stroming al lang aanwezig. Het is niet de enige uitdrukking van christenen in de politiek gevonden hebben. De christelijke politieke organisatievormen in Europa hebben soms zelfs overwegend een andere nuance gekend.

Als zodanig is de christen-democratie een stroming die na de periode van conservatieve en liberale dominantie is opgekomen, die tijdgenoot is van de sociaal democratie en die de komende fase van staatkundige ontwikkeling met een eigen politieke con-

ceptie ingaat. Daarbij heeft het diverse elementen die mede typerend zijn voor liberaal en sociaal-democratisch denken in zich opgenomen. De politieke overtuiging van de christen-democratische stroming is bepaald niet statisch of afgesloten tegenover anderen. Wij menen dat dat een consequentie is van christelijk geïnspireerd bezig zijn.

Wij erkennen derhalve dat ook vanuit andere stromingen in onze samenleving in belangrijke mate is bijgedragen aan de verbetering van de politieke en sociale omstandigheden.

De christen-democraten menen echter dat het onjuist is om bij deze verworvenheden te blijven stilstaan. In zekere opzichten zijn de grenzen van allerlei ontwikkelingen in zicht gekomen. We denken daarbij aan de economische groei die een vooronderstelling was voor de vooruitgangsidee van liberalen en socialisten. In andere opzichten kunnen nieuwe perspectieven worden geschetst voor een beter tot z'n recht komen van mens en schepping. We noemen het groeiende inzicht in de taak van de mens om rentmeester te zijn over datgene wat in de natuurlijke en culturele omgeving aan ons geschonken is.

Bovendien geven de toegenomen mogelijkheden voor scholing, vorming en informatie-overdracht nieuwe en andere mogelijkheden voor het doorvoeren van de christen-democratische conceptie betreffende de 'overheid in een verantwoordelijke samenleving'.

Een analyse van de partijpolitieke context waarbinnen het Christen-Democratisch-Appel opereert, verdient een veel grotere aandacht dan binnen het bestek van de werkzaamheden van deze commissie mogelijk was.

Voor de politieke opstelling en profilering van het CDA is het van groot belang om vanuit onze kring een nader onderzoek van de andere politieke stromingen te ondernemen.

6. UITDAGING

De commissie heeft met genoegen en in grote mate van eensgezindheid aan de totstandkoming van dit rapport gewerkt. Wij waren er ons van bewust dat het onderwerp waarmee de commissie bezig was een zeer grote omvang had.

Het zal de lezer duidelijk zijn dat diverse aspecten van dit onderwerp een bredere studie vereisen. Wij hopen dat op deze constatering ook de nodige actie zal volgen.

Voorts menen wij dat de bezinning op problematieken als in dit rapport omschreven nooit ten einde komt.

De politieke omstandigheden waarmee het CDA wordt geconfronteerd zullen zich steeds wijzigen.

De huidige periode vereist dat er weer *andere* vragen in de politieke opvattingen van de partij worden beantwoord dan vroeger. Wil het CDA een levende partij zijn, dan is het geroepen om zijn visies met nieuwe antwoorden aan te vullen.

Doet men dit niet, dan tast men de morele band die in de partij gevonden wordt, aan.

Graag dagen wij de leden van het CDA uit om deel te nemen aan de bezinning die voor een voortdurende vernieuwing van onze politieke overtuiging noodzakelijk is.

CONCLUDERENDE SAMENVATTING

De commissie, welke van het algemeen bestuur van het CDA de taak opgedragen kreeg om te komen tot een nadere concretisering van de relatie tussen grondslag en politiek handelen, heeft deze opdracht mede geplaatst tegen de achtergrond van de discussies over het functioneren van de grondslag. Deze discussies leiden tot stellingnamen rond de kwestie of in het kader van een politieke partij de persoonlijke aanspreekbaarheid op de inhoud van onze grondslag aan de orde zou moeten komen. De commissie is van mening dat, gezien de aard van het politieke veld zelf, deze vraagstelling niet als de juiste kan worden aangemerkt. De commissie komt op grond van haar eigen analyse tot een omschrijving van wat zij als de bindende elementen in het CDA aanmerkt.

De commissie heeft het noodzakelijk geacht om zich bij haar werkzaamheden te laten leiden door die documenten die door het CDA als richtinggevend zijn aanvaard, te weten:

- de grondslagartikelen 2 en 3 uit de statuten van het CDA, en
- het program van Uitgangspunten benevens het Verkiezings-program 1977, welke zijn gebundeld in 'Niet bij brood alleen'

De commissie wijst er met klem op dat het haars inziens voor het CDA noodzakelijk is om de bezinning op de grondslag en de vernieuwing van onze politieke overtuiging voortdurend een centrale plaats in het CDA te doen innemen.

1. Het appèl vanuit de grondslag

Met de aanvaarding van zijn grondslag definieert het CDA zichzelf als voortgaande in een lijn welke al meer dan een eeuw in de Nederlandse politieke geschiedenis is aan te wijzen. Het motief voor christen-democratische eenheid hangt zelfs uitdrukkelijk samen met het karakter, de strekking van deze grondslag.

In zijn naam en in zijn grondslag brengt het Christen-Democratisch-Appèl tot uitdrukking dat het zich gehoorzaam wil stellen onder de oproep vanuit de Heilige Schrift ten aanzien van het politieke leven. Wij hebben besef van de feilbaarheid van chris-

tenen en van organisaties die aan deze oproep gehoor wilen geven. Juist daardoor is het noodzakelijk dat het Evangelie als een vernieuwende en bevrijdende oproep wordt verstaan, die onze menselijke inzichten en handelwijzen voortdurend aan kritische vragen onderwerpt.

De spanning tussen norm en werkelijkheid, tussen inspiratie en gedrag, wordt daardoor scherp aan het licht gebracht. Sommigen achten deze spanning te groot, zij zouden daarom de verwijzing naar de Heilige Schrift in de grondslag van organisaties en/of in partijnamen willen vermijden. De schade die door deze spanning ontstaat, zou dan tenminste beperkt blijven. Zo zou men, als organisatie, niet meer willen spreken-over, maar slechts willen handelen-naar het Evangelie. Het zelfinzicht wat uit deze opvatting spreekt, achten wij sympathiek. Evenwel achten wij de gegeven oplossing niet juist. Het probleem wordt daardoor immers slechts aan de waarneming onttrokken. Bovendien wordt de kritiek er niet gemakkelijker op en bergt deze opvatting het gevaar in zich dat men zich 'vrijer' voelt.

De betreffende spanning wordt overigens op elk levensterrein gevoeld. Evenzeer kan de neiging om het Evangelie tot zwijgen te brengen, om aan deze spanning te ontkomen, overal worden aangetroffen. Kerkgeschiedenis en zelfinzicht leren dat noch in geloofsgemeenschappen noch in het persoonlijk leven de risico's van een ontsporing ontlopen kunnen worden.

Des te noodzakelijker is het om het publieke beroep op de grondslag in het CDA te laten functioneren. Daarin ligt de mogelijkheid om elkaar vast te blijven houden en kan het insluipen van menselijke overmoed en zelfgenoegzaamheid altijd weer aan de kaak worden gesteld. Dit appèl vanuit de grondslag moet voortdurend kunnen spreken.

De commissie heeft gepoogd een aantal voor het politiek leven bijzonder relevante elementen van de getuigenis van de Heilige Schrift bijeen te brengen. Daarbij is zij de overtuiging toegedaan dat aan deze arbeid een belangrijke uitwerking moet worden gegeven. In het CDA zal dit werk voortdurend en met meer nadruk dan voorheen ter hand genomen moeten worden.

Het liefdegebod staat in de Heilige Schrift centraal. Het kan

slechts worden begrepen als het wezenlijke van de Bijbelse gerechtigheid. De beknopte oud-testamentische formulering daarvan vormde de contractuele uitdrukking van het verbond dat God met mensen sloot. Onze opvatting omtrent naastenliefde kan gemakkelijk worden vervlakt tot iets dat slechts een louter humanitaire of filantropische inhoud heeft. Soms kan het ook worden versmald tot een streven naar een zuiver tussenmenselijke harmonie. Verzelfstandiging van het liefdegebod tegenover de Heilige Schrift brengt uithollingsprocessen op gang, waardoor de ware betekenis ervan aan het oog wordt onttrokken.

De Heilige Schrift onderstreept de herkomst van de wereld waarin wij leven door allereerst te spreken over de Schepping, waarin tevens de mogelijkheden tot ontplooiing van cultuur zijn meegegeven, daarna over de gebrokenheid die door verstoring van de relatie tussen God en mensen in de wereld kwam, als gevolg waarvan het kwaad en leed in de geschiedenis werkelijkheid zijn geworden. Maar bovenal spreekt de Schrift over het Gods rijk dat eens zijn voltooiing zal ontvangen. Het uitzicht dat ons daarop wordt geboden (eschatologisch aspect) onthult de contrasten die er bestaan tussen de samenleving zoals die door God is bedoeld enerzijds en de huidige werkelijkheid anderzijds. Daardoor wordt een appèl op ons gedaan om ons in te zetten voor de gerechtigheid, en wordt de mens op zijn bestemming gewezen. Zo zal de bevrijdende werking van het Bijbelse getuigenis ook in het heden kunnen worden gevoeld.

Zowel in het Oude als het Nieuwe Testament blijkt dat in vele opzichten de destijds gangbare opvattingen en duidingen doorbroken werden. Zo was de regel 'oog om oog, tand om tand' gericht tegen de verscherping van conflicten. In het Nieuwe Testament worden eveneens gangbare gedragspatronen doorbroken ('de vaderen zeiden, maar ik zeg u'). 'Hebt uw vijanden lief', heeft consequenties voor onze houding ten aanzien van problemen rond oorlog en vrede. Grote aandacht wordt gegeven aan datgene wat uit de maatschappij wordt uitgestoten. Voor Christus is dit een zeer rijk geschakeerde categorie.

Door zelf de Lijdende en Uitgestotene te worden, is Zijn zorg voor hen tot een blijvende opdracht geworden voor allen die Hem willen navolgen.

De houding tegenover de overheid komt op uiteenlopende manieren tot uitdrukking. Kiest men gedeelten uit de Koningspsalmen, uit Romeinen 13 en uit Openbaring 13, dan ziet men dat daar van zeer uiteenlopende waarderingen sprake is, welke steeds volstrekt afhankelijk blijken te zijn van de houding die de beschreven overheden ten opzichte van haar door God gegeven opdracht innemen.

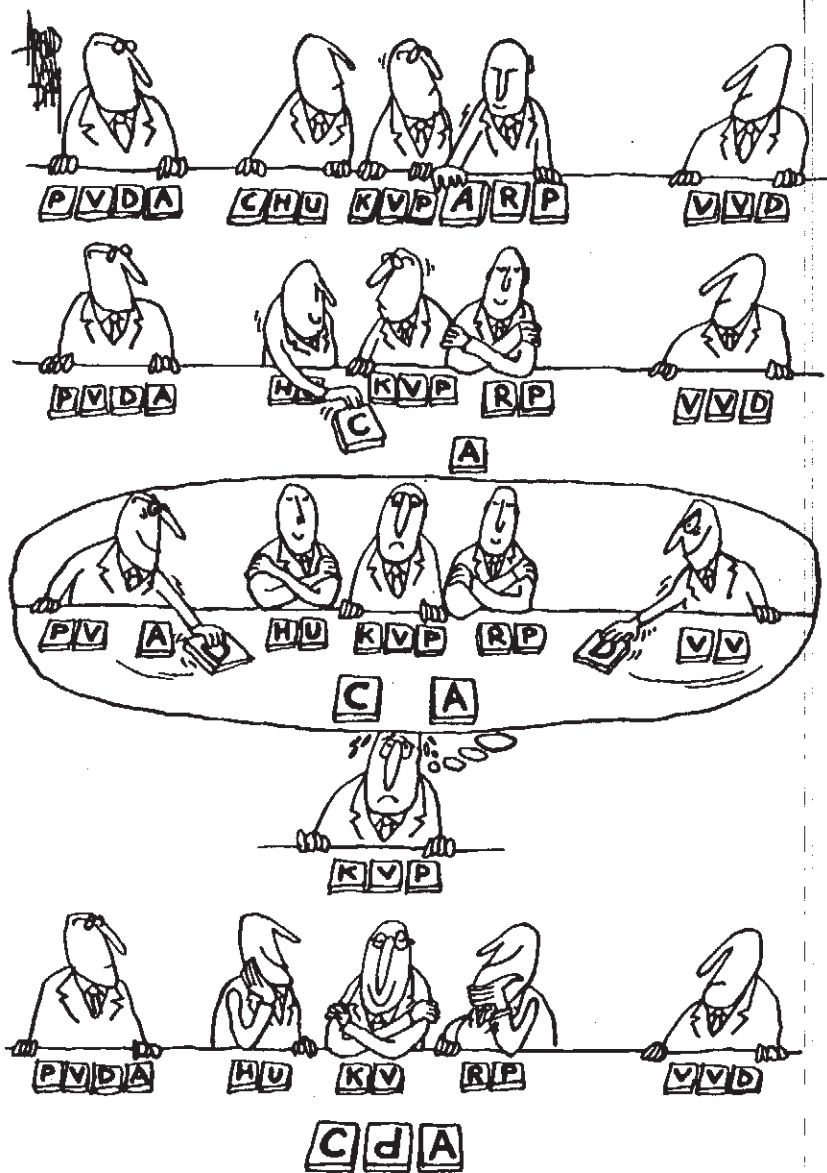
In deze visie op overheden wordt alle nadruk gelegd op de normering en herkomst van de macht. Daarbij kan voor de onderdaan een belangrijke taak zijn weggelegd.

Ten aanzien van het sociaal-economisch leven worden tal van uitspraken gedaan. Gewezen wordt op het niet-absolute karakter van de eigendom en de noodzaak om deze in een sociaal perspectief te zien. Men vindt er de oproep tot kwijtschelding van schulden tot een behoedzaam beheer van de natuurlijke omgeving, tot zorg voor de armen en tot het vervullen van de economische plichten. Dit alles staat in het teken van een uitdrukkelijke matiging van het streven naar eigenbelang ten gunste van een verzorgen van natuur en samenleving, vanuit het zicht dat ons op hun bestemming is gegeven.

2. Het CDA als politieke partij

Het belangrijkste bindende element waardoor het CDA tot een samenhangende politieke partij wordt gevormd, is de politieke overtuiging, welke als antwoord op de grondslag vanuit het politieke leven tot stand komt.

Het streven naar christen-democratische eenwording is gericht op de vorming van één politieke partij die wordt gekenmerkt door samenhang en duurzaamheid. Dit streven is te verwezenlijken als de politieke overtuiging, waardoor het CDA wordt gekenmerkt, zelf een hoge mate van samenhang en duurzaamheid bezit. Bovendien moet deze overtuiging een verplichtend en verbindend karakter dragen voor de partij en haar leden. Dat is de basis voor het onderlinge vertrouwen dat binnen onze groepering nodig is, opdat wij een effectieve bijdrage aan de politiek kunnen leveren. Herkenbaarheid, duurzaamheid, de samenhang van en de levende band met de overtuiging, maken dat van 'karakter' ge-

spoken kan worden. En een politiek met karakter is juist datgene wat het CDA nastreeft.

De politieke overtuiging is veelomvattend. Zo ontwikkelt de politieke overtuiging zich steeds op grond van de ervaringen en op grond van een verbetering van ons inzicht in de betekenis van de grondslag. Het CDA zal er dus op uit moeten zijn om de politieke overtuiging te doen systematiseren en samenvatten. In het Program van Uitgangspunten is daarmee destijds al een begin gemaakt.

Steeds weer echter zullen ontworpen visies onder de druk van de praktische toetsing worden gesteld. Daarom is het noodzakelijk dat voor diverse beleidsterreinen analyses en studies worden verricht waardoor de politieke overtuiging van het CDA ten aanzien van het betreffende terrein wordt geactualiseerd. Voor het werk aan de politieke overtuiging geldt dat er op dat front nooit rust is te verwachten. Positief gezegd: er komen steeds weer nieuwe perspectieven in zicht.

De grondslag van het CDA heeft inspirerende en normerende betekenis en is er in zekere zin een waarborg voor dat de 'C' in de naam z'n zin behoudt. Zonder een duidelijke inzet van het CDA om deze functie van de grondslag tot gelding te laten komen, zal deze waarborg evenwel niet voldoende zijn.

De grondslag maakt het CDA evenwel nog niet tot een politieke partij. Daartoe is een nadere uitwerking en toespitsing nodig op het politieke terrein zelve. Ten aanzien van allerlei vragen van fundamentele aard moeten aldaar posities worden ingenomen. Wij menen derhalve dat de *politieke overtuiging* datgene is wat het CDA eerst tot partij maakt.

Deze overtuiging heeft destijds te weinig als samenbindend kunnen functioneren aangezien van toetsing en verdere ontwikkeling onvoldoende sprake was. Daardoor kregen belangrijke delen van de politieke overtuiging een te weinig up to date karakter, zodat men er alle kanten mee op kon.

De politieke overtuiging is iets van een duurzaam karakter en vertoont de voor een herkenbaar beleid noodzakelijke samenhang.

Actieprogramma's zijn voorts noodzakelijk voor een gemeenschappelijk optreden in volksvertegenwoordigingen. Zij kunnen de specifieke samenbindende rol van een politieke overtuiging ten

aanzien van de partij niet vervullen, omdat zij documenten zijn met een betekenis voor de kortere en middellange termijn. Daardoor zijn zij onvoldoende om de duurzaamheid van een politieke partij te garanderen.

De politieke overtuiging vormt de vertrouwensband die er tussen de leden in de partij bestaat. Deze vormt de basis voor gemeenschappelijke bezinning en voor het ontwerpen van politieke voor-nemens. Men weet dat men er elkaar op kan aanspreken en dat men de vertegenwoordigers in politieke organen en de partij-bestuurders met een beroep op deze gemeenschappelijke overtuiging tot de orde kan roepen.

Men stelde het voorheen zo: 'de dorpsdespoten worden door de beginselen onttroond'. Daarmee gaf men in een kernachtig beeld aan hoezeer de interne partijdemocratie door een gemeenschappelijk aanvaarde overtuiging wordt versterkt. In deze visie is het ontstaan van eerste en tweederangs partijleden ontoelaatbaar. Het behoort tot de verantwoordelijkheden van alle leden om creatief, kritisch en opbouwend mee te denken over de politieke koers en de relatie tot de grondslag van de partij.

Dit betreft zowel actieprogramma's, als de politieke overtuiging van waaruit deze zijn ontstaan. Dat betekent ook dat de uiteindelijke toetsing van een en ander aan het Bijbels richtsnoer door ieder voor zijn rekening moet worden genomen. In dat opzicht vraagt de partij de medewerking van alle leden. De partij vraagt hiermee niet om een uitspraak te doen over eigen of anderer christen-zijn. Wel is de aanvaarding van de noodzaak om overtuiging en beleid steeds weer aan de grondslag te toetsen een hard element van de politieke overtuiging.

De gemeenschappelijke toewijding aan de grondmotieven van de partij, scheidt een geest van solidariteit tussen de leden en de bereidheid om door de verbreiding van de politieke visies de macht van de partij te versterken. De wervende activiteit van het CDA zal derhalve gericht worden vanuit het statutair vastgestelde karakter van de partij. Bovendien zal het CDA aan het hele volk zo goed mogelijk duidelijk moeten maken wat de inhoud en strekking van zijn politieke overtuiging en beleid zijn.

Alleen zo kan een bewuste keuze voor het CDA een echte kans krijgen.

3. De inhoud van een politieke overtuiging

De commissie heeft een aanzet willen geven tot een omschrijving van de inhoud van onze politieke overtuiging. Wij hebben daarbij aangesloten aan wat al eerder werd gezegd over de rechtscheppende taak van de overheid, het beoefenen van gerechtigheid ten bate van het kwetsbare in de samenleving.

Dit zowel naar binnen toe ten behoeve van de eigen inwoners als naar buiten toe in het overleg en de omgang met andere staten.

Met de driedeling in wetgevende, uitvoerende en rechtsprekende macht is aan de Nederlandse politieke orde een historische vorm gegeven, die naar de mening van het CDA aanspraak mag maken op de naam 'democratisch systeem'. Hoewel er van wisselwerking en soms van vloeiende grenzen sprake is, hebben regering en parlement hierin elk een duidelijk onderscheiden functie. Het CDA hecht aan dit onderscheid, waaruit volgt dat de een niet tot de ander kan worden herleid. Wel is het zo dat het voortbestaan van een kabinet afhangt van het vertrouwen dat het in de volksvertegenwoordiging weet te wekken. Het CDA meent dat dit vertrouwen geschonken kan worden naarmate in het overheidsbeleid de beoefening van de Bijbelse gerechtigheid kan worden ervaren.

Wanneer wij stellen dat christen-democratische politiek voor ons een opdracht is, dan drukt dit onze overtuiging uit, dat wij voor de beoordeling van deze politiek boven onszelf uit verwijzen naar normen die de menselijke autonomie teboven gaan. De juistheid van het beleid, vindt derhalve geen garantie in het blote feit dat een meerderheid dit beleid steunt. Dit geldt zelfs binnen de kring van gelijkgezinden. De suggestie die uitgaat van de theorie van het 'sociaal contract' volgens welke het optreden van de overheid kan worden herleid tot 'de wil van het volk' of van 'de meerderheid' wordt derhalve door ons afgewezen.

In een echte democratie dient derhalve ook naar minderheden te worden geluisterd.

Noch uit het individualistische vrijheidsideaal, noch uit de verheerlijking van de collectiviteit, kan de christen-democratie zijn inspiratie ontlenen. In beide gevallen wordt de toets voor goed en kwaad, recht en onrecht, gelegd bij de mens als verondersteld autonoom wezen.

In het christen-democratisch denken heeft het principe van de subsidiariteit zijn grootste kracht ontwikkeld, waar het gaat om de verdeling van bevoegdheden tussen bestuursniveaus binnen bepaalde levensterreinen, bijvoorbeeld het politieke. Het beginsel van de soevereiniteit in eigen kring is het meest toegespitst op de verdeling der bevoegdheden tussen verschillende maatschappelijke terreinen. Ook het subsidiariteitsprincipe had tevens betrekking op deze eigenheid der levenskringen. In beide principes geldt de gedachte van de gespreide verantwoordelijkheid. Een vruchtbare synthese tussen beide principes is gezien de gemeenschappelijke intentie, mogelijk.

De overheid heeft tot taak om de rechtsorde te handhaven en te bevorderen, de bestaansvoorwaarden van burgers en van de samenleving te beschermen en de mogelijkheden voor het leven van de eigen verantwoordelijkheid van de burger en zijn organisaties te ondersteunen.

In de komende periode zal de overheid zowel door een wijze zelfbeperking als door een uitdrukkelijke bescherming van het eigen functioneren en het eigen recht van kerken, organisaties, op maatschappelijk en op sociaal en cultureel terrein de gedachte van de gespreide verantwoordelijkheid ingang moeten laten vinden.

Gezien de toenemende complexiteit van de samenleving, zal ook de overheidstaak wel blijven groeien. Anderzijds zal steeds moeten worden nagegaan of er ook mogelijkheden zijn voor een terugtreden van de overheid op bepaalde terreinen. Dit biedt de mogelijkheid om de inhoud van de overheidstaak af te stemmen op de actuele behoeften en minder te laten bepalen door de wensen vanuit het verleden.

Behalve dat de overheid geroepen is om een wijze zelfbeperking in acht te nemen bij het ter hand nemen van taken, zal zij er ook scherp op moeten toezien dat vanuit het maatschappelijk leven de ruimte voor het eigen politieke optreden niet op ontoelaatbare wijze wordt beperkt. Ook heeft de overheid een taak bij het beschermen en bevorderen van maatschappelijke structuren opdat zij werkelijk kunnen functioneren conform de verantwoordelijkheid die zij ten diepste hebben. Dat betekent in deze tijd dat moet worden tegengegaan dat het economische de levenskansen van organisaties en instellingen op overheersende wijze gaat bepalen.

Vanuit de politiek kan een belangrijke bijdrage worden geleverd aan de realisatie van de naastenliefde. Maar ook daar geldt dat wij in feite slechts aanzetten kunnen geven voor een rechtvaardiger samenleving in de hoop dat deze aanstekelijk zullen werken en voor toekomstige generaties mogelijkheden worden geschapen om tot hun recht te komen. Ons politiek bewustzijn raakt hier aan de geloofshouding.

In het CDA is er een uitgesproken voorkeur voor het overtuigen van brede lagen van de bevolking, boven het via kleine meerderheden afdwingen van politieke maatregelen. Dit betekent allerm minst dat het CDA gedreven mag worden door de behoefte om bij de bevolking in de gunst te komen. Een partij dient de politieke betrokkenheid van de burgers te organiseren en dient daarbij tevens een gidsfunctie ten opzichte van de bevolking in te nemen.

In het praktische beleid ligt samenwerking met anderen voor de hand. Deze is temeer mogelijk naarmate niet wordt vervallen in het scheppen van simpele tegenstellingen tussen bevolkingsgroepen alsof de mensheid te verdelen was in zij die deugen en zij die niet deugen.

Besturen is een afwegen van recht tegen recht. Op zichzelf redelijke wensen kunnen onderling toch tegenstrijdig zijn. Het is de taak van de politici om in deze gevallen tot minnelijke schikkingen (compromissen) te komen. Het is zeer wezenlijk voor het politieke werk dat onderhandelingen worden gevoerd welke dienen uit te lopen in een afrondend compromis, opdat de stagnatie die door beleidsconflicten wordt veroorzaakt beëindigd kan worden. Soms kunnen uiteenlopende visies op een ander niveau tot een vruchtbare synthese worden verwerkt, maar in lang niet alle gevallen zal zoiets mogelijk zijn. Een belangrijke vraag is of aan de onderhandelingen ook grenzen gesteld moeten worden. Is er een minimum pakket aan eisen waaraan niet getornd kan worden? Een afdoende beantwoording van deze vraag is niet te geven. Zowel de actuele voor- en nadelen van een te sluiten compromis als het perspectief dat zich na een positieve dan wel negatieve beslissing aftekent, moet bij de beoordeling daarvan in rekening worden gebracht. Er zijn problemen die, na een voor ons zeer onbevredigende behandeling, ook in de toekomst blijven knagen. Er is dan een fundamentele weeffout in de wetgeving aangebracht, die niet als een definitief kan worden

aangemerkt. Indien de opvattingen in de maatschappij zich dermate wijzigen dat op parlementair niveau tot een andere benadering kan worden gekomen, zal opnieuw tot actie kunnen worden overgegaan. Hieruit blijkt hoezeer de politiek slechts een aspect is van het maatschappelijk leven en in zijn mogelijkheden ook wordt beperkt, door dat wat zich aan invloeden binnen de samenleving openbaart.

De politieke overtuiging welke het CDA ingang wil doen vinden en van waaruit zijn politiek beleid wordt gevoerd, zal uiteraard ook weerspiegeld worden in de organisatie van het CDA, in zijn interne verhoudingen en in de persoonlijke stijl van christendemocraten. Het begrip 'gespreide verantwoordelijkheid' zal ook binnen de partij een levende werkelijkheid moeten zijn. Interne partijdemocratie is voor het CDA noodzakelijk omdat niet een hiërarchisch denkklimaat maar slechts de grondslag van het CDA normatieve betekenis heeft. Ook binnen het CDA, en in de omgang van het CDA met andere politieke stromingen, mag het machtsaspect niet op de voorgrond staan. Het gebruik van de macht moet in dienst staan van de politieke overtuiging en mag deze overtuiging niet tot zijn slachtoffer maken.

4. Kerkelijk en politiek handelen

Het CDA verwerpt de boedelscheiding die tot uitdrukking komt in een verkeerde interpretatie van de tekst 'geef de keizer wat des keizers is en Gode wat Gods is'.

De richtinggevende betekenis van de Heilige Schrift voor het politieke leven mag niet verdoezeld worden.

In de christelijke geloofsgemeenschappen zijn ambten te vinden welke mens en samenleving op een bepaalde wijze als hun werkterrein hebben. Men kan echter niet zeggen dat de christelijke benadering daarmee samenvalt.

Het Evangelisch appèl gaat immers ook uit naar andere samenlevingsverbanden. Diegenen die daarnaar luisteren willen zullen zich in hun specifieke taak geïnspireerd weten tot het functioneren vanuit hun christelijke roeping. Daarbij zal in het algemeen geen directe bemiddeling via de confessie nodig of wenselijk zijn, maar wel zal Gods openbaring die tot deze confessie inspireert, tevens het levend oriëntatiepunt zijn voor het verstaan van het appèl dat tot het politieke leven wordt gericht.

Niet via de confessie maar via een eigen politieke overtuiging komt de Evangelische boodschap tot de politiek.

Maar niet alleen via deze bemiddeling, ook bij een toetsing van de effecten van een politiek, hoezeer ook bewust gepoogd is deze via een christelijke visie tot uitdrukking te laten komen, zal de Bijbelse norm niet ontweken kunnen worden.

Een politieke overtuiging, met zijn normen en waarden, kan men nooit een 'eigen leven' laten, aangezien daardoor een afsterving van de Evangelische wortel plaatsvindt, met de daarmee samenhangende versecularisering en verstarring.

De emancipatie van het politieke leven, los van het kerkelijk gezag, is een goede zaak, zowel naar de kant van de politieke partijen, als naar de kant van de kerkgenootschappen. Zelfstandigheid van de christen-democratische partijen en de eigen reflectie op de grondslag is een groot goed.

De scheiding van kerken en politieke partijen is niet gepaard gegaan met een afnemende belangstelling binnen die kerken voor de ontwikkelingen in de samenleving, nationaal en internationaal, en voor de betekenis van de politiek en de verantwoordelijkheid van de burger daar tegenover. Het CDA waardeert de niet aflatende bijdrage van de kerken aan de gewetensvorming van de burgers, haar bekommernissen omtrent het lot van onze samenleving en haar aansporingen tot politieke participatie.

Waar in de politiek het doen van keuzes mede bepaald wordt door de reikwijdte van de polsstok van de publieke opinie, is de richtinggevende en dikwijls waarschuwendende functie van de kerken een buitengewone bijdrage voor het scheppen van een klimaat waarin de juiste politieke keuzes gedaan kunnen worden. Men hoeft slechts naar landen te kijken waar de kerken zwijgen over de grote nationale en internationale maatschappelijke vraagstukken om te weten welk een leemte in de gewetensvorming de terzake zwijgende kerk veroorzaakt.

Het kostbare goed van de emancipatie van het politieke leven ten opzichte van de kerk en van de andere kant, van een kerk die zich terzijde van de partijpolitiek bekommert om de ontwikkeling in de samenleving, kan echter weer gemakkelijk verloren gaan. Dat kan op de allereerste plaats doordat de kerken uitspraken doen en keuzes voorschrijven die zodanig concreet en gedetailleerd zijn dat daarmee de algemene richtinggevende, waarschuwendende en

gewetensvormende taak zelf in het gedrang komt. Het is niet de taak van de kerken in het algemeen, noch zijn zij daartoe toegerust om in zeer concrete gevallen voorschriften te geven. Juist om de geloofwaardigheid van de kerk te behouden is terughoudendheid geboden ten aanzien van concrete politieke oplossingen, maar moet daarentegen alle ruimte gegeven worden aan de vermanende functie, het uiting geven aan verontrusting omtrent bepaalde ontwikkelingen en het aanduiden van de richting waarin, naar het oordeel van de kerken, de christen dient te handelen.

De kerk zal evenwel aan het politieke leven z'n eigen verantwoordelijkheid moeten laten. Zij is voor een concrete deelname daaraan niet toegerust, terwijl dat toch voor een effectieve bijdrage nodig zou zijn. En indien zij, op grond van deskundige bijstand vanuit een bepaalde politieke richting, wel tot uitspraken komt, dan dreigt de kansel daardoor tot een instrument te worden gemaakt van het gewone politieke debat.

Het CDA wil de politiek niet over de kerk laten heersen. Derhalve mogen ook de partijpolitieke tegenstellingen de kerk niet verdelen.

De kerk wordt helaas dikwijls bedreigd door het niet denkbeeldig gevaar van misbruik dat bepaalde groeperingen van kerkelijke legitimatie maken, om hun particuliere of speciale partijpolitieke standpunten uit te dragen. Het is wederom een goede zaak dat christenen ook in speciale organen van de kerken, uitdrukking willen geven aan hun bezig zijn met de samenleving, nationaal of internationaal. Men realiseerde zich echter dat de politieke meningsvorming binnen deze al dan niet officiële kerkelijke groepen slechts een bijdrage kan zijn aan de gewetensvorming van de christenen. Een grote voorzichtigheid moet worden betracht met het dogmatiseren en sanctioneren van deze soms particuliere opvattingen. Het feit dat zovele politieke en maatschappelijke groeperingen zich beijveren om de kerk te winnen voor hun standpunt, moge wijzen op hun inzicht in de belangrijke taak die de kerken hebben ten aanzien van de meningsvorming in onze samenleving, maar moet ook de kerken en de officiële en officieuze kerkorganen voorzichtig doen zijn en doen letten op de zuiverheid van de motieven waarom hun medewerking wordt ingeroepen.

Op dezelfde gronden heeft het CDA bezwaar tegen stemadviezen welke door kerkelijke ambtsdragers of door interkerkelijke organen zouden kunnen worden uitgebracht.

De ruimte die tussen de kerken en het CDA ontstaan is, mag echter niet leiden tot een gebrek aan communicatie.

Juist de kerkelijke en de theologische reflectie op de ontwikkelingen in de samenleving moeten voor het CDA een bron van inspiratie en bezinning zijn. Van haar kant, kunnen de CDA-leden, door aan de christelijke gemeente mededeling te doen van de afwegingsfactoren die tot een bepaalde concrete keuze hebben geleid, bijdragen tot het inzicht in en het begrip voor bepaalde politieke processen. De politieke participatie van de kerkleden kan zodoende worden bevorderd.

Het CDA heeft daarom een voorkeur voor een intensieve dialoog op vele niveaus binnen de kerk en de met de kerk verwante organisaties. Wij hebben een boodschap aan elkaar en die boodschap kan aan elkaar op vele wijzen worden doorgegeven, in ieder geval op meer manieren, dan door het uitvaardigen van officiële manifesten en de noodzakelijke weerwoorden alleen, al zijn er situaties waarin dat ook zijn nut kan hebben.

5. Het CDA in de politieke context

De beide andere hoofdstromingen buiten het CDA trachten hun onderlinge tegenstelling tot de wezenlijke politieke tegenstelling te verheffen. Het CDA past niet in dit schema, hetgeen de ergernis en de verontwaardiging oproept van hen die de betreffende tegenstelling hanteren. Wie evenwel zijn kennis van de werkelijkheid wil verdiepen en bevorderen, zal juist feiten die niet in zijn denkmodellen passen, gebruiken om de eigen visies te verrijken.

Die laatste houding achten wij juist en we betreuren dan ook dat analyse in de politiek te vaak door propaganda wordt verdrongen.

Het geloof hechten aan een onjuist denkmodel, waarin aan bepaalde tegenstellingen een ongerechtvaardigde betekenis wordt toegekend, zou sommigen in het CDA tot verwarring kunnen brengen. Men spreekt in zo'n geval van een identiteitscrisis. Het CDA zal dan ook de verleiding moeten weerstaan, om zichzelf te rechtvaardigen in het kader van de vraagstelling van anderen.

Het is voor het CDA van belang om over een duidelijke analyse te beschikken van de fundamentele karakteristieken van de andere politieke hoofdstromingen in dit land.

6. Uitdaging

De huidige periode vereist dat er *andere* vragen in de politieke opvattingen van de partij worden beantwoord dan vroeger.

Wil het CDA een levende partij zijn, dan is het geroepen om zijn visies met nieuwe antwoorden aan te vullen. Doet men dit niet, dan tast men de morele band die in de partij gevonden wordt, aan.

Graag dagen wij de leden van het CDA uit om deel te nemen aan de bezinning die voor een voortdurende vernieuwing van onze politieke overtuiging noodzakelijk is.

BIJLAGE

Aanbevelingen

De commissie acht zich geroepen om enkele concrete voorstellen te doen gericht op het *levend houden* van de relatie van grondslag en politiek handelen.

1. De politieke overtuiging die wij maatschappelijk wensen te laten functioneren dient ook ten aanzien van de organisatie van de partij zelf tot uitdrukking te komen.

De politieke overtuiging in welke de verbinding van grondslag naar politiek handelen wordt gelegd, vormt de morele band tussen de leden van de partij. De eenheid in optreden is daarvan afhankelijk. Dit betekent dat aan de verschillende instanties binnen de nederlandse christen-democratie een eigen verantwoordelijkheid toekomt. Met name geldt dit in de verhouding tussen fracties enerzijds en besturende colleges en instellingen anderzijds. Van enigerlei hiërarchische ondergeschiktheid kan hierbij geen sprake zijn.

Oorspronkelijkheid en scheppend vermogen van mensen en groepen hangen nauw samen met de mate waarin hun eigen verantwoordelijkheid wordt erkend. Voor de personele bezetting van verantwoordelijke posten in het CDA is het derhalve des te noodzakelijker om hierbij te letten op de toewijding in solidariteit aan de gemeenschappelijke politieke overtuiging en op de mate waarin men daaraan gestalte weet te geven. Het organisatorische en het benoemingsbeleid dient hierop te worden afgestemd.

2. In de statuten van het politiek studiecentrum, alwaar de talenten vanuit de partij ten behoeve van onderzoek en bezinning worden georganiseerd, dient uitdrukkelijk te worden opgenomen dat men zich bij zijn werk beweegt binnen datgene wat in de grondslag is aangeduid. Tevens moet er statutair in worden voorzien dat studies, rapporten en nota's een verantwoording bevatten met betrekking tot het functioneren van de grondslag in de betreffende documenten.

Tevens moet er in worden voorzien, dat men zich bij dit werk met name richt op nieuwe vragen en op sleutelkwesies die voor de toekomst van belang worden geacht.

Binnen het kader van de grondslagen van de christen-democratie dienen degenen die met deze taak zijn belast hun eigen verantwoordelijkheid te aanvaarden.

Het betreffende instituut dient ook organisatorisch breed in de partij geworteld te zijn.

3. Hoofdtak van het vormings- en scholingswerk dient te zijn om aan hen die daarvan gebruik willen maken een zo goed mogelijk inzicht te geven in de politieke overtuiging van het CDA. Dit is zowel essentieel voor de partij als vanuit didactisch oogpunt noodzakelijk voor de samenhang die men in het vormings- en scholingswerk dient aan te brengen.

De nadruk op interne partij-democratie brengt met zich mee, dat de leden van de partij in staat moeten worden gesteld om zo zelfstandig mogelijk vanuit deze politieke overtuiging te opereren. Men kan niet verwachten dat opbouwende kritiek op de besturen, de organen en op de vertegenwoordigers wordt geleverd, indien de leden van de partij daartoe niet het passende instrumentarium krijgen aangereikt.

4. De wervende activiteit vanuit het CDA zal genormeerd moeten zijn door de grondslag van het CDA. Dat betekent dat bij de werving van nieuwe leden duidelijk kenbaar wordt gemaakt wat voor ons de inhoud van het partijlidmaatschap is. Nieuwe leden moeten derhalve tot hun keuze kunnen zijn gekomen op basis van kennisneming van de grondslag van het CDA en van enkele hoofdlijnen van de politieke overtuiging en het politieke beleid. De werving van leden wordt gemotiveerd door de wens om de politieke overtuiging van het CDA bij brede groepen van de bevolking ingang te doen vinden.

5. Om de vertrouwensband binnen de partij levend te houden, dienen organisatorische maatregelen genomen te worden. Immers is de partij zelf verantwoordelijk voor de mate waarin de grondslag functioneert.

Het moet een vanzelfsprekende zaak worden dat christen-democratische vertegenwoordigers in staten en raden zich periodiek verantwoorden ten opzichte van de partijleden en de betreffende partijbesturen. Bij deze verantwoording zal duidelijk moeten worden gemaakt, op welke wijze de partijgrondslag en de politieke

overtuiging in het beleid hebben doorgewerkt. Deze verantwoordingsplicht scheidt de noodzaak om ook in het publieke optreden de richting en samenhang van het christen-democratisch beleid helder te doen uitkomen. Dat maakt het voor o.a. de medewerkers van publiciteitsmedia mogelijk om het profiel van het CDA in de berichtgeving te laten uitkomen.

Het zal tevens voor alle betrokkenen van grote betekenis zijn om elkaar bij die gelegenheden bewust te maken van de motieven van waaruit men bezig is.

Naast de bezinningsarbeid die een noodzakelijk onderdeel is van het werk van de lokale CDA-afdelingen, dient de genoemde verantwoording tot een regel te worden gemaakt.

Door samenwerking tussen de Vereniging van gemeente- en provinciebestuurders en de bestuurlijke colleges in de partijorganisatie dient tot verplichtende afspraken te worden gekomen ten aanzien van deze periodieke verantwoording.

Op het landelijk niveau dient eveneens een periodieke verantwoording van het beleid tegenover het partijbestuur, de partijraad en het CDA-congres te worden geregeld. Voorts verdient het aanbeveling om eenmaal per jaar een conferentie te beleggen voor parlementsleden, bewindslieden en partijbestuurders, gericht op een versterking en uitdieping van de politieke overtuiging. Het criterium op grond waarvan men een conferentiethema kiest moet niet zijn gelegen in het gemak waarmee de politieke overtuiging op het betreffende gebied van toepassing wordt geacht, maar op het politieke belang en de verstrekkende betekenis van het betreffende onderwerp. Juist daarin moet immers de grondslag en de politieke overtuiging functioneren.

De partij zal er op moeten toezien dat er tussen de besturen en de fracties op verschillende niveaus voldoende onderling contact is om een samenhangend beleid te realiseren. De confrontatie van gemeentelijk, provinciaal en nationaal beleid laat vaak nog te wensen over. Hierdoor komt de samenhang van het beleid en dus de eenheid van politieke overtuiging in de knel. De partij dient daarom organisatorische maatregelen te nemen om deze negatieve gevolgen te voorkomen.

6. De jaarverslagen van besturen, fracties en instellingen van het CDA dienen een uiteenzetting te bevatten omtrent de activiteiten die zijn ontplooid om de grondslag van het CDA in het

eigen werk tot zijn recht te laten komen, en omtrent de resultaten die deze inspanningen hebben opgeleverd. Hierdoor wordt een bespreking in brede lagen van de partij mogelijk. De partijraad kan fungeren als het forum waar deze verslagen en resultaten van de besprekingen met elkaar worden geconfronteerd.

7. Gezien het bovenstaande zal het duidelijk zijn dat de commissie het niet juist acht om de 'bewaking' van het functioneren van de grondslag aan een bepaalde instantie over te laten. Dit is een zaak voor de hele partij en niet van één orgaan.

De doorwerking van de grondslag in het politiek handelen zal steeds op zeer concrete wijze tot uitdrukking moeten komen. Daarom zal men zich in zeer brede kringen daarvoor verantwoordelijk moeten weten.

Men moet de diverse instanties en personen in het CDA geen alibi verschaffen om de bewustmaking ten aanzien van het functioneren van de grondslag naar anderen af te schuiven. Indien men deze bezinningsarbeid bij uitstek bij een bepaalde instantie onderbrengt, dan zal gemakkelijk de neiging ontstaan om de relevantie van de grondslag voor het politiek handelen tot enkele terreinen te gaan beperken. Het overschrijdt de capaciteit van één werkgroep om de betekenis van de grondslag voor het CDA voortdurend in de gewenste breedte in het CDA aan de orde te stellen. Daartoe kan slechts worden gekomen als iedereen in dit opzicht zijn verantwoordelijkheid ziet.

8. De grondslag van het CDA treft men ook bij andere organisaties aan. Voor een goed begrip van het Evangelisch appèl voor het politieke leven is een confrontatie met de verantwoordelijken op andere terreinen van het leven, welke vanuit eenzelfde motief bezig zijn, nodig.

De commissie meent voor concrete aanbevelingen te kunnen verwijzen naar het rapport van de commissie die ter behandeling van deze kwestie door het CDA is ingesteld.

9. De bezinning op de betekenis van de grondslag van het CDA, dient er met meer nadruk dan voorheen op gericht te zijn om ons inzicht in de Bijbelse gegevens welke voor het politieke leven zo'n grote inspirerende waarde hebben, te vergroten en uit te breiden. De commissie acht het daarmee samenhangende onderzoek noodzakelijk voor de vernieuwing van ons politieke denken. In dit opzicht bekent de commissie dat hetgeen in bijgaand rap-

port op dit punt is geïnventariseerd, een uiterst fragmentarisch karakter draagt.

10. De politieke overtuiging van het CDA, dient de waardevolle elementen, welke te vinden zijn in de resultaten van bezinning binnen de Nederlandse christen-democratie, te omvatten. Wij menen dat een, voor de toekomst vruchtbare synthese mogelijk is en hebben daartoe in ons rapport een bescheiden poging gewaagd. Wil deze synthese een vernieuwend karakter dragen en een bruikbaar kompas voor de komende tijd, dan zullen in de politieke overtuiging antwoorden vervat moeten zijn op de huidige maatschappelijke vragen en op de problemen die wij als christen-democraten als de sleutelkwesties voor de toekomstige maatschappelijke ontwikkeling beschouwen. Wij noemen daarbij de volgende vragen en onderwerpen:

a. De ontwikkeling van de verantwoordelijkheidsverdeling in de samenleving in verband met het eigen karakter en de eigen beleidsruimte van kerken en maatschappelijke organisaties. De commissie verwacht dat we gedurende het komende decennium voor ernstige vraagstukken op dit punt worden gesteld. Met name zullen wij zicht moeten krijgen op de mogelijkheden om in bepaalde sectoren tot reprivatisering van publieke diensten te komen.

b. De betekenis van betaalde en onbetaalde arbeid voor een zinvolle levensbesteding, voor een deelgenootschap in verantwoordelijkheid, alsmede de problematiek van de langdurige werkloosheid.

c. De grenzen van de verzorgingsstaat, die blijken uit het in zicht komen van de grenzen van de vrijheid (van opleidingskeuze, van beroepskeuze, van inkomensvorming) en de grenzen van de zorg (gezondheidszorg, sociale zorg).

d. De beheersbaarheid en bestuurbaarheid van de technologische ontwikkeling, waarbij de nucleaire technologie moet worden genoemd naast andere ontwikkelingen die schadelijk kunnen zijn of worden voor het milieu en de gezondheid en die niet door de idee van verantwoord rentmeesterschap worden genormeerd. De mogelijkheden voor een positief perspectief.

e. De omslag van de beschermende betekenis van de militaire

verdediging naar een bedreigende. De nucleaire bewapening en andere mensheidbedreigende wapensystemen.

f. De bescherming van het ongeboren, gehandicapte en naar het einde neigende leven.

g. De relaties van economische, culturele en menselijke aard met totalitaire staten c.q. met staten waarin mensenrechten ernstig in de knel komen (Afrika, Latijns-Amerika). Internationale rechtsorde.

h. De positie van minderheden en minderheidsculturen in Nederland. Het vreemdelingenbeleid.

i. Een voortgaande bezinning op onze verantwoordelijkheden ten opzichte van de derde wereld, en op de consequenties van een rechtvaardiger internationale economische orde. De verdere ontwikkeling van een christen-democratisch beleid ten dezen.

De commissie meent dat van de verscheidenheid aan talenten gebruik moet worden gemaakt om ten aanzien van deze punten tot bezinning en onderzoek te komen teneinde de grondslag van het CDA in het politieke kompas te laten functioneren.

In rapporten en nota's die hieruit voortvloeien zal steeds gepoogd moeten worden om zich ten opzichte van de grondslag van het CDA te verantwoorden.

De commissie is er zich van bewust dat wat in dit rapport ten aanzien van de inhoud van de politieke overtuiging is opgenomen, nog maar uiterst beperkt is. Een voortdurende uitwerking naar diverse beleidsterreinen en een vernieuwing van standpunten verdient binnen het CDA een nooit aflatende zorg. Resultaten van deze arbeid zullen van tijd tot tijd verwerkt kunnen worden in het kader van de opstelling en de vernieuwing van ons Program van Uitgangspunten.

Op deze wijze zal de christelijke inspiratie, van waaruit de politieke overtuiging van het CDA wordt gevoed, herkenbaar kunnen worden.